

Irodalmi Jelen

XXIII. évfolyam, 260. szám

2023. JÚNIUS

Irodalmi Jelen

Szerkesztőség és kiadó:

1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5.,

310085 Arad, Eminescu utca 55–57.,

tel.: +40-257-280-751, +40-257-280-596 (fax),

<http://www.irodalmijelen.hu>, ij@irodalmijelen.hu.

ISSN: 1584-6288

Kiadja az **Occident Média Kft.**

Főszerkesztő: **Böszörményi Zoltán**

Főszerkesztő-helyettes: **Bege Magdolna**

Munkatársak: **Varga Melinda** (vers, interjú), **Bene Zoltán** (próza),

Laik Eszter (helyszíni tudósítások, műfordítás, esszé),

dr. Hegyi Pál (tudomány, esszé), **Juhász Kristóf** (kritika),

Csornyj Dávid, **Szalai Klaudia** (fotó, film)

Olvasószerkesztő: **Hudy Árpád**

Lektor: **Jámbor Gyula**

Örökös munkatársak: **Faludy György, Makkai Ádám,
Méhes György, Szócs Géza**

Rendszergazda: **Csipkár Nándor**

A borítón: **VINCENT VAN GOGH (1853–1890)**
festménye

Böszörményi Zoltán

Búcsú a szerelemtől

*Ha valakit szerettél,
és az a valaki viszontszeretett,
útján szabadon engeded.
A végtelenbe nyúló folyosón
távolodó léptei hallatára
meg nem remegsz,
nem ejtesz könnyeket,
magadba fojtod
a fájdalom sikolyát.
Arra vársz,
hogy a végtelenbe
nyúló folyosó
álmos csendje
felitassa a lépteket,
a szívdobogást.*

Losonczy Attila

Szövődmény

– Mikor beszéltél vele utoljára? – kérdezte a nő a konyhából.
– Úgy fél éve. Apa temetésének évfordulóján – felelte a napaliban ülő férje.

– Nem kéne felhívnod? Mégiscsak az egyetlen testvéred!

– Ő miért nem keres engem? – kérdezett vissza a férfi.

Néhány percig a tányérok csörömpölése és a mosogatás jellegzetes neszei hallatszottak. Az őszes halántékú férfi szórakozottan babrálta az okostelefonját. A kijelző előképe egy dalmata portréját ábrázolta.

– Ő Pöttyös? – kérdezte egyszer csak a nő a férfi háta mögül.

– Igen. A nagyanyám csak Pötyinek hívta, pedig kankutya volt. Közös húsvéti ajándékként kaptuk a húgommal, Apa rokonaitól. Többnyire rám hárult a kutyasétáltatás meg az etetés. Fruzsi igyekezett ebből is kivonni magát.

Angéla csendben állt a férje háta mögött. Várta a már sokadszor hallott mondatokat.

– Alig három évig örülhettünk Pöttyös társaságának, amikor a húgom jóvoltából elveszett. Egyik délután, épphogy a suliból hazaértem, anyám közölte, Fruzsi már levitte Pöttyöst. Utánuk mentem a kutyafuttatóhoz. Fruzsi szokás szerint a pórázsal, nyakörvvel a kezében egyik barátnőjével diskurált, a kutya kilométerekkel arrébb, és veszettül szaglászott egy spánielt. Egyből kapcsoltam, mi a szitu, ráordítottam Fruzsira, hogy hozza már azt a nyomorult póráz! Rohanni kezdtem Pöttyös felé, egyfolytában a nevét kiabálva. Persze Pöttyös rám sem hederített. Fruzsi pedig komótosan bandukolt utánam. A spániel gazdája egy fiatal anyuka volt, a másik kezével a gyereket sétáltatta. Amikor látta, hogy rohanok feléjük, még szólt is, hogy tüzel a kutyája. Sajnos a futtató a megálló közelében volt, a spánieles anyuka felszállt a buszra, Pöttyös pedig hirtelen utánuk ugrott... az ajtó becsukó-

dott, Pöttyösnek nyoma veszett... soha többé nem találtuk meg. Otthon persze mindkettőnket lehordtak, miért nem vigyáztunk rá!

– Ennek már majdnem harminc éve, Ödön... ezért nem hívod fel őt soha?

Ödön sóhajtott, mandulavágású szemei pár pillanattal lecsukódtak.

– Fruzsi mindig is olyan volt nekem, mint egy kellemetlen iskolatárs. Ugyanabba a kéttannyelvű suliba jártunk, mégsem merült fel bennünk, hogy segítsünk egymásnak a tanulásban. Inkább rivalizáltunk, melyikünk szerez jobb jegyeket. Mindig ő akart első lenni, mindenben! Amikor tizenkét évesen kaptam egy Csepel bicót a születésnapomra, Fruzsi akart rögtön ráülni. Anyámék azt mondták, irigy disznó vagyok, ha nem engedem. Lementünk a parkba, Fruzié lett az első kör. A harmadik kör után már szóltam, hogy én is szeretném kipróbálni a járgányt, amit elvileg én kaptam. A Fater rászólt a húgomra, mire ő vigyorogva elszáguhdott mellettünk, aztán az árokból kellett összeszednünk. Szilánkosra törte a karját. A bringám használható maradt, de úgy nézett ki, mintha az Öböl-háborúban karikáztam volna...

A férfi hirtelen elhallgatott. Meg akarta kímélni feleségét a rőtörő fájó emlékektől, amelyek polipként fojtogatták. A félresikerült születésnapról, amikor Fruzsi leejtette Apa tortáját az égő gyertyákkal... a félbeszakadt balatoni nyaralásról, ahol a húga a szülői tiltás ellenére magába tömött legalább öt gombóc fagyit, aminek torokgyulladás, orvosi ügyelet és gyors hazautazás lett a vége. Nem is beszélve a videókazettára rögzített lengyelországi kirándulásról, amit Fruzsinnak „véletlenül” sikerült letörölnie...

– Valahányszor cirkusz volt nálunk, Fruzsi mindig beállt anyám mögé, fumigálni az öregemet – folytatta Ödön némi szünet után. – Most meg depressziós, mert nincs Apa...

– Hívd föl a húgodat, most! – mondta Angéla türelmetlenül.

Ödön megadóan tárcsázta a testvére számát. A nyolcadik csöngés után ledobta a készüléket maga mellé a kanapéra.

– Nem veszi fel. Láthatja, hogy kerestem!

Finta Éva

Meztelen angyalok

*Mind bátrak vagyunk,
akik verset írunk.
Meztelen angyalok közt táncolunk.
Amit kimondunk:
minden titkok titka.
Amit leírunk:
abszurdja a létnek.
Mert túl van minden létező valón.
Óceánmélyben és napmagasban
kondulnak meg a hangok, a szavak,
és rajzosak, mint madárvonulás
alkonyi égen,
a lángoló vörösben;
vagy mélyben fénylenek,
szikrát köpködve zajongnak,
felébresztik bennünk az időt,
a végtelent, a múlttól a jövőig.*

Gaia tánca

(Hideg Margitnak)

*Ez Gaia gallya.
Virágos és levélkés.
És elszáradt,
tűzben táncolni vágyó.
Ez Gaia vágya, Gaia szenvedése.
Az érkező, a távozó világot
ő hatja át, teremt s magába olvaszt,*

*formál, deformál,
ismét tökélyre fejleszt,
elrontja és teremti létünk fáját,
az Isten fáját ő hozza világra,
megszül és felfal bennünket, a társa
Kronosz, az Idő, ki bőszen begyűjti
s magába gyűri mind a teremtettet.
Még sincs sötét,
és nincsen alvilág, csak
forgás van, lendkerék van, körbejárás,
vagy körtánc, ahogy Csontváry Kosztka látta,
körtánc a szent világfa alatt,
a Cédrus égbe nyúló ágbogával.*

*És Gaia gallya érinti a vállunk,
Gaia virága hull szíromesővel,
arcunk, vállunk szíromvirággal ékes,
fejünkön koszorúhoz ad virágot,
ami egyszer lecsúszik majd fejünkről.
Testünkre csúszik, koporsóra, sírra,
virágcsokorral ölel majd magához,
kihajtanak a magvak majd a síron,
a lelkek pedig új táncot remélnek,
vágyaikkal új életet fogannak.
És minden tiszta, újólag hasznosított,
kozmikus idegszálakba szövődött,
mit csipkeháló ringat majd a fényig.
És felsír örömében, mikor éled,
és megkeresi helyét, mint az élet,
a szövedék a csipke mezejében,
mint ragyogás a vibráló Tejúton,
mint a gyökér, mely elindul a mélyből,
hogy átszöje az anyaföld homályát,
megöntözze az égi fény hevével.*

Szigeti Kovács Viktor

A cinkotai rém

(Részlet a készülő regényből)

„Az ördög elképedve állt, és érezte
milyen ocsmány a jóság.

És látá az erényt az ő alakjában.”

(Milton: *Elveszett Paradicsom*)

1.

1918. november 13.

A romlás ma éjszaka alkotta meg mesterművét. A rendőrparancsnok, miközben becsukta a vaskos könyvet, nem a fekete kosztümbe öltözött Macbethnére gondolt, hanem arra a fehér gyolcsba bugyolált kislányra, akit valamikor ő tartott a keresztség alá, és aki egyike volt annak a hét lánynak, kiket megtalált a szörnyeteg pincéjében. A kinti kiabálás egyre hangosabb lett. Nem tudta tovább elterelni a gondolatait az irománnyal, amit a nejétől kapott ajándékba, mintegy figyelmeztetésképpen, hogy néha ki is kellene kapcsolódnia. A kötetben számos darab volt, köztük vidám, nevetető komédiák is az angolszász mester tollából, de ő mégis a legkomorabbat választotta, mintha csak mágnesként vonzotta volna a rossz.

Immár két éve fuldokolt a bűnben, a gonosz tökéletes esszenciája volt ez, olyasvalami, amiről korábban nem is gondolta volna, hogy létezhet. Cinkotán egy személyben ő a rendőrség. Korábban két másik ember is volt vele, de miután a község határában pár éve fogolytábor létesült, már csak egyedül látta el a feladatokat, mivel a kollégáit a táborba vezényelték rendfenntartó szolgálatra. Békés hely volt ez, soha nem ártott senki senkinek, még kocsmai verekedésekre sem került sor, amitől oly hangos a közeli Buda és főleg a Tabán névre hallgató mulatónegyed, ahol felfuvalkodott művészek csinálják mindig a bajt, élükön azzal a Krúdy nevű tollforgatóval. Cinkotára azonban szerencsére nem jutott el a pezsgő lárma, a hi-

vatalos papírmunkán kívül nem nagyon akadt dolga, egészen addig, amíg meg nem történt az eset. Az eset, amelyenről korábban még soha senki nem hallott, és pont itt, pont az ő kedves Cinkotáján.

Résnyire elhúzta a nehéz, mindig dohányszagot árasztó függönyt, és kipillantott az ablakon. Az utcákon egyre szaporodtak a piros plakátok. Huszáros tartással feszülő villanypóznák és a reménykedésbe beleroskadt házfalak hirdették, hogy Németország letette a fegyvert, a háború véget ért. A plakátokat kamaszok, de még inkább a serdülőkort el sem ért kölykök ragasztgatták szerte a városban, miközben harisnyás rövidnadrágban futkározva azt kurjongatták: „Vége a háborúnak!” A gyerekeken kívül szinte mindenkit elvittek az elmúlt egy évben. A frissen hozott leventetörvény értelmében, aki betöltötte a 16-ot, annak mennie kellett, de aki nem múlt el még 65, az szintén vonulhatott a keleti frontra. A végén ezekkel a gyerekekkel és aggastyánokkal vívták meg a világ nagy, hősi háborúját. Így csak a suhancok maradtak, hogy körbekiabálják a várost a jó hírrel. A nagy háború véget ért, minden visszatér a régi kerékvágásba. Az asszonyok akkor még azt gondolták, hogy hazatérnek a gyerekeik, újra megkezdődnek a dolgos hétköznapiak, és lesz minden, mint volt azelőtt.

Mosoly futott végig az arcán, de nem azért, amiért másoknak. Tudta, hogy elérkezett az ő ideje: meg fogja találni! Egyedül a háború rejthette el a hetyke bajszú fiatalembert a szeme elől, a világ újra egyszerű és átlátható lesz. Igaz, nem kis fáradságba kerül majd meggyőzni a fővárosi detektívparancsnokot, hogy tovább folytathassa a nyomozást. De bizonyosra vette, hogy barátja és volt iskolatársa meghajlik majd érvei előtt, és ő végre a szörnyeteg nyomába eredhet. Jóval azután találták meg a hordókba rejtett lányok és asszonyok tetemeit, miután a rém eltűnt a háború zűrzavarában, így ő gyakorlatilag tehetetlen maradt. A fővárosban szinte megszűnt a közigazgatás, a bürokrácia a saját csapdájába esett, a valamikori monarchia mindent fürkésző monoklija összetört. Az alaposágnak, hogy mindent szemmel akartak tartani, már fél évvel a háború kitörése után az lett a következménye, hogy azt se vette észre a rendszer, ami az orra előtt történik. A háborún kívül gya-

korlatilag nem lehetett követni semmit. Ha eltűnt egy ember, csak a vállukat vonogatták, hogy nincs erőforrás, nincs pénz, tehetetlenek, ha előkerül, előkerül, ha meg nem, akkor eggyel több kopjafa díszíti majd a háború margóját. A Béla ugyan ez alól is kivétel volt, az első hetekben félszáz nyomozó dolgozott az ügyön, vagy legalábbis tettek úgy, mintha dolgoznának. A sajtó szinte naponta írt az esetről, így muszáj volt azt sugallani, hogy a rendőrség a helyzet magaslatán áll, és nagy erővel zajlik a nyomozás.

A frontvonalról írt beszámolók mellett egészen Görgey halálának híréig ez az eset szerepelt a legtöbbit az újságokban, azonban az egész leginkább csak amolyan politikai allűr volt, hogy az ország veszteségeiről eltereljék a figyelmet, és helyette az első sorozatgyilkos felé forduljon a közérdeklődés. Még azt a Karintyht is ideküldték, akinek egész Budapest itta a szavait, a vicceitől pedig metrószerelvények visszhangzottak, de a fiatalember nem sokat törődött a dologgal. A tekintete ugyan tele volt valami különös ragyogással, de úgy tűnt, mintha a szörnyeteg tette egy sokkal nagyobb szörnyűséget juttatott volna az eszébe. „Ezzel az emberrel kezdődött el az új világ” – súgta neki mosolyogva, majd eltette ezüstösen csillogó tollát, és távozott a helyszínről.

– Ha él még egyáltalán – mondta ki hangosan legnagyobb félelmét, miközben visszahúzta a függönyt, és megtömkölte a pipáját. Még a nagyapjától kapta az elefántcsont füstölőt, azokból az idők-ből, amikor a világban rend volt, és szörnyetegek sem rejtőzködtek a monarchia zongoraszótól hangos, fehérre meszelt házaiban. Biztos, hogy nem halt meg – szívott bele a pipába, olyan erővel, mintha perzselő gondolatait próbálná a kiáramló füsttel szétoszlatni. Igaz ugyan, hogy egy szerbiai fogolytáborból visszaküldték Kiss Béla, cinkotai lakos katonaisgalmazmányát, aki 39 éves korában tífuszban elhalálozott, sőt, még a leírás is passzolt rá, de a szíve mélyén tudta, hogy nem az ő embere halt meg. Aki ilyen rémségekre képes, azt nem öli meg a tífusz. Az ilyen rosszabb, mint a tífusz. Az ilyen túlél mindent. A puskagolyó sem végez vele, egyedül az tudja megölni, ha az ereiben rothadó hamisságot valaki az igazság mérgével fertőzi meg. És ez a valaki ő maga lesz, Trauber Adolf rendőrparancsnok.

Oláh András

a kikezdett idő

*a befejezetlen múlt a pillanat
mutációja: őrzője a fájdalomnak
a kitakart magánynak a meztelenre
vetkőző hiánynak a szomjúságnak
a tilosban parkoló hűtlenségnek*

*a lezárt múlt beszűkült utcavég kivonások
maradékra megadásba csomagolt dac
erőtlen béke amely titkolt sebeket
áldoz fel s így válik bérgyilkosává
mértékegységet váltó emlékeinknek*

ami mögötte van

*összeszáradt és beomlott minden
elpazarlódtak a szomszédok a rokonok
a barátok elfogytak tanáraid osztálytársaid
kicserélődtek a kopott történetek
újra kell tanulnod az utcák nevét
és megtanulsz hallgatni is
már hamarabb szűrkiül az este
nem keresztezi tehénbőség
sem szekérkerék-csikorgás
lelepleződik az izgága kíváncsiság
ami a tárgyakból kiköszönő
múlt időnek szól: az öreg komód
s a szék amin ülsz anyádé volt
a kalapács nyelét még apád faragta*

*a kiskosarat nagyapád fonta
– már rég el kellett volna porladnia
ahogy elporladt minden ami mögötte van*

távolodunk

*tévedéseink félreértették egymást
és elhittük hogy a hiány
egyenrangúságot szül
később már hiába teszteltük
emlékeinket: nem tudtuk leküzdeni
az újragerjedő rontásokat
megfeleléskényszerbe száműzve éltünk
és soha nem érkeztünk meg
– ott rekedtünk belegyűrve az időbe...
mert hiába a kettős fedezék:
kitagadva a mából lehetetlen
kivédekezni a holnapot*

újra

*nézz körül
mennyi félreértés mennyi bizonytalanság
mennyi öngerjesztő fuldoklás
kényszeredett mosoly és közöny
üres arcok gubbasztanak a villamoson
a múzeum előtti lépcsőn
a parkban a padon
egymásról tudomást sem véve
szenvtelenül*

*nincs senki és semmi
csak fojtogató unalom
aztán jön az a lány
üde fiatal és csinos
fagylalt a kezében
leül a padra
a fény felé fordul
egy pillanatra a szemét is behunyja
ám egy pajkos szellő
az arcába fújja a haját
védekezésül hátraveti a fejét
szabad kezével megpróbálja
félresimítani az eltévedt szálakat
de kapkodó a mozdulat
a gombócok a fűbe huppannak
erdei gyümölcs eper és citrom
keserű fintor palástolja
a bosszúságot
egy falánk eb máris
ott terem és mohón lefetyelni kezdi
a lány odahajol
megsimogatja a bozontos
jóságot az meg szinte könnyörögve nézi
a kezében tartott tölcsért
rendben legyen ez is a tied – sóhajt a lány
és odaveti a maradékot
hirtelen árnyék takarja ki a napot
ha már ilyen kegyesen megvendégtelt
Marcit meghívhatlak egy fagyira? –
kérdézi a kutyus gazdája
a tétovázás csak egy pillanatig tart
s a lány beleegyező bólintása jelzi
új időszámítás kezdődik*

Fehér Csenge

Hermész hálója

Már hónapok óta utazunk együtt, és attól tartok, valahányszor szálla akad a torkomon, mindig ő fog eszembe jutni. Egészen kiismertem, olyan ez a lány, mint egy régi, kedves tréfa, amelynek előre tudom a csattanóját. Vagy mint egy díszes és kissé dohos láda, amelyből kifejejtették a kelengyét. Néha már teher a kis teste, ahogy mindig vágyódik, mindig kapaszkodik, kötelességének érzi talán, hogy szeressen, vagy védelemre vágyik, magam sem tudom. Mindenesetre a ragaszkodása mindkettőnket untat már, és lehangol.

Egy kipárnázott vasúti kocsiban találkoztunk. Borvidékeken zakatoltunk át, édes illat terjengett a levegőben, a szőlő fényes, fekete gyöngyei karnyújtásnyira függtek a roskadó tőkéken. Az ingem alatt végigcsorgott az izzadság, remegett a levegő a forróságtól a földek fölött. Helené sápadtan ült az asztalánál az egyik étkezőfülkében, a haja a tányérja körül tekergett. Ádázul döfködte villájával a porcelánon fekvő hal szemét.

Aggódtam, hogy talán túlzottan hisztérikusnak bizonyul majd, és a sületlenségeivel elveszi az étvágyam, de azért bekéretőztem hozzá. Feltűnt, hogy ugyanazzal a mozdulattal, amellyel keresztbe teszi a lábát, fellibbenti a ruháját is egy pillanatra, felkínálva a látványt óvatos tekintetemnek. Határozott mozdulata feltűzelte az érdeklődésem, és rögtön kétségbe vontam első megérzéseimet.

Bár viszkettem a kíváncsiságtól, ódzkodtam rákérdezni, hogy miért szurkálja a hal fejét. Hiába folyt ki a szem az üregéből, hiába szakadt fel körülötte a bőr, fehérlett elő a koponya, a villa újból és újból lesújtott. Helené közben az arcomat fürkészte, szenttelen hangon érdeklődött az úti célom, a hoglétem felől, mintha nem is az övé volna a monoton ütemben mozgó kar.

Végigsimítottam a kezén a könyöke hajlatától egészen az ökléig, erre elengedte a villát, és a karját sóhajtvá az asztalra fektette.

Később megtudtam, sosem evett még halat, irtózik és undorodik tőlük, s hogy kikérte, csupán pillanatnyi szeszélyének volt köszönhető.

Első pillantásra sejtettem, hogy a halak különös kapcsolatban állnak Helenével. Utazásunk során még jobban megbizonyosodtam a hasonlóságukról, mikor úszni láttam a lányt, hosszú lábaival a vizet szelve, vagy később, mikor a szeme ostoba pislogását figyeltem az idő hullámai alól, de leginkább akkor, mikor alattam vonaglott, és a derekam nyálkás combjai közé szorította.

Egy teherhajó egyik kabinjában lett az enyém a Földközi-tenger vizein, valahol Egyiptom felé. Ruháját a padlóra ejtette, elnyúlt a keskeny priccsen, és a nyújtózásba belevonaglottak, majd elernyedtek fehér tagjai. Fölé térdepeltem. Hisztérikusan zihált, sovány tüdejével levegő után kapkodott, miközben a dolgomat tettem.

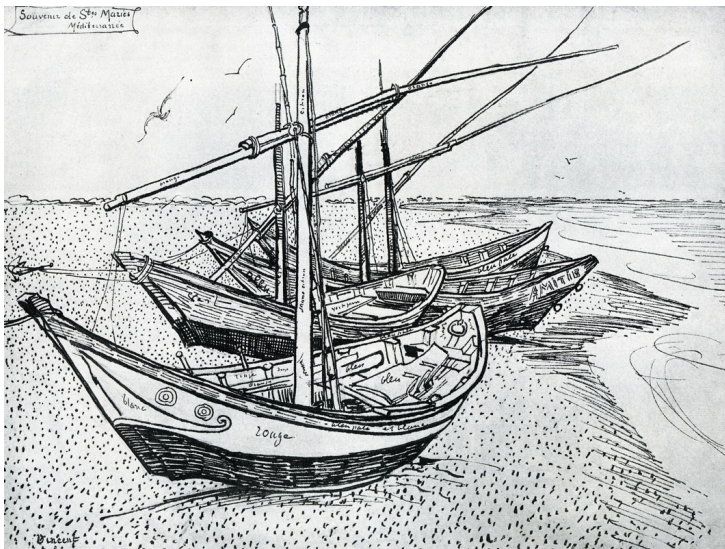
Az az érzés tört rám, hogy vissza kell dobnom a vízbe, mielőtt megfullad. De a félelem, hogy kicsúszik a karjaimból, és a múlt habjává válik, azóta kísértett, mióta először végigsimítottam sápadt bőrén. Álomban Helené hálók között vergődött, amelyek a távolba nyúltak, átszótték és gúzsba kötötték egész Hellászt. Úgy döntöttem, akváriumot készíttetek neki, és időnként megkocogtatom majd az üvegét.

Egyiptomba érkeztünk. Az évek teltek, és a figyelmem üvegfalai között nagyon is szépen lubickolt Helené, talán túl nagyra is nőtt. Ráuntam egy idő után, s viszonyulásom valamiféle bohókás, gondoskodó közönnyé változott. Hogy az arabok vakká váltak kerekded, érett szépsége láttán, elnéztem neki, s időnként némi hasznot is hajtottam belőle. Mikor igazán bosszantani kezdett, hogy a kenyeremet eszi, egy emlékezetes vacsorát tálaltam fel neki az egyik este.

Megindultan, szinte remegve meredt a tányérján fekvő heringre. Az állam a tenyerembe támasztottam, úgy néztem vissza rá, hidegen és kellenetlenül. Nem tudom, mennyi ideig ülhattünk a hal fölött. Az arcát hosszú perceken át húsos tenyerébe temette. Hallottam zokogni, láttam, ahogy a bőre vörösre vált az ujjai kö-

zött. Azután a sírása egyszerre lecsendesült. A szemembe fúrta a tekintetét, felemelte a kést és a villát, és apró falatonként nyelni kezdte a halat. Néha öklendezett egy darabig, vörös halántékán kidudorodtak az erek, aztán erőt vett magán. A könnyei a szája sarkába csorogtak.

Mire végzett, nem sírt már. Hideg volt, kelletlen és szeretetlen, akárcsak én. Másnap eladtam egy tevéért egy nagyszakállú idegennek. A búcsúmat nem viszonzta, vissza sem nézett rám.

VINCENT VAN GOGH (1853–1890)
alkotása

Halmai Tamás

Stílusjátékok

Tóth Árpád: Melancholia

*Hol jár a bús magány e zordon órán,
hogy itt hagyott magamra, jaj, még ő is?
Ölébe hajtva vállam elzokognám,
hogy kacat vagyok, senki mégse őriz;*

*jaj, lomha, sápadt, fakó, ódon, édes
és langy itt minden – pedig nincs itt semmi...
Az embernek a mézek édenéhez
kell legelőször hozzákeseredni.*

*Ó, más álmokra bíztam sorsomat
tegnapelőtt vagy tegnap legalábbis,
de fád kutyából nem lesz gyorsvonat,*

*jaj, a szalonnát húzza még az ág is:
a sötét végzet gyertyát oltogat,
szerencsére a LED garanciális.*

Vasadi Péter: Elvitel

*Igenis, ott állt. Gyöngy-
szoknyában
a feddhetetlen szarvas.
Fény mordult, ahogy
irgalom szabdalta a tájat
sok kicsi irgalomra.
És kucorgott még ott
egy tenger, bokrok tövében,
józan kifogást keresve
untig.
Énekeljen, aki elhiszi!
Közétek vegyülök,
gyöngyszoknyám ragyog,
agancsom nemkülönben.
Mennyi vadász: mind
megváltást áhít,
de csak lőtt sebig jut.
Valaki pedig
a lakomát
elvitelre se kéri.*

Szécsi Margit: Kocsmavirág

*Szívemben füstös kocsmavirág nyílik,
didereg karcos, kehes átok bennem,
fekete kendőm éjek feketítik,
segíts, Virradat, dalokat lehelnem!*

*Belegörbülök márciusi tájba,
de egyenesít szellősuta érdem –
leszek akkor is csak gyalogos árva,
ha kocsist küldet a Szerелеm értem.*

Bertók László: Szonettől ki vár balladát?

*Uram, talán az egy között.
Mintha a szíved hallanád.
Dobog, dobog, pedig zörög.
Szonettől ki vár balladát?*

*Szertegurulnak a rögök,
elfoszlanak a maskarák,
uram, én már csak dödögök,
hogy jobbra át a bal, nahát.*

*Tó partján még akadna nád?
Akadna tó? Megköszönöd?
Hogy az ember nemcsak naszád,
de Pascal is, mikor örök?*

*Égig érnek az almafák.
De földig is. Mint a ködök.*

Székely Magda: Kakaó

*Fény sávozza a fénytelen.
De a fénytelen ennélfogva
már fényes. Aztán feldereng
egy kéz, s a villanyt lekapcsolja.*

*Fekszik az alvó bibliásan.
Merőleges rá minden angyal.
Nagy kétkedőt is reggeltájban
egy kis kakaó megvigasztal.*

Juhász Kristóf

Sándor megtartóztatja magát

*„Csak egy lökés és vaskönnyű szívem
Szeme szakadékába hull
Zuhanva hogy lebeg a minden
Aztán utánam omlik az azúr
Tarajos haboknak fénye
Áramlik bennem a kő
Úszni ment le a folyóra
S medre lett mindennek ő”*

(Sallai Sándor: *Fehér halál és kék is*)

Mikor Sándor először megszületett, egy kis felhő volt a hatalmas égen. Felhőből sokféle van, még a meteorológusok és a repülőgép-vezetők is motyognak holmi kumuluszokról meg cirruszokról, de ilyen fura nevekre egyik felhő sem hallgat, hiába kéri őket, hogy menjenek erre meg amarra a látási viszonyok tisztázása érdekében. Bezzeg, ha a sok okostojás ismerné a felhők valódi nevét!

Sándor apukája Naphátba Rejtőző Szélfelleg volt, anyukája Csillaglátó Paplanfelhő. A nővére Világkergető Magasfelhő, a kis unokaöccse Angyalbolyongó Bodorfelhő. Sándor maga pedig Trónkerülő Dalfelhő. E neveken szólította őket mindenki az égi rendekben, határán láthatónak és láthatatlannak, gyepűjén madarak és angyalok birodalmának.

Trónkerülő Dalfelhőt akkoriban nem hívták még Sándornak. Amilyen kicsi és fiatal, éppoly szorgalmas felhő volt, ezért különös kegyvel megengedték neki, hogy már párezer éves legényeként is a legmagasabb szférájú Angyaltrónusokat kerülgesse. És minden lény azt jósolta, hogy nemsoká akár magának a Napbaöltözött Asszonynak vagy a Naptrónusú Atyaistennek a trónusát is kerülgetheti, ha lelkéből továbbra is oly áhíttattal zeng a dal, ahogy az elmúlt pár ezer évben mindig.

Mert nemcsak Trónkerülő volt, hanem Dalfelhő is, vagyis énekével tartotta tisztán és méltón a trónokat és környéküket. Ez ugyanolyan fontos feladat az égi birodalomban, mint az angyalharsonák pucolása, az angyalszárnyak tollainak igazítása, hogy jó irányba álljon a végük suhogtatás közben, vagy épp a Nap útjának összehangolása az általános csillagmozgással.

De Trónkerülő Dalfelhőben egyszer furcsa kíváncsiság ébredt. Nem az egyre magasabb rendű trónusokat akarta már megismerni, hanem a közletről sosem látott középvilágot, az emberek világát. Először megrémült attól, hogy lelkében ilyen vágy kél, de a rettenet csak még erősebb kíváncsisággá terebélyesedett. Ahogy a kíváncsiság terebélyesedett, úgy lett Trónkerülő Dalfelhő egyre nehezebb. És egyszer csak olyan nehéz lett, hogy lezuhant a földre, és sok apró darabra törött. Hiába sírtak, hiába nyúltak utána felhőtársai, nem segíthettek rajta.

Mikor Sándor másodszor megszületett, halandó ember volt, a fájdalom rokona, a halál vőlegénye, és mindenki Sanyinak szólította. Nem emlékezett rá, hogy Trónkerülő Dalfelhő volt. Az volt a dolga, hogy rettegjen, vágyakozzon és közben ordítson, suttogjon, vagy énekeljen, mint minden gyermek, asszony, férfi és öreg.

Sanyi bejárta a világot. Olyan volt, mint egy izzó zsarátnok, amit hol angyalok, hol ördögök dobálnak egymásnak városról városra, országról országra, hegyeken, vizeken, erdőkön és az emberek sivatagain, kolduskunyhóin vagy fejedelmi kastélyain át. Iszonyú munkákat vállalt el, hogy ételt és italt vehessen: volt, hogy szemétdombokat kellett rábírnia, hogy lábas jószágként járjanak-keljenek, máskor tehénfejeket kellett levágnia egy óriási késsel, megint máskor éhes és szomjas embereket kellett elaltatnia úgy, hogy azok ne vegyék észre, ő is milyen éhes és szomjas. Ez nagyon nehéz munka, és sok közben a baleset. És olvasott Sanyi öreg és fiatal könyveket, énekelt tiszta és hamis dalokat, szeretett beteg és ragyogó szívvel, és háborúba ment, és veszített vagy győzött, csellel, tollal, szóval vagy fegyverrel. Járt két-, három- és négy mellű asszonyok ágyában, sőt, olyanokéban is, akiknek holdkapujából fogak nőttek, és nem lehetett látni a szemük

színét, mert nem volt fejük. Sanyi tartott karjában haldoklót, újszülöttet, bárányt, kígyót, hollót, sellőt, sárkányt és hatalmas kősziklákat, amik ismeretlen nyelven énekeltek neki.

Akkoriban találkoztam vele én is, és olyan mérgeket ittunk szünet nélkül, hogy ha egy csöpp is a földre csöppent abból, lukat égetett az egész világba. Olyan dalokat énekelünk, hogy aki hallotta, annak kifordult a szeme a sarkából, és meglátta a világ égő lyukait. Olyan dolgokról beszéltünk, hogy a szavak szánkon fekete lángokká lettek, és hideg acéllá edzették körülöttünk a levegőt. Mérgektől ágyakig, angyaloktól démonokig menekültünk akkoriban, és annyi mérget ettünk, ittunk, szívtunk, szúrtunk magunkba, hogy egy idő után csak kesztyűben csaphattunk a nők fenekére, mert a csupasz tenyerünk érintése is átégette volna a bugyijukat. Egyszer aztán Sanyi olyan sokat ivott, hogy teste kigyulladt, és szíve megszűnt dobogni.

Akkor az Istengyermek Krisztus fölemelte magához Sanyit, és azt mondta neki:

– Ha mostantól csakis engem követsz, új életet kapsz Istentől, a mi mennyei Atyánktól.

És Sanyi megígérte Krisztusnak, hogy mostantól úgy lesz.

Mikor Sándor harmadszor megszületett, halhatatlan lélek volt, Isten teremtett képmása, Krisztus harcos szolgálja, és mindenki Sándornak szólította, de néhányan azért Sanyinak is, olykor pedig Sanyikámnak, tesókámnak, Aranysándoromnak vagy Sándor testvérnek. Sándor majdnem mindenre emlékezett. Minden dalával Istent dicsérte, és már majdnem olyan dalokat énekel, mint felhőkorában, de most úgy mondott éneket, hogy ismert asszonyt, életet és halált.

Egyszer gulyást főzött a hegyen, ahol szolgált, és arról beszélgettünk, ki hol fogja tölteni óév és újév fordulóján az éjszakát.

– Egy gyönyörű nő jön hozzám, bezárom a házat, jól befűtök, csinállok egy finom vacsorát, és itt leszünk kettesben – mondta Sándor.

– Testvérem, kívánok sok erőt és boldogságot! Még talán meg is találtok szaporodni, ilyen bensőséges körülmények között –

feleltem örömmel, hisz tudtam, hogy Sándor régebb óta él önmegtartóztatásban, mint én, ezért biztos voltam benne, hogy szenved, akár a félig nyúzott bakkecske.

– Ó, ne hidd azt, testvérem! Külön ágyat vetek neki, és olvasni fogunk – mondta kissé szomorkás, ám határozott elszántsággal Sándor.

– Ne bolondozz velem, Sanyi, hát meg akarod fosztani mindkettőtöket a gyönyörök aranyló rózsakertjében való önfeledt barangolástól, meg a dugástól is?

– Ne hidd, hogy megőrültem, Krizsóké, s ne gondold olyan szörnyűségre se, hogy már nem vagyok férfi. Egyszerűen csak nem akarok hiú reményeket ébreszteni valakiben, akiről tudom, hogyha nekem adná övét és szívét, akkor nekem adná életét és gondjait is. Márpedig, ha az előbbieket elveszem, az utóbbiakat sem utasíthatom vissza. De én most nem akarok ennek a nőnek az életében és gondjaiban élni, ezért csak a jelenlétét és a barátságát élvezem majd. Sokan kinevetnének ezért, pedig igazat beszélek – mondta Sándor.

– Drága tesókám, lehet, hogy az egyetlen ember vagy a világon, akinek ezt elhiszem – feleltem neki, és én is igazat beszéltem.

Hát így él köztünk ma is Sándor testvér. Aki nem hiszi, járjon utána!

Becsy András

A gomb

*Csak nézem, hogy az új Toyotánknak
nincs szüksége kulcsra, csak egy gombot
kell benyomni, és már megy is a jármű,
s gombnyomásra indul kasznijának teteje is,
mely ilyenkor hátrahúzódik valahová, hogy
a panorámatető üvegén át nézhessük a
fenti világot, mely nappal végtelenségével húz
magához, éjjel meg csillagos talpszegekkel
kivert csizmájával készülődik ránk taposni,
és ilyen gomb volt az első magnónknál, a kis
egykazettásnál, amit '83-ban a szomszédunk
a svájci vendéglátózásból hozott, és benyomásra
már szólt is a zene, forgott a kazetta, mi meg
körülálltunk, és csak néztük, és most én is így
nézem az új Toyotánkat, ami ilyen, csak egy
gombot kell benyomni, mint az atombombánál.*

A távollátó

*Mint a távollátó, aki nem látja közéről
a könyvet, ugrálnak egymásba a sorok,
elhomályosodnak a betűk, s csak ha
eltartja az írást, úgy tudja olvasni, így
tartom el én is magamtól a kinti világot:
elrugaszodom a földtől, lépcsőzöm a
kilátó tetejéig, hogy olvassam őt, akár a könyvet,
a parti szirt tetejéről keresem, hogy hol van,
hova is dobtam tegnap odalent a kavicsom*

*az áttetsző tengerbe, mindentől egyre csak
messzebb merészkeдем, hogy láthassak
mindent, s a távolság hossza határoz meg
bennünket is, közöttünk a köz nagysága,
mert minél messzebb jársz, annál jobban,
pontosabban érzek, érzem ólom-hiányod.*

VINCENT VAN GOGH (1853–1890)
alkotása

Lackfi János

Nem visz rá a lélek

(Részlet a szerző Könyvhétre megjelenő,
Rocky című regényéből)

Ha kidobod a fogkeféjét, amit senki más nem fog használni, úgy érzed, mintha elárulnád. Ott a mobilodban a száma, nem mered kitörölni, nehogy azzal gyilkold meg őt. Jön neki egy levél, és kirakod az asztalra, hogy jól lássa, pedig tudod, hogy nem jön soha többé. Meg kéne szüntetned az e-mail-fiókját, de nem visz rá a lélek. Egyáltalán, a telefonja is ott hever lemerülve, nem mered feltölteni és megnyitni, belenézegetni a fotóiba, a naptárába. Pár nappal a halála után még jelzett az a vacak masina, hogy be kéne menni a nyugdíjfolyósító intézetbe.

Közben nem lehet örökké tárolni az összes kacatot. Arra a világ összes polca és szekrénye sem lenne elég. Nem árulsz el senkit, ha a gazdátlan tárgyaktól megszabadulsz. Csak visszatérsz az életbe, és az elhunytad emlékét elrendezed a többi kedves halott közé. Imádkozol, hogy mihamarabb Isten seregébe kerüljön. Elmész mindenféle hivatalba, ahol tömérdek papírt töltesz ki, melyekre feljegyzik, hogy szeretteid pontosan mikor boldogultak meg. Kiderül, napra pontosan mikortól vonják be az igazolványaik érvényességét, mert többé nem lesz személyijük, nem vezethetnek autót, nem lehet tulajdonuk, nem jár nekik nyugdíj, se más jövedelem. Mintha kirabolnád őket, mintha lenyúlnád mindenüket, amiért egy életen át küzdöttek. Kínoz az önvád, pedig semmi alapja, semmiről nem tehetsz. Nem tettes vagy, hanem áldozat, éppen most vesztettél el valakit. De bármilyen fájdalmasak is ezek az ügyintéзések, segítenek lezárni egy szakaszt. Ahogy lassan mindent elpakolsz, a dolgok helyükre kerülnek. Nem kell az elhunytat elfelejteni, kiradirozni, nem kell úgy tekinteni rá, mintha sosem létezett volna. Csak máshová kerül az agyadban, a szívedben. Átrakod egy másik zsebbe vagy fiókba,

de nem búcsúzol el végleg, mindig tudni fogod, hogy ott van, és akárhányszor előveheted.

Persze idővel másféle szemrehányásokat is teszel magadnak. Vádolod magad, miért nem tetted meg ezt vagy azt, amíg élt. Miért nem vitted el még egyszer abba a hangulatos kerthelyiségbe. Miért nem szántad rá a napot, amikor a kedvenc zenekara Bécsben járt, nem túl nagy távolság. Te is milyen régen jártál Bécsben, pedig itt van, egy macskaugrásnyira. Mennyit kérte, hogy csavarozd vissza a meglazult zsanéért az egyik szekrényre. Annyira zavarta őt, de most már mindegy. Egyik télikabátját nem vitted el tisztíttatni. Vagy még nem hoztad vissza a tisztítóból. Most meg már hiába hozod el. És miért nem beszélgettél vele többet. Biztos van egy csomó dolog, amit el akart mondani. Olyan az ember, mint egy feneketlen kút. Sosem lehet teljesen megismerni. Csak az Istennek van olyan vödre, amivel minden vizet ki tud meríteni belőle. Téged pedig egy darabig kísértének ezek a gondolatok. Miért nem írtad össze, amiket mondott. Akkor örökre emlékezhetnél rá.

Lehet, hogy nem is ismerted igazán. Fogalmad sincs, hogyan viselkedett, amikor nem láttad, amikor nem veled volt, amikor nem is éltél. Lehet, hogy egész más volt, mint amilyennek ismerted. Mondjuk összefutsz egy gyerekkori osztálytársával, és kiderül, hogy szerette a matekot. Matematikus akart lenni, aki csak számokkal foglalkozik. Ő, aki szerinted folyton elrontotta a számolást, egyszerűen képtelen volt rá koncentrálni. Az ilyesmik összezavarnak. Már nem is tudod hirtelen, ki volt valójában. Legszívesebben kiszednéd a sírból vagy az urnából, jól megráznád a vállánál fogva, és megkérnéd, árulja el, mi az igazság. De ez nem lehetséges. Márpedig addig hogyan pakolhatnád el őt az agyad egyik fiókjába, amíg ennyi mindent nem tudsz róla?

Megesik, hogy kutatni kezdesz a kedves halottad holmija közt. Amit nem tartasz meg belőle, azt úgyis mind ki kell dobni vagy elégetni. Igen, van, amit nem elég kidobni. Ha túl sok fotó van, képtelenség az összeset tárolni, de szeméttbe sem kerülhet, mert még visszaél vele, aki megtalálja. Mégiscsak olyan valakinek az

arca van rajta, akit szeretsz, és akit a halála után is meg kell védened. Meggyújtod vagy összetéped a régiék arcát, hiába fájdalmas látvány, ahogy közben bámulnak rád. Egy kicsit olyan, mintha élő embereket semmisítenél meg. Persze oda is adhatnád másnak, hogy ő intézze el, de az sem sokkal jobb. Akkor az fog bántani, hogy ez a te kötelességed lett volna, de kibújtál alóla.

És akkor mi van, ha a halom papír közt találsz egy igazolványt, egy levelet, egy fotót, amiből kiderül, hogy egy másik férfi felesége volt, még az apád előtt? Apád előtt, aki elhagyta, és aki mély sebet ejtett rajta. Rajta is, meg rajtad is. És akkor ott van ez a másik férfi, akiről semmit sem tudsz. Még utánanézni sem lehet. Szabó József. Hány lehet belőle? Több százezer? Egymillió? Anyád meg az első férje, aki nem az apád. Meghalt? Él még? És akkor mi van? Nem a gyereke vagy, de az anyáddal élt. A papírok nem hazudnak. Viszont az élők, úgy látszik, igen.

Mit csinálsz azzal a levéllel, azzal a fotóval? Kidobod, megsemmisíted a bizonyítékot? Cinkosa leszel annak, aki jól átvert? Vagy tartogatod, hogy az orra alá dörgöld? Szerinted, ha újra találkoztok dicsőségben, ilyen hülyeségekkel fogsz majd vesződni? Ott a papír, rajta az igazság. Kit érdekel az igazság? Téged nyilván, különben minek kukáztad volna ki. Na, most itt van. Örüljél! Ünnepelj, vigadozzál! Táncolj-dalolj! Edd meg! Égesd el, idd meg a hamuját! Felejtsd el, tanuld meg kívülről! Szórd a szélbe, hintsd szét egy parcellán! Te meg a nagy igazságod! Zokon vetted? Berágtál? Dühösködsz? Hogy ne kelljen bőgnöd? Nem mindegy, dühödben nyígsz-e vagy fájdalmadban? Vagy dühös fájdalmadban... Szerinted a titok miért titok? Hogy felfedezzék? Gratulálok, kedves Kolumbusz, forduljon vissza, mielőtt partot ér! Bye, bye, ketchup, hamburger, Coca-Cola, popcorn, Hollywood, maradjatok örökre a semmi birodalmában! Mert ha már felfedezted Amerikát, akkor fel van fedezve, és nem tudsz többé úgy tenni, mintha boldog óslakos lennél, egy szál ágyékkötőben.

Várnagy Márta

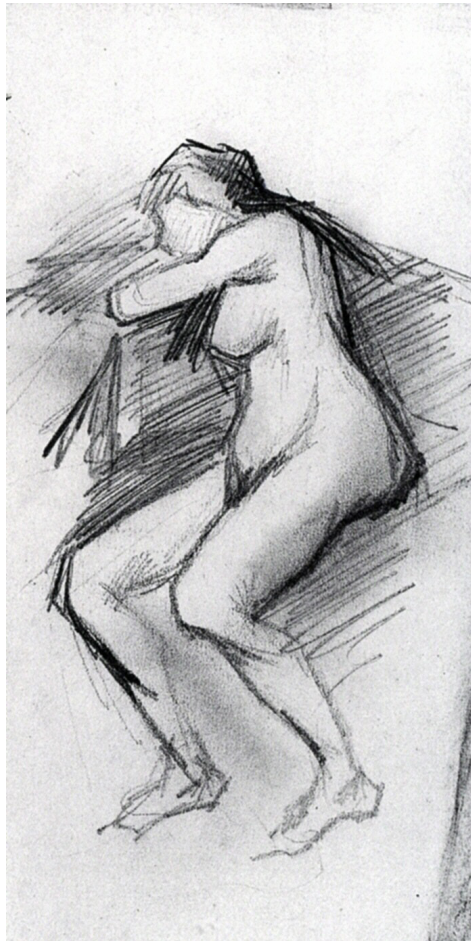
Cinkebokor

*Az év más szakában, különösen pünkösöd havában,
orgonabokor névre hallgat. Zöld ruháján fehér habok.
Az idei Bőjtelő hava havat hozott,
fagyott ágakon a jeges szélben madáretető hintáz.
Legelőbb széncinkék figyeltek a terített asztalra,
a napraforgómag fölé suhantak, majd vissza a bokorra.
Mindig egyetlen kosztos hussan a táplálék felé, a többi vár,
nincs tülekedés, röppennek gallyról gallyra,
sorban állnak, akár a hívek ostyáért úrfelmutatás után.
Cinkebokor, nézi a párom, reggel telipakolja maggal az etetőt.
Másnap kékcinke társul a rendbe a tető felől,
fenyves cinege egy-egy villanás.
Billen a rend, a helyzet változik,
a szép egymásutánba fenyőpinty avatkozik.
Ráül a magra, nem mozdul onnan, míg jól nem lakik.
Vörösbegy, zöldike, cinke váltanak,
színek, tollak, csőrök cikáznak,
s ha időnként nap süt februárban,
némelyek nyitnikéket kiabálnak.*

Két láb nyúlik végig az éjszakán

*Tavasszal hazaköltözött a szomszédom.
Sántikál a lépcsőn, szorongatja a szatyrát.
Jónapot, Elemérbácsi, futok a dolgaim után.
Tavaly még átjött, vagy álltunk a gangon,
legújabb cikkeit mutatta valamelyik cejtungból,
repült Bonn–Budapest között, járta Európát.*

*Most araszolgat itt a Csikágóban,
szemetet visz a kukáig, boltig tapogatózik,
sör, kenyér, felvágott lehet a zacskóban.
Este dübögök a falon, mert hangos a rádiója,
mindig német adót hallgat,
a fotelből két láb nyúlik végig az éjszakán.*

VINCENT VAN GOGH (1853–1890)
alkotása

Nagy Zopán

Átjárások / Oda-visszacsatolások

Párizs felé, a repülőgépen, felhőgöröngyös, égi szántóföldhatás-rázkódásban, sűrű mellkas-légnyomásban, zibbasztó, de valahogy eufórikus kábulatban érkeztek, váltakoztak, össze-összeragadtak a különféle képek, s a belső hanghatások. Valahogy így keveredtek:

Az 50-et nemrég ünnepelte a férfi. Éppen öltözködött, miközben elmúlt és leendő utazásain ábrándozott (Pozsony–Párizs–Piran, Gyoma–Genova...) – s a vadonatúj, fekete Mickey Mouse-ábrás bokszeralsóján merengett, amikor (április 1-én) szívgyörcsökkel, újabb kis-infarktussal esett össze... Csak az idiotán vigyorgó egér-ábrás boxeralsó és egy vérpiros-foltos sárga ing volt rajta, amikor rátaláltak... – *Bolond, még egy bolond! Ó, még egy erekció! Ááá, Bolondok Napja!* – mondták a mentőben. Vagy az (talán) már a hullaház volt (?)...

A távolból ökörmezei ruszin kolomejka szól... Az élénk tempójú, 2/4-es ütemű, többnyire két tetrapodikus sorból álló dallamok módszeresen szaggatták üstdob-szerű agyfalam bőr-bevonatát...

A kárpátaljai Técsői Banda muzsikál, *éppen most* (kb. 15-17 éve): Kapolcson, a művészeti (vásári) kavalkádban, délidőben, észveszejtő (tömény-soknaposan szédítő) kánikulában, mégpedig a Malom étterem kertjében: Katlan Tódor hatalmas üstjei, fortyogó kondérjai közelében... A repertoár változatos, de órákon-napokon-éveken át őrzítően monoton...

Szakad a verejték, száll a por, állott olajszag terjeng, műanyag-talpak olvadnak, tejföl és majonéz rohad a kolbászkák mellé, dekoltázsok, köldök-piercingek váltakoznak, a pultnál, tömött

sorokban szinte meztelen testek, amorf fenék-kifordulások tapadnak egymásba, zsír fortyog, mezítlás kamaszlányok ringatóznak, idősödők dajdajoznak, síp vonyít, dobverő dönget, nyakba akasztott kis cimbalom pereg, száj-nyenyere nyekeg, a fák meggörnyednek, a pataokban kutyák, gyerekek és részegek lihegnek...

A hangulat és a kimerültség szintjei kis szigetekre szivárognak, vagy platános kocsmaudvarokba, kőlépcsőkre települnek, elterülnek... Szédülten terjeng a delejezett kora-délután. Kissé minden – s mindenki élő-holtként bolyong...

A leíró tehát (ismét / továbbra is) a repülőgépen ült:

Diogenész-darab. Egy monodráma jelenetei is előhívódnak. A kis színház egy boroshordó... A sötétben elmerengve, az elme rengve: sötétből-sötétbe fordul)...

Ha záhárda-zodonga záárd a zord: kül-kopomosz tudá mit dalolsz!

A mellékhelyiség beázott. Zöld gyermekek; Transfugium; Mindenszentek hegye: a félhomályban néhány Tokarczuk-novella foszlik szerte...

Amott, éppen: Forgósél és Szikrázó Szamovár vágtaztak Formás Figaró felé...

Igen! Ismét a kutyák. Nemes ebek és kevert érzetek dinamikus kavalkádja (a leíró kutyológus-énjének fejében)...

Ontológia? É-e-e-e! Ó, itt nem lét-el-mé-let! Manapság (mindinkább) vész-eszmélet!

Az ontológia kifejezés a görög on (létezés/lét) és a logos (1, Arisztotelész szerint az ésszel bíró lélekrész; 2, szó, beszéd, nyelv, ige; 3, tudomány) szavak összekapcsolásából származik.

Unus mundus! Unus mundus – suttogja egy lényzerű valaki, vagy egy légnemű valami...

A remek William-bookstore jelenik meg a homlok mögött. Ismét meglátogatni! Feltétlenül! Rue de la Bûcherie, igen, a híres Shakespeare and Company antikvárium! Joyce, Ulysses, és a többiek, nagy irodalmi korszakokkal, zseniális elmékkal átítatott patinás hely, a Quartier Latin közelségével átölelve...

A Hôtel de Clunyben, a középkori rezidenciában is fél-álmában járt a költő. Ott feszül a híres flamand kárpit, a The Lady and the Unicorn... Alkotója ismeretlen. A becslések szerint 1484 és 1538 között keletkezett. Művészettörténészek szerint egy remekmű-kompozíció. Flandriában készült ille-fleurs stílusban, főként gyapjúból és selyemből szöve. Hat kárpitból álló allegorikus mű...

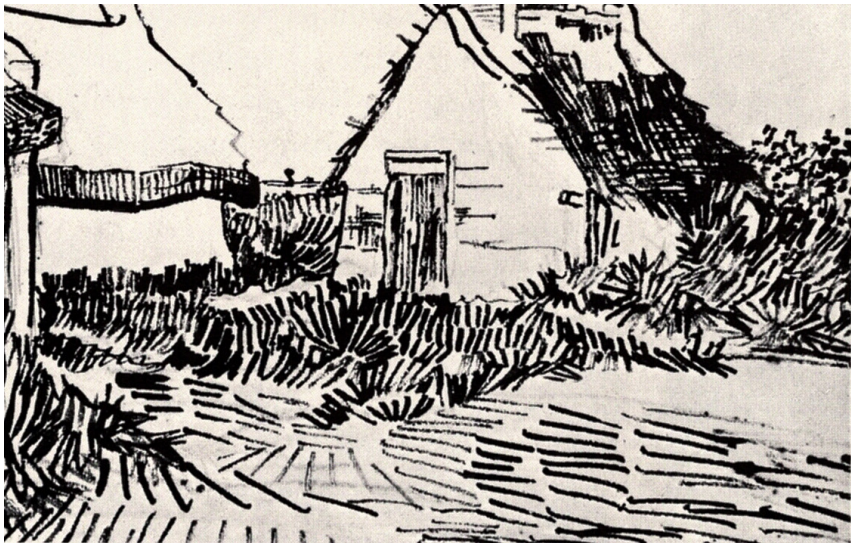
Beckett Párizsban ismerte meg James Joyce-ot az 1920-as években. J. J. a fiatal Beckettet a szárnyai alá vette (kutatási aszisztensként) egy könyvhöz, amely végül a „Finnegans Wake” lett (volna, ha teljesen elkészül)... Beckettet egy hírhedt párizsi strici leszúrta, amibe kis híján belehalt... Később csatlakozott az Ellenállás Gloria SMH nevű sejtjéhez, melyben futárként dolgozott. Amikor 1942 augusztusában egy volt katolikus pap társuk elárulta sejtjüket, Beckettnek és Suzanne-nak, „örök” partnerének, menekülnie kellett a Gestapo elől: több hetet töltve azzal, hogy éjszaka gyalogoltak, s nappal aludtak... Ezek az élmények – legalábbis részben – a „Godot” ihletőjeként is szolgálhattak... – olvassa valaki, talán egy ittas stewardess: kevert nyelveken, a hangszóró szakadozva recseg...

Le Génie de la Bastille. Összművészeti találkozó. Vernisszázatok-finisszázatok minden szinten. Ismét az egyik kedvenc művésznegyedében bolyong a leíró. Marcel Roger, Eugène, Denielle, Emelulu Petite, Pan Pierre (fotó- és festőművészek, költők, rúd-táncosok, múz�ák, bártulajdonosok) és Lovine Lavina, a kaszkadőr törpe-hölgy, aztán Írisz, François, Anton Antigóné* és Carol Bone a csont-gyermek-lány (transz-vesztett előadók, performance-művészek) is megjelennek...

*Egy olvasó most: az Alexandriából származó hellenizmus kori Antigóné-szobrot nézi, az egész-alakos, kortalan leány a mellette

ülő medve-kutya felé nyújtja jobb kezét. Arcát reflektor világítja meg, vonásait ördögivé festi át a fény...

Galériák, helyszínek váltakoznak: amfiteátrum romjai, La Sorbonne és Collège de France. Majd a Saint-Michel Boulevard, a Saint-Germain körút, amott a Pompidou, majd időtlen visszatérések a Père-Lachaise mauzóleumai, memento mori síkatorai, síremlékei, ismert-ismeretlen holtjai közé, aztán montmartre-i kávézók atmoszférája, és laza eltévedések... Finom zacc terjeng, és enyhe borgőz...

VINCENT VAN GOGH (1853–1890)
alkotása

Székelyhidi Zsolt

Ábrahám története

(Ter 12,1-9)

*Mennyivel
életszerűbb
lenne
veled
tölteni
a napot.
Csak
engedni
hődnek,
ha kétely
hütene
benn.
Fogni
vállad,
hozzád
érni.
Bemelegedni
nagy
élettitkodba.
Felengedni
nagy hidegben
hőn szeretve.*

*Testemként
tartalak.
Nem
tudom,
hogy
engedheted*

*magad
ennyire el.
Talán
szükséged
van néha
az én
önzéseemre.
Oltárként
kerekedek fel,
megkésve.
Benned
kés forog.*

Ábrahám Egyiptomban

(Ter 12,10-20)

*Visellek,
mint te
önsúlyodat.
Napról
napra
talpamra
állsz.
Életben
maradásodhoz
megtévesztéssel
jutottál.
Felfutó,
felfoghatatlan
ember.
Helyetted
csapom ki
őket,*

*akiket
becsaptál.
Csorba
arcod
félni és
utálni akarják.
Összetörnek.
Ember
maradhatsz.
Nehéz
igazságokból
áll össze
foncsorod.*

Az égben ülő

(Jel 4,1-11)

*Minden a fenn,
mondtam letről,
mert nem értettem
fenségét.
És semmi a lenn,
mert átlagos és
cserélhető.
Pislogtam
az égre
és csodálkoztam.
És az ég
egyszerre
felém fordult,
megnehezedett.
Feszültem
báván,*

*állhatatosan,
ahogy egyre
tolult
az ég
közelebb.
Érteni
akartam,
érezni
felvetett
arccal.
Tátott szájjal
fogadkoztam,
daccal
vettem
a levegőt.
Torkomban
végre
az ég
örvénylett.
Együvé lett
a fennel
a lenn.*

*És akkor
fogtál
és feltöltöttél.*

*Repesve
tárt,
szomjas
szájamba
tetted
a te egyedi
eged!*

*Mit csináljak
én a te
sűrű
egeddel?
Mit csináljak
én bennem
veled?
Akkor
becsuktad
a szám,
és világossá
tettél.*

*Széked a torkom,
fürdöd a nyálam,
szerszámod nyelvem,
fáid fogaim,
kerítés ajkam.
Estéd, ha alszom,
szépen megtelik.
Nappali szájzugom
tán barlangötét,
de tátonghatok,
ha fény kell.*

*Hogy tegyek
én a te
kedvedre?
Marasztaljalak,
viseljelek?*

*És akkor
felálltál
bennem,
és megnagyobbítottál.*

Ónody Éva

Nagyanyám, Fülöp Anna, a nagytörvényű Kovácsné

Persze nemcsak a kacsamáj volt ilyen zamatos, porhanyós és finom, minden főztjével remekelt a kunágotai nyarakon. Szezonális ételeket készített, mi, az unokák nagyon megszerettük a könnyű, pikáns ízű zöldsőzeléket (spenótot, sóska- és meggyszószot, zöldbabot, tökfőzeléket) zsenge rántott csibével. De a zöldség- és a gyümölcslevesek sem maradtak ki a változatos menüből. Vékony palacsinta zárta a lakomákat, barackdzsem-, dió-, mák-, szilvalekvár-, túróteléssel. Vagy habos piskóta, gyümölcsdeszsert. Milyen korszerű étkezés ez ma is! Megelőzte a divatot, a korát! És erre tanította a környék asszonyait is. Előfordult, hogy szilvalekváros derelyét kaptunk, de nem prézlibe forgatva a kifőzött, csupasz tésztát, hanem dióba. Ezt anyukámék gyermekkorukban nagyon szerették, és versengve falták a nagy tálból. Ő profán történeteket mesélt erről a mohóságról, amivel egymást kiették a nagy adagokból.

Nevezetesen a hűvös estébe nyúló vacsorák a félig nyitott gangon. A feledhetetlen aludtjelet mély köcsögökben altatta nagyanya; jó hidegen, remegőn, vastag föllel a tetején. A vastag, hófehér füstölt szalonna is hideg volt, hatalmas karéj, foszlós kenyérral ettük; újhagyma, frissen szedett paprika és hónapos retek dukált hozzá.

Aratáskor, a hőségben, hideg meggylevest hozott ki nekünk a búzaföldre. Kilométereket gyalogolt nagy kosarával (errefelé garaboly) a dűlőutakon. Többfogásos ebédet főzött mindennap, ügyesen pakolt, s frissen vasalt konyharuhával takarta le a kosarat. Az aratáshoz én, a kislány is kellettem, (mindenkit befogtak ilyenkor), de vállalkoztam is szívesen, elszenvedve az örült nagy kánikulát. A kötélcsinálást és a teregetését bízták rám. Két

marokkal kiszakítottam a búzát a földből, a kalászánál szorosan összecsomóztam, és a marokszedők elé terítettem. Ennyi volt a dolgom, és nem is kevés.

Ilyenkor, aratáskor a napnál is korábban keltünk. A felkelő nap vörös koronájával a látóhatár peremén ért utol minket, ott vártuk a búzatábla elején. Azért is indult a hajnali harmattal a munka, mert ilyenkor nem törik a kalász szára, nem pörög ki a szem. Mindig a férfiak a kaszások, nagy ívben, nagy lendülettel vágják a rendet; az asszonyok mellettük haladva, lépésenként összenyalábolták a ledőlt búzát, aztán az eléjük terített kötéllel kévékbe kötözték.

Vajon korábban, lányként, hol élt a mi nagyanyánk? Mit csinált, hogy ilyen kiváló gazdasszony lett belőle? Az előzmények érdekelték. Mióta főzött, és hogyan tanulta meg? Anyukámat kérdezgettem. A hagyományos magyar ételeken kívül jól ismerte az olasz, a francia és a német konyhát. Mert a Kunágotához közeli Ráth-birtokon főszakács volt Pannikánk, ahol a vadászati szezonban négy-öt konyhalány dolgozott a keze alá. Ráthné méltóságos asszony ilyenkor meghozatta az alapanyagokat, attól

függően, hogy a vadászathoz olasz, francia vagy német vendégek érkeztek. A vacsorákat is Pannika vezette le a kastélyteremben.

Szerették, kényeztették, Aradra, a színházba is magával vitte a méltóságos asszony; fényes hintóval hajtottak be a városba, ő nagyestélyiben, fölékszerezve, Pannikánk az alkalomhoz és önmagához illően, magyar népviseletben.

Bizony, igen mélyről és messziről indult ő, valahonnét Kezermes pusztáról, egy mesebelien gonosz mostoha mellől. Aki bántotta, és büntetésből túvel szurkálta az ujjai begyét. Ez már nem is a gyerek büntetése volt, hanem a kegyetlenkedés kiélése. Móricz Zsigmond Csibéjének szenvedéseire hasonlíthatók az övéi. Mindez a régmúltban, az 1870-es évek közepén lehetett, és feltűnést keltett a környezetében, majd híre ment a pusztában. Az árván maradt kislányt magához vette a jegyző és az orvos családja (felváltva törődtek vele), és ügyessége miatt hamarosan beajánlották a közeli Ráth-kastélyba konyhalánynak. A méltóságos asszony is fölfedezte, és örömeiben Aradra, a „Fehér Köröszt”-be, a jó hírű vendéglőbe íratta be, hogy kitanulja a szakácmesterséget.

Hogy aztán a gyógyfüvek titkait kitől, hol és mikor leste el? Ezt már nem sikerült megtudnom. Szerencsém volt viszont személyesen meggyőződni arról, hogyan gyógyította a hozzá járuló beteg falubelieket. Máig nagyon sajnálom, hogy nem kérdeztem ki a gyógyfüvekről. De amikor én már mindezt értékelni tudtam, a korabeli hazug rendszer kuruzslásnak minősítette a természetgyógyászatot. Ahol elcsípték, be is börtönözték a füves asszonyokat. Ő nem félt, és tiszta emberszeretetből mindvégig folytatta.

Itt, a birtokon ismerte meg Nagypát, aki a földesúr lovászként dolgozott. Mi mást csinálhatott a lovak elhivatott mestere?

Nem akármilyen, hanem elsöprően nagy szerelem volt az övék. Ez az áhítatos emlékezés minden családtagtól, rokontól eljutott hozzám. Fennmaradt, szép legendaként túlélte őket. Pannikánk hét éven keresztül főzött Ráthéknak és az Európából összesereglett igényes vadászoknak, mert a jóvágású, bajszos Kovács Józsefet besorozták. Valami díszőrségi alakulatba vitték

Bécsbe, és az bizony hétéves szolgálatot jelentett. Állítólag a családos férfiakat nem vitték el, és nagyanya sokszor szemére vetette: – Hogy lehet maga ilyen nagy számár! Nem tudta volna nekik azt mondani, hogy nős?

Hát bizony nem tudta! (Ha mondta volna is, hamar leleplezik a hivatalos adatok.) Ennek a helyzetnek igen nagy ára lett; hét egész évig várniuk kellett egymásra. Főleg hivatalos ügyekben nem hazudott az ifjú lovászmester, bármennyire szeretett volna választottja közelében maradni. Azt hiszem, a régi emberek sokkal kevesebbet hazudoztak, mint ebben az agyoncivilizált világban a maiak.

Pannikánk még nagyon fiatal, igen szép lány volt, és talpig hűségben várta – na, nem a mesebeli herceget, hanem – délcég nagyapánkat. Jártak is utána a súlyos évek alatt néhányan a környékbeli férfiak közül, még egy-két földbirtokos ifjú is epekedett utána, de ő mindenkire fittyet hányt. Akkoriban gyakran előfordult, hogy hosszan vártak a lányok szívük választottjára, de büszkén, női méltósággal uralkodtak vágyaik felett. Persze, ők is epekedtek – hisz nem lehettek kivételek –, de nagy titokban. Úgy mondják, ma már látható, hogy a szemérem és a méltóság kihálófélben van. Nagy építészünk, Makovecz mester a nekem adott interjúbán mondta el, milyen fontos lenne az emberi méltóság megőrzése. Ő kardinális kérdésként értékelte.

Kenyeret sütünk

A nagy, fölhasadt kenyerek ott sorakoztak a hűvös kamrában. Ha arra jártam, az illatuk is megcsapott. Nemcsak fehér, foszlós belsejük volt finom, de a kenyér héja is, minden porcikája feledhetetlen élmény volt. Hogyhogy ilyet soha többé az életben nem ettem? Anyuka csupa aggodalom volt, ha kenyeret sütött, nagyanya mindezt az elképesztően bonyolult műveletsort könnyedén, elegánsan végezte, fáradtság nélkül. Profi volt ő, igen nemes egyszerűséggel, nagy profi. S mielőtt megszigte a fölha-

sadt, nagy kenyeret, ami akkora volt, hogy alig bírta átnyalábolni, soha el nem felejtett keresztet vetni rá, miközben szép áldást is mormolt. Azok az óriási karéjok! Istenem, micsoda élmény: disznósírral, szilvalekvárral vagy kacsasírral kente meg, ha lélekszakadva, éhesen berohantunk hozzá napközben. Vacsorára pedig finom füstölt szalonnával ettük a meleg nyárban, pincében hűtött aludttejjel. Akármilyen nagy is volt az a tejesköcsög, megbirkóztunk vele. Egyre mélyebbre ástunk az aljáig.

Úgy emlékszem, az ötlettel én álltam elő egy szép nyári napon. Tíz-tizenkét éves lehettem, és a kíváncsiság vitt rá. Meg akartam tapasztalni, hogyan lesz a búzából, a bekötözött zsákokban sorakozó lisztből a kenyér. Ez valami nagy varázslat lehet.

A kovász készítését este néztem meg. Számomra a legnagyobb rejtély volt. A lisztet már előtte fél nappal melegre tettük. Aztán ő nagy marékkal kimert belőle, és mélyedést formázva belemorzszáta az élesztőt, és egy liternyi langyos vízzel feloldotta. Valamint egy kenyérré fél marok sót is számított. Az élesztős edényt ismét melegre tette, leterítette a sütőabrosszal, és még egy párnát is rakott rá.

A dagasztás hajnalban történik, ez a kenyérsütés legnehezebb része. Nagyon korán, úgy hajnali háromkor ébresztett Nagyanya, a hófehérre meszelt szoba süket csendjében. Fájdalmasan nehéz percek voltak ezek! Már bántam az egészséget. Ma is így élek meg minden korai ébresztést. Kedves, suttogó szavakra emlékszem, drága, sötét, sokszoknyás alakját felidézve. Csak a pillanatképeket és az érzéseket élem újra. A mozdulatait, az egész lényéből áradó szeretetet, amivel megtöltötte az álmos kicsi szobát.

Sok idő kell ahhoz, hogy a tészta megkeljen az egyetlen farönkből kivájt teknőben. Addig akár vissza is lehet dőlni, szundítani még egyet. Erőt gyűjteni. Addigra tele is lesz a teknő a tésztával, a ház pedig a kicsit savanykás kovász jellegzetes illatával. Álmosan álltam a teknő mellé, mert nagyanya a végében nekem is hagyott egy kicsi helyet, hogy lássam dagasztó kezét, és utánozhassam a mozdulatait. A madarak is tanítják a kicsiket repülni. Mintha később – szinte mostanság – arra ébredtem volna rá, hogy engem

is mindig repülni tanított... Mutatta és magyarázta is, hogyan kell egymás után mélyen öklözni a tésztát. A ritmus itt is, akár a zenében nagyon fontos. Majd fordítani kell egyet a pőfékelő, szuszogó nagy masszán, és folytatni az öklözést, mindaddig, amíg a tészta már könnyedén elengedi a teknőt, és sehol sem kapaszkodik hozzá. Nem tudom már, honnét merre forgattuk, de ennek is megvolt a pontos szabálya, mint a tepertős pogácsa készítésénél a hajtogatás. Többször ismételtük a fásasztó dögönyözést, amíg minden erőm el nem hagyott.

Később, amikor hajnalodott, elfújtuk a lámpát, mert a petróleummal spórolni kellett. A régi magyar paraszti gazdaságban mindennel takarékoskodtak, és mindent hasznosítottak. A morzsolt kukoricának például a csutkája valamivel magasabb hőfokon ég, mint az apró gallyak vagy a rözse, ezért inkább főzéshez tüzeltünk vele.

Ja, és hogy el ne felejtsem, ide kíváncozik a kemencében sült lángos! A maradék tésztából finom lángost süttöttünk a kemence aljában, és fokhagymával, tejföllel jó vastagon megkentük. Miért annyira más ennek az íze, mint az olajban sült maiaknak?

Fontos még a két kiscipó. Nekünk, a két unokának, a húgomnak és nekem sütötte. Ha már vége volt a nyárnak, utánunk küldte a nagy meglepetést. De hogyan! Kiment a főtérrre a buszmegállóba, és a napi járattal, az ismerős sofőrrel utánunk küldte Battonyára a kollégiumba. Lehetőleg még úgy frissiben. A lelkére kötötte a busz mosolygós vezetőjének, hogy személyesen adja át. A bejáró osztálytársak is, akikkel egy padban ültem, be voltak avatva. A kollégiumban tanítás után vágtam föl a cipócskát. És láss csodát! Megakadt benne a kés. Pénz hullott belőle, fémpénz! Csak úgy csörrentek a folyosó kövén. De jókor is jött! Amíg élek, el nem felejttem! Micsoda remek koppintás ez a nagymamától! Nem is gondoltam, hogy ennyire ismeri a Toldyt. A bujdosásra kényszerült Miklósnak küldte az édesanyja így, cipóba sütvé, a száz aranyat.

A végső dolgok

Ronald Stuart Thomas versei
Petróczi Éva fordításában

A tánc

*Olyan ifjú. Van-e jogom
kimondani nevét? Gyermek,
nem szerelmet ajánlok
sebes lépteidnek, szemednek:
csupán egy öregember
kopár hódolatát, akit az idő
feszít keresztre. Fogd meg a kezem
a tánc egy pillanatában,
feledd lagymatag fogásom,
a kor megannyi száraz nyomát,
s vezess az ártatlanság
virágzó gallyai alá. Hajadból
hadd érezzem ismét az ifjúság illatát.*

A végső dolgok

*Néhány bútordarabom: egy szék,
egy asztal, egy ágy,
hogy imáimat elmondjam mellette,
s a parton gyűjtött,
csontszerű, keresztforma botocskák,
bizonyosságai annak, hogy a természet
emlékezik a Megfeszítésre.*

*Egész éjjel az ablaknál ülök,
amely elég nagy ahhoz, hogy
bekeretezze a csillagokat,
amelyek nincsenek távolabb
mint a nekem nem csillogó
város fényei. Napközben
a járókelők, akik nem éppen
zarándokok, benéznek az eső
rácsai közt, engem fürkésznek,
egy látvány rabját, engem, akit
szabaddá tett az apály s a dagály inga-törvénye;
azt, hogy a ma üres szív
holnapra csordultig betelhet.*

Élettel betelten

*Az öregember kiáll a hegytetőre,
s onnan lenéz, hogy felidézze
völgybéli napjait. Látja a csillámló patakot,
a felmagasló templomot, hallja a gyermekhangok
foszlányait. Egy borzongás a húsban
elárulja neki, hogy nincs már
túl messze a halál; meglapul, mint az árnyék
a hatalmas élet-ágak alatt. Kertjében gyógyfüvek nőnek.
Elhussan lassan a vércse, karmában
áldozatával. Szagosbükköny-illatot
visz szerte a szél. A föld testébe
belehasít a traktor ekéje. Amott az unokája
szánt; ifjú asszonya süteménnyel,
teával és sötét szeme mosolygó pillantásával kínálja.
Rendjén van minden.*

Házasság

*Madártrillák
heves záporában
láttuk meg egymást.
Ötven elröppent év,
a szerelem pillanata
egy világban, az idő
szolgálatába fogva.
Ó, milyen ifjú volt;
lehunyt szemmel csókoltam
őt, és ámuló szemem
sokráncú arcára nyílt.
Jöjj velem, mondta a halál,
egy végső táncban, hogy
társam legyen. És hitvesem,
ki élethosszig egy madár
tökéletes kecsességével
tett-vett a földi létben,
a távozásra szólító parancsot
tollpihénél aligha súlyosabb
sóhajjal nyitotta fel.*

Egy falusi templomban

*Egy szót se szólva térdepelt,
csak a szél dala húzta még szomorúbbra
az üvegablak komoly szentjeinek ajkát,
vagy a láthatatlan szárnyak suhogása.
Nem angyalok, csak denevérek, a tető alatt.*

*Térdepelt hosszan, a csöndre ügyet se vetve,
s meglátta, amint a sötét töviskoronában*

*felizzik a szeretet, s a kiszáradt fán
egy emberi test gyümölcse felaranylik.*

RONALD STUART THOMAS (1913. március 29. – 2000. szeptember 25.) korának legismertebb walesi költője, anglikán pap, aki spiritualitásáról és Wales elangolosítása elleni kiállásáról ismert. Költészeti Nobel-díjra jelölték 1995-ben. A walesi lelkipásztor-költő művészete sok éve foglalkoztatja Petrőczy Évát. Wales és Magyarország irodalmát sokan említik párhuzamosan, Arany János angolul is köszájon (és sok fordításban) forgó híres költeményétől függetlenül. „Számos tényező, de elsősorban maga az R. S. Thomas-i életmű bátorított fel arra, hogy ezt a jeles druida-bárdot »utó-puritánnak« merészeljem nevezni” – írja Petrőczy Éva a költő életművét bemutató tanulmánya bevezetőjében.

R. S. Thomas műveiből 2007-ben jelent meg magyar nyelvű válogatás *Egy pap, népéhez* címmel, Petrőczy Éva fordításában és előszó-tanulmányával.

„Művésző” – így szólítottak. Pedig ilyet soha nem mondtam magamról! Ejsze bélyeg lett színésznek lenni? Nem értik, hogy minek kell színészkedni, és kinek. Főleg itt, vidéken. S ha már színész vagyok, miért jöttem ide, falura? Itt nem vagyok hasznos.

Közben kiásták a földet a kapunk előtt csővezetés okán, és szóltak – persze utána –, úgy néz ki, hogy ma nem hagyhatom el a telkemet, mert a munkát csak holnap tudják befejezni. Teljesen eltorlaszolták földdel a kijáratot. Bezárt „művésző” lettem. A karantént kinyitották a településen, engem pedig bezártak a saját házamba.

Jó, gondoltam magamban, akkor kaszálok, persze kézzel, amit még jó papómtól tanultam gyermekkoromban. Hadd tegyem hasznossá magam! Amúgy a karantén óta ezzel edzem a testem, mert itt nincs konditerem.

Nem könnyű megértetni a helyzetet, de ha egy székely faluban az utcán szaladnék sportolás céljából, azt hinnék, hogy vagy futóbolond vagyok, vagy medve elől menekülök, vagy azt, hogy jó dolgomban már nem tudom, mit kezdjek magammal, és ahelyett, hogy dolgoznék, hülyéskedek. Ezért suttyomban próbáltam a saját házam táján belül megoldani az edzést.

Az igazsághoz az is hozzátartozik – megsúgom a kedves olvasónak –, hogy a vírus alatt felszedtem pár kilót, és titokban azt remélem, hogy a kaszálással leadom, mert az egy komoly, izzasztó munka. Amit pedig senki sem ért meg: szeretek kaszálni, mert ezzel nagyapám emlékét idézem. Kiskoromban sokat versenyeztünk és mókáztunk kaszálás közben. A csúcs pedig az, hogy mindig ilyenkor, ilyen kemény munka végzése közben jutnak eszembe a legjobb gondolatok, például az ehhez hasonló írások is.

Szóval biztosan bonyolult vagyok, de az is biztos, hogy itt engem ufónak néznek.

Leskelődnek a mesterek a kerítésen keresztül, nem hisznek a szemüknek. Bekiabálnak élcelődve: – Nincs senki, aki levágja a fűvet?

Fog a figura, visszakérdezek: – Hát én senki vagyok? S különben is szeretek kaszálni, azért csinálom!

Nem hiszik el. Tovább piszkálnak.

– Jó, jó, de ember kellene magácskának, akinek jól áll a kasza a kezében! (Megjegyzés: felénk az asszony nem ember.)

Mondom: – Az ember a városban van, csak este jön haza, és még neki is marad kaszálnivaló, van itt fű elég!

Tovább élcelődnek: – Hagyja az ilyen nehéz munkát az emberre, maga asszonyka! Miért töri magát? Én nem engedném, hogy magácska kaszáljon, az biztos!

Mondom: – Szeretek kaszálni, érti?

Nem hiszik el.

– Legalább lengetőssel kaszáljon, ne kézi kaszával idétlenkedjék! – tanácsolják.

Mondom: – Azzal lassabban megy, és nem szeretem a hangoskodó burrogását!

– Látszik, hogy maga egy fehérnép! – mondják, és ezzel el voltam könyvelve.

Még hogy művésznő...! Ezt már csak a bajszuk alatt mormolták menet közben.

Pálinkafőzde, a székely agora

Fél éjszakán keresztül kerestem a szavakat, hogy leírjam, amit tegnap tapasztaltam. Nem tudok aludni, mert zúg a fejem. A gőz még mindig nyomja az agyamat, az orrom tele szagokkal, s a férfibeszed, amit ott hallottam, semmihez sem hasonlítható.

Nem mehetsz oda felkészületlenül, mert nagyon gyorsan megmondják neked, hogy mit kellett volna tenned. Például ha férfiként egyedül akarod megoldani ezen szent helyen a feladataidat, rendreutasítanak, hogy ezt ne tedd, és sajnálattal jegyzik meg, hogy nincsenek barátaid. Mert ez egy közösségi hely. Amennyiben mégis egyedül hozod a nyersanyagot, egyszer lesajnálnak,

majd egy jó pár ember feltűri az ingujját, és közösen kiszednek a pácból. Volt olyan bajtársias erőfitogtatás is, hogy két erős legény 150 literes hordóval zuhant a mélyhígságba mínusz 20 fokban, télvíz idején, mert aprólékos munkához, meregetéshez nem éreztek kedvet. Erre a komment a forró szobából csak annyi volt: „Lettetek volna az utolsók a fajtátokból, akik beleestek!” A belső szentélyben folyik a kóstolgatás, a székely valuta felértékelése. Aki a végeredményből nem hagy kóstolót, úgymond ajándékot vagy tartalékot azoknak, akik még nincsenek kész, azt újból le-sajnálják, majd kibeszélik, elítélik, miután barátságatlanul, önző módon távozik. Itt mindenki megmondó, szakértő, ide komolyan felkészülve kell jönni. Sehol a városban nincs ilyen súlya a szónak. Itt a város minden dolga szóba kerül, minden egyes hír kiértékelődik, feldolgozódik. Nincs a világon olyan hírközlési csatorna, amelyik rövidebb idő alatt több újságot tudna begyűjteni, mint a székely agora. Itt még a saját dolgairól is hamarabb értesülsz, és többet tudsz meg róluk, mint gondolnád. Mert a férfi oldódik a gőzben, és amit eddig keserűen magában tartott, azt itt kimondja. És még többet is. Egyébként nagyon jó helyen, mert itt senki sem rohan, itt nincsenek asszonyok, és azonnal kap visszajelzést, támogatást vagy elutasítást. Ritkán nyírnak itt ki valakit – bár egyszer már megtörtént –, alapvetően tekintettel vannak egymásra, bajtársiasan viselkednek, de azért nagyjából eldől ezen a porondon, hogy a megszólaló okos ember-e, okos dolgot mondott-e, a közösség hasznára valót szolt-e, vagy sem. A székely agorában megvitatásra, alapos kibeszélésre kerül minden „női ügy”, hogy melyik asszony mit és hogyan csinál. S itt beszélik meg a helység férfi tagjainak teljesítményeit, a politikát és a pénzügyi, gazdasági helyzetet. Itt hangzanak el a legnagyobb hőstettek és a legérdekesebb medvetörténetek. Többet meg lehet tudni a várossal, mint bármelyik hivatalban; bármely statisztika kevesebbet tud a településről, mint az agora maga. Itt igazán önmaguk lehetnek a begőzölt helyi férfiak. Mint a néptáncban, vannak bátrak és nagymenők, akik kiállnak, és történeteket adnak elő. Olyan hévvel és hittel mesélik vélt vagy kitalált történeteiket,

amilyent sem a színházban dolgozó művészek, sem a színházba járó tisztelt néző még nem látott. A közönség is tökéletes. Drukolva, lelkesedéssel, csodálattal, izgalomtól fűtve hallgatják az előadót. Ha nő vagy, s netán betévedsz ide, csakis ufós lehetsz, tehát némileg tisztelettel, kicsit lesajnálva, fölényesen megtűrnek. Zúg a fejem, de azt sejtem, hogy a székely társadalom legfőbb törzshelye ez a hely. A világ összes szakkönyvéből nem ismerhetsz meg ennyi pálinkafőzési receptet, mint itt. Folyamatosan ellentétes teóriákkal bombáznak, hogy ne veszítsd el az éberséged kóstolgatás közben, az ítélőképességed maximumát használd ahhoz, hogy a legcsillogóbb elbeszélések közül eldöntesd, melyik az igaz. A nap végén, ami valamikor éjjel van, hazaviszed az aranyat érő eredményt, és nem tudsz elaludni, mert az agyad kattog attól, amit ott láttál és tapasztaltál. Egészséget kívánok mindenkinek! Állítólag jó lett a szilvapálinkánk.

A két tárcanovella
Zorkóczy Zenóbia
*Kaszáló színésznő, avagy ufó
a Székelyföldön* (Irodalmi Jelen
Könyvek, Budapest, 2023)
címmű kötetében is olvasható

Varga Melinda

A székely fehérnépek Pestre keverednek a koronavírus üdején

*Zorkóczy Zenóbiának, a kaszáló színésznőnek,
akit ufónak néztek emiatt Székelyföldön*

Történt az Úrnak 2021-es esztendejében, az anyamagyar fővárosnak a szívében, pontosan abban az évben, amikor az egész világ majdnem megkrepált egy hitván vírusban, s akik megmaradtak, azok úgy meg vótak jedve, hogy házból egy kerek évig ki se búttak. Ha valamétt nagyon muszáj vót mégés, mondjuk a bótba kenyérétt, csak maskarában mertek kimenni, ejsze valamétt nagyon szégyellték magukat ezek a pestiek, mett olyanok es vótak közöttük, akik a kocsiba se vették le magikról, biztos azért, hogy nehogy vaegy szomszéd megüsmerje őket az autópályán, s az útról lesiritse dühiben.

Egyedül csak Székelyföldet nem fenyegette a veszedelem. Ahogy a vírus Csicsóba megérkezett, a tudákos doktorok fogták magikat, s bécsalták a lájbitépetőbe. Ott addig-addig tóttették a felest a rusnya pára poharába, hogy az asztal mellett eccercsak elpilledt. Azzal pár ügyes legén fogta magát, s koronát a fejről levette, s uzsgyi neki, vitték es bé a kórházba a tudákos doktoroknak. Azok se sokat tusakodtak, a koronáról azokat a rusnya tüskéket leműtötték, s béritytentették a pálinkafőzőbe. A kísérletezéshez semmiféle kedvük nem vót. Hallottak valami olyasmit a televizorban, hogy azok a mocsok rizsevő kínaiak a laboratóriumban addig-addig okoskodtak, hogy a vírust elfelejtették bérekeszteni a kémcsőbe, s az iszkiri neki addig futott a világba, s szaporodott, sokasodott, hogy bé kellett jelentsék a világjárványt.

A székely doktorok a kémcsövekkel nem es foglalkoztak, gondolták, a pálinkafőzőbe biztosabb helye van, s ha lesz belőle egy

negyvenfokos fenyővíz, abból senkinek baja nem lehet. Úgy es lett, ahogy kiokoskodták, a kicsi tüskéből fáintos pálinka főtt, pont olyan, amilyen a székely asszonoknak való, hogy cseppet megpendüljenek tőle, s nagyobb kedvet kapjanak a petelózáshoz. Lett es Székelyföldön nagy vigadalom, Kézditől Keresztúrig az összes fehérnép olyan gerjedelemre kapott, hogy az emberek szusszal nem győzték, s mán azon gondolkoztak, elküldik őket a rusnya rizsevő kínaiakhoz, mett akárhogy es nézzük, akkármilyen hitván rucahergetőjük van, mégescsak többen vannak, s ha jól beszélnek velük, ezt a sok asszoni gerjedelmet csak sikerül enyhíteni.

Kiválasztották azokat a cedeléket, akikkel bírni az uruk mán nem tudott, s feltették őket a csicsói repülőre. A pilótának megmondták, hogy Kínáig velük meg se álljon, s vissza ne merje őket ide hozni, mett azokkal se igen bírnak, akik itt maradtak.

A pilóta ejsze valami surgyelán lehetett, mett nem értett a szóból, s asszonok addig-addig simándiskodtak, búttak bé a pilótaszék alá, s ott mindenféle csemerséget műveltek, míg a gép az újáról elsirült, egyszer csak, mit ad Isten, a ferihegyi repülőstéren kötött ki.

No, itt a fehérnépek mind letódultak, s azzal eressed neki a nagy városnak! Csudálkoztak, szemeskedtek a sok kirakatban, az uruk esszes pénzét elpallták mindenféle kencékre s gúnyákra, hogy a pesti férfiaknak tessenek, s ezzel bosszulják meg, hogy őket ilyen csúful otthonról elkergették.

Vót közöttük két igen szép teremtés, Józéfa s Ámáli. Ditraiak vótak, azsagonjáró, darázsderekú, szikraszemű cinkák. A többi se sokban maradt el tőlök, de ők olyanok vótak, hogy a pesti nagy rekkenőségben a levegő pendelyük suhanására úgy elkezdett mozogni, mintha vihar készülődne, s feredők filagóriájában a platánok mind fenyőfákká változtak, a Duna helyibe az Olt kezdett kanyarodni, s a Parlament ablakából a miniszterek feje csak úgy tekerekedett ki, az ország bajaival nemigen foglalkoztak, amikor a Kossuth téren a két csudálatos fehérnép flangálni kezdett, megszakították a parlamenti ülést, s igyekeztek egymás hegyin-hátán

le a lépcsőn, s azzal tódultak es le a térre, hogy udvarolhassanak a két tüneményes asszonkának. Azok a miniszterekkel nem sokat törődtek, ígérhettek fűt-fát nekik, csak csufondároskodtak, s kacagtak rajtuk, s mondták, hogy ők biza politikushoz feleségül nem mennek, hogy osztán egész nap üjjenek otthon egyedül a nagy házban, s uruknak örvendeni ne tudjanak.

Mán majdnem verekedésig fajult a helyzet a miniszterek között, hogy melyik hijja fel a két fehérnépet, hogy megtekintsék a parlamentet, hátha mégis meggondolják magikat, amikor elébukkant az egyik szép fáintos mellékutcából két poéta, s látták, hogy a miniszterek magikkal vannak elfoglalva, s pont olyan csemer módra viselkednek, mint a lájbitépetőkben szoktak, s még csak pálinkát se kell igyanak hozzá, meggyőződtek róla, hogy a fehérnépek ereje a tüzes víznél es erősebb, s hogy a bűbájosságuk alól még az országot vezető tudálékos urak se kivételek.

Az okostelefonjukba erről fel is jegyezték egy-egy ügyes szonettet, s ott a téren sebtiben elszavalták. Az asszonok szíve ettül nagyott dobbant, mett ilyen szépet se a miniszterektől, se odahaza a székely legénektől nem hallottak.

S hát még amikor megtudták, hogy mind a két poéta Székelyfődről való, az egyik zetelaki s a másik brassai, nem sokat kérték magikat, még az esküvő üdejében is gyorsan megegyeztek.

A két poétát a televízorban egyfeszit mutogatták, s ami még rosszabb, hogy az adásba az asszonokot is behívták műzsaminőségben. Vót es otthon nagy elkeseredés, sivalkodás, hogy a két legszebb fehérnép Pesten elkelt, s hanemegyeb a többi asszon gerjedelmét is csillapítani fogja vaegy innen elkötözött legén, s ha a többi fehérnép magát a sok könyörgő szerelmes levélre meg nem gondolja, ejszen még Székelyfőd es kihalt volt, s a székely mesének más vége vóna.

Juhász Kristóf

Karanténbörleszk székelyeknél

Létezik már a karanténirodalom fogalma? Mindent fölcímkező korunkban hadd létezzen csak, és mivel minden olvasó pontosan érti, mire gondolok – elvégre az utóbbi években is ezen bolygón élt – a definiálgatást mellőzve beszéljünk inkább arról, mire is jó ez nekünk.

Válságban élünk, ami gondolkodó emberekként utoljára talán csak az Árpád-ház kihalásakor volt újdonság nekünk, de mostanában olyan mértékben kapjuk az áldást, hogy a 2010-es éveket lassan boldog békeévekként fogjuk emlegetni. Mire túléljük a járványt, jön az aszály, a háború, a pénzügyi válság. S mivel a ma kérdéseit kell megoldanunk, a tegnapi adott válaszaink helyességét nincs érkezésünk vizsgálgatni, hisz valamiképp még arra is időt kéne szánnunk, hogy örüljünk annak: egyáltalán élünk. Pedig fontos azon töprengenünk, hogyan gondolkodtunk és hogyan cselekedtünk egy-egy válságos pillanatban: hisz a tegnapi tetteinek következményeivel ma szembesülünk.

Akik, teszem azt, a karantén alatt döntötték el, hogy elválnak, körülbelül mostanra rendezték soraikat – ha egyáltalán. És ez még nem is a legdrámaibb példa a sok közül.

Zorkóczy Zenóbia *Kaszáló színésznő, avagy ufó a Székelyföldön* című tárcakötete a természetes életösztön csattanós válasza a válságra: a járványt és a bezártságot paradikus kedéllyel fogadja, s végső soron a karantén szülte helyzetek abszurditását sem látatja másképp, mint a Székelyföldön alapvetően szaporra, egyéb furcsaságokat. Amik természetéből adódóan szerzőnk például senkinek nem fogja kölcsönadni az autóját:

„Kedves látogatóim kérték, és normális körülmények között oda is adnám, de itt nálunk nincsenek normális körülmények, csak nem normálisak. Mert ez az abszurd ország, Ionesco és Caragiale találták fel, addig nem is létezett. A helyzetkomikumokat és helyzettragikumokat

kat mit sem sejtő vendégeimet, barátaimat nem tehetem ki különböző helyi specifikumú nonszenszeknek. (...) Ha hajnali egykor indulsz el otthonról, hirtelen egy vaddisznó keresztezi az utadat, kettőkor meg egy medve, háromkor szarvasok, négykor ordas farkas, ötkor a kicsi huncut róka, hatkor egy ló valamelyik bokorból kiugrik az útra, hétkor tehéncorda duvad veled szembe, nyolckor a legelő bárányok állják utadat, kilenckor a kígyó napozik a melegedő aszfalton, a későbbi időpontokban valószínűleg a rendőrök állítanak le, délután szintén. A mi országunkat a befizetett autósbüntetésekből tartják fenn.”

Az afféle egyperces novellákként, rövid történetekként olvasható tárcák hangvétele a kortárs székely irodalomra jellemző könynyedség és közvetlenség. Zorkóczy Zenóbia, ahogyan színésznőként, úgy íróként sem trükközik, nem beszél mellé: őszinteségével invitálja az olvasót egy kis falu karanténvalóságának lazán fölskiccelt börleszkjeibe. Kaland itt az élet, bármibe is kezdjen az ember a kerítésépítéstől a tűzifa megrendeléséig, vagy ha más nem akad éppen, a szomszédok mentik meg az unalomtól. És amilyen egyszerűek, éppolyan gyógyítón életigenlők és bölcsek az efféle sorok:

„– Emberek, kacagni is kellene! Mert ezt a csodálatos, ősi emberi attribútumot nem érdemes fiókba zárni. Megromlik. Süssetek húst a szabadban, mint az ősemberek, s meséljete, mint Homérosz vagy nagyapáink a fonóban. Meséljete nagyokat, s kacagjatek, hogy remegjen belé a levegő az 5G helyett, s az ég is.”

Jólesően olvasatja magát könyv, s ha nem az üde, földszagú humort élvezzük, vagy csóváljuk a fejünk egy-egy hihetetlennek tűnő történeten, akár még pár székely tájszóval is gazdagabbak lehetünk, ha nem vagyunk restek utánajárni, mi az a *muzsgyé* vagy a *remorka*. Aki nem ismeri ezt a világot, annak azért fog tetszeni a könyv, mert egzotikus, aki pedig ismeri, annak azért, mert hitelesen ábrázol. Nem is beszélve az esztétikai diadalról, amit a gondolkodó ember afölött érez, hogy az úgynevezett köznapis realitások láttatása a kedélyünket megőrizve is történhet.

„Az első tárcám, úgymond, egyfajta altató volt”

Zorkóczy Zenóbia színésznővel
Juhász Kristóf beszélgetett

– *Mi mással is nyithatnám a beszélgetést: nyolc éve jelent meg a rólad írt könyvem, és most a tárcaköteted olvasgatom, a Kaszáló színésznő, avagy ufó Székelyföldön címűt. Az írások egy része régi ismerős, hisz számos lapban publikáltad már őket. Első történeteid a karantén idején születtek – mit gondolsz, akkor is íróvá lettél volna, ha nem forgatja föl az életünk a járvány?*

Fotó: a művésznő archívumából

– Három évvel ezelőtt, ha valaki azt mondta volna nekem: hamarosan publikálni fogsz irodalmi lapokban, és ráadásul kötetben is megjelennek majd az írásaid, kinevettem volna. Egyrészt, mert én, mint előadóművész, aki irodalommal foglalkoztam világéletemben, és tizenöt önálló estet szerkesztettem, játszottam több mint két évtizedig, teljesen elégedett voltam az irodalom közvetítésével, soha semmi jobbra, megtisztelőbbre nem vágy-

tam. A járvány viszont leállított mint független előadóművészt, így a kreatív gondolataimat máshol kellett lecsapolnom. Egy kis háromszéki faluban éltük túl a pandémiát, és megismerve, megszeretve az ott lakókat, a székelyek ügyes-bajos és vicces dolgait papírra vettem, hadd lássák, hogyan élünk a mindennapokban mi, és hogyan éltük át itt, a hegyek között a világjárványt.

– *Színésznőként magad állítottad össze előadásaid szövegválogáját, Ady, Hervay Gizella, Michael Ende: csak néhány név halhatatlan munkatársaid köréből. Improvizatív, interaktív gyermekelőadásaid összekötő szövegeit te írtad, és már kezdtektől az irodalom bűvöletében élsz. Tárcáíróként, novellistaként ki hatott rád, ki volt a példakép, a segítő, akár a halhatatlanok, akár a kortársak közül?*

– Rengeteget olvastam, amíg egy-egy témámhoz, előadásomhoz megtaláltam a megfelelő irodalmi anyagot. Az utóbbi tíz évben tudatosan keresem a jó ízléssel íródott, derűsebb, humorosabb szövegeket, mert ilyenekre is szüksége van az emberi léleknek. Az egyetemi éveim alatt Arisztophanész drámáiban voltam szerelmes. I. Luca Caragiale szemléletmódja gyermekkoromtól velem van, nagyon szeretem, ahogy a drámáiban kifigurázza a képmutató, hatalmaskodó, okoskodó, fennhéjázó, szenteskedő, és csupa ó-val és ő-vel végződő jellemhibákat. Fontos könyv volt számomra Bergsontól *A nevetés*. Jancsó Adrienne előadóművésznő, néhai mentorom arra biztatott, hogy magamból induljak ki, így mindig önjáró voltam, sose utánoztam senkit, és ez az írásban is fontos szempont nálam. A legnagyobb megpróbáltatásaim alkalmával humorral próbáltam felülemelkedni a helyzeteken. Ilyen vagyok. Mindig kerestem, hogy fentről lássam magamat, magunkat.

A legelső tárcámat csak azért írtam, mert vidéki életünk első pálinkafőzéséből hazaérve, este nem tudtam álomba szenderedni a sok élménytől. Majd a több órás álmatlanság után arra gondoltam, kiírom magamból a látottakat, hátha kitisztul az agyam, és tudok pihenni is. Tehát az első tárcám, úgymond, egyfajta altató volt, két perc alatt megírtam, majd elaludtam. Ez röviddel a jár-

vány kitörése előtt történt. Másnap elolvastam, és jót kacagtam rajta. Majd felolvastam családtagoknak, barátoknak, és ők is dőltek a hahotázástól. Na, gondoltam, akkor elküldöm egy irodalmi lapnak is, lám, mit szólnak hozzá. Így történt, hogy életem első tárcáját azonnal publikálták az erdélyi Előretolt Helyőrségben.

Visszatérve kérdésemre, a gyermekelőadásaim összekötő szövegeit tényleg én írom, amit nevezhetünk előgyakorlatnak is, ami az írást illeti.

– *A könyvedből sok minden kiderül arról, mi történt veled az elmúlt években, de kíváncsi lennék arra is, hogy a megírása óta hogyan sikerült visszarázódní a turnézásba, a vándorszínész-létbe?*

– Hála a Jóistennek volt és van egy sikeres pályázatomb a Nemzeti Kulturális Alapnál, így visszatérhettem a szeretett gyermekekhez előadásokat tartani. A tavaly 87 fellépésem volt, járványhelyzet után, úgy gondolom, ez nagyon szép eredmény.

– *Mennyit változott a világ azóta, hogy majdnem egy évtizede elkísértelek egy turnéra?*

– Az átlagember elszegényedése folyamatosan zajlik, ezért egyre kevesebb helyen lehetséges önerőből előadásokat tartani. A covid alatt a gyermekek elmagányosodtak, gyakran magukra maradtak a félelmeikkel. Elképzelni is szörnyű, milyen lehetett a kicsiknek látni, hogy a szülő is tanácstalan, és be van pánikolva a halálos ragály miatt. A bizalmat valahogy újra kell építeni, hogy újra tudjunk felszabadultan nevetni és együttműködni.

Ez az abszurd ország

– „Itt nálunk nincsenek normális körülmények, csak nem normálisak, ez az abszurd ország, Ionesco és Caragiale találták fel, addig nem is létezett...” – *írod az erdélyországi autózás szürrealitását ecsetelő történetedben. A leírás pontosságát magam is tanúsíthatom. De fölmerül, hogyha az egész csodavilág ilyen abszurd, akkor talán nem is annyira ufó egy kaszáló színésznő Szé-*

kelyföldön. Vagy létezik szerinted tipikus székely karakter, amihez képest ufónak érzed magad, a kaszáláson túl?

– Két különböző dologról beszélek a két helyen. Tény, és tapasztalhatja bárki, aki bemerészkedik ebbe az országba, hogy itt pofára esni nem nehéz. Egyfajta útikalauzként tártam fel a kedves magyarországi barátainknak, hogy mire számíthatnak, ha elindulnak a román utakon. Székelyföld az más, állam az államban, csak tapintatból és óvatosságból nem beszélnek róla. Itt minden összefügg és mindenki. Itt mindenre figyelnek a helyiek, a tősgyökeresek, és azonnal észreveszik, ha nem tartozol közéjük. Rengeteg bölcselő mondásuk van az élet minden helyzetére, és ha te nem tudod magadévá tenni ezeket, ufónak tartanak. Itt az asszony nem ember, ezért ne kaszáljon, és ne tegye be a lábát a pálinkafőzdébe, amely az alkoholban feloldódott férfiak törzshelye. Azért érdemes a teljes könyvet elolvasni, mert az írásokból szerintem kirajzolódik a székely néplélek, jó és rossz tulajdonságaival együtt.

Imádom figyelni a karaktereket, a különböző helyzetekben a viselkedésüket, megérteni őket, megfogni, megfogalmazni a tipikus vonásaikat. És ez már színészi munka, megszállottság is. A színművészetin azt tanították, hogy olyanok kell legyünk, mint a detektívek. Íme, mennyire hasonlít az irodalom és a színház emberábrázolás szempontjából. Ezenkívül a történetmesélés, a dramaturgia, az építkezés is hasonló. Amint az előadásaimban kitálalom a történetmesélésnek a dramaturgiáját, hogy legyen feszes, meglepő, fordulatos, színes, odafigyelek arra, hogy jól indítsam, jól zárjam le, kerek legyen a történet, gördülékeny, tartalmas és élvezhető, úgy az írásban is ezeket a szempontokat követhetem.

– *A címadó történetben fölteszed a költői kérdést: hogy történhetett meg, hogy a színház ősi művészete kikerüli az emberi tömegeket? És hozzáteszed, hogy édesanyád fiatalkorában még minden faluban volt legalább egy műkedvelő színjátszó csoport. A Kárpát-medencét járva, sokféle közönséggel találkozva milyennek látod most a kultúránk helyzetét? Van rá remény, hogy az unokáink is verset olvassanak, színházba járjanak?*

– Nem tudom eléggé hangsúlyozni, hogy a gyermekekre nagyon oda kell figyelni, mert az oktatási rendszer hiányos, a művészeteket nem tanítják, és így nem lesz később fogyasztói utánpótlás. A szépérzék fejlesztése nélkül, az esztétikai alapelvek megtanulása nélkül, a művészi érzékenység kialakítása nélkül csúnya emberek nőnek fel, csúnya környezetben. A színházak és az előadóművészek mindent meg kell tegernek annak érdekében, hogy vidékre és a szórványba is eljussanak a színházi és verselőadások. A színházhoz mindenkinek joga kellene legyen, nemcsak a nagyvárosi publikumnak, nemcsak az elitnek. Egy szegény családból származó gyermek, ha a szülő nem segíti, nem tud vonatra ülni egyedül, hogy Kolozsvárra, vagy Marosvásárhelyre menjen színházba. Anyukám azt mesélte, hogy fiatal korában a falujukban bemutatta valamelyik színház *A néma leventét* (akkoriban még rendszeresen turnéztak az erdélyi nagyszínházak!), mitől felbuzdulva ők is színre vittek egy darabot, mellyel felléptek szabadidejükben itt és ott. Amint mondja: élete legszebb időszaka volt. Miért ne lehetne még ilyen? Ezt kellene elérni.

– *Úgy tudom, most kétlaki életet élsz, Székelyföld és Magyarország között ingázol: hogy született meg a döntés, hogy itt is megvesd a lábad?*

– Annyira szeretem Budapestet, hogy el nem felejthetem Székelyföldet! Budapest a magyar nyelv fővárosa, nekem, kultúrára éhező embernek a szellemi központom. Igazán megnyugodni viszont csak a székelyföldi kertemben tudok, ahol a gyümölcsfáim nem tolakodnak, a virágaim pedig nem perelnek velem. A dolgos falusi embereket nagyon tisztetem és szeretem, közöttük érzem, hogy van szentsége az életnek. A két jó hely együtt kielégítő, jobbat sose szeretnék. A fiam Budapesten tanul, édesanyám Székelyföldön él, valaki a múltat és a jövőt is össze kell kapcsolja.

EGY KÖTET, KÉT OLVASAT

Bollobás Enikő

Létösszegzés, életszenvedély és nyelvtisztelet Böszörményi Zoltán költészetében

A Böszörményi Zoltán verseiből Márton László válogatta kötet a szerző eddigi életművének hiteles lenyomata. A nyolc fejezetbe – *Játék a széllel, A szerelem illata, Majorana homokórája, A vers nem lett osztályharcos, A dolgok síkos felületén, A lélek varázsbotja, El nem küldött levelek, Az elvarázsoltszilvafa* – rendezett versfolyam tartalmazza a legjelentősebb műveket, reprezentatív képet adva a költő több évtizedes pályafutásának állomásairól, legfontosabb témáiról és elkötelezettségeiről, valamint változatos formaművészetéről.

A kötetet keretező két ars poetica – *A vers* és *A költő trófeái* – hitvallásként tartalmazza Böszörményi elveit a szenvedéllyel megélt élet poétikai projekciójának értékéről, a szó mindenekfölöttiségéről, valamint a nyelvhasználat és a versírás szentségéről. Ezek a gondolatok rendre visszatérnek a kötet más darabjaiban is, megerősítve a nyelv és a költészet iránti elkötelezettségét. Költői küldetése, mint írja, nem kevesebb, mint „közös nevezőre hozni / arasznyi létünkkel / a végtelent” (*Mint fényreklámok*), tudván azt is, hogy „*A költőből is az Isten üzen*” (*A történelem folyosóin*). Mi több, Böszörményi azt is tudja, hogy a 20. század vérzivatarai után a nyelv költői megtartása a megmaradás egyetlen záloga: „*Maradt hát a szó, a szent lobogóra tűzhető*” (*Katedrális az örök télnek*). Másutt pedig ezt olvassuk: „*Csak szavakkal menthető meg / a fuldokló gondolat*” (*Megmaradni*). Az aradi születéssel kapott szellemi örökség kötelezi a költőt a forra-

dalmi poétikára, az önmagával és a nemzettel való folyamatos – hol önostorozó, hol kamaszos – Esti Kornél-os – szembesülésre (*Katedrális az örök télnek*), a verset tekintve a lázadás, a forradalom legfőbb formájának. A vers egyúttal a legmagasabb méltóság is: „*A magyar szó a rangom*” – írja a *Megmaradni* című versben, eszünkbe juttatva Faludy ódáját a magyar nyelvhez, vagy még inkább Kosztolányi emlékezetes hitvallását – „*Az a tény, hogy anyanyelvem magyar, és magyarul beszélek, gondolkozom, írok, életem legnagyobb eseménye, melyhez nincs fogható*”¹ –, amivel Böszörményi bizonyosan egyetért.

Böszörményi nyelvfelfogása továbbá Whitmanével is rokon – aki, tegyük hozzá, az egész életmű egyik eredetpontjaként jelenik meg a válogatásban. Whitman a nyelvet belső énje „ádami” kiterjesztésének tekinti; felfogása szerint a nyelv hatalom, mely a beszélőt is hatalommal képes felruházni. Mint az *Amerikai ábécskönyvben* (*An American Primer*) kifejtett gondolatokból tudható, Whitman a szavak pusztá referenciális jelentésén túl azok „önnönvalóságára” helyezi a hangsúlyt: az „amerikai szavak” – melyek egyúttal a nemzeti jellem lenyomatai is – „*mind kézzel foghatók és tiszta életűek, saját szöveggel és szépséggel*” rendelkező entitások.² „*A szavak élnek és izmosak – járnak, néznek, lépnek, magabiztosságot sugallva.*”³ A nyelv Whitmanhoz köthető anyagszerű szemlélete egyértelműen megjelenik Böszörményinél is: a szavak nála is fizikai kiterjedésűek, tárgyak, hiszen az ő verseit is „*Meg lehet tapogatni, rugdosni, szagolni, nézni, / háltni lehet vele*” (*A vers*). Továbbá nála is hatalom a nyelv, amely a nemzet megmaradásának feltétele.

Védjük meg a Pál utcai fiúkat!

Még akkor is, ha Nyugaton a vers helyzete változatlan.

(Itthon sem más.)

¹ KOSZTOLÁNYI Dezső: *Ábécé a nyelvről és lélekről*. In: *Nyelv és lélek*. Szerk. Réz Pál. Szépirodalmi, Budapest, 1971. 74–80. 74.

² Walt WHITMAN: *An American Primer*. Szerk. Horace Traubel. City Lights, San Francisco, 1904. 18.

³ 11.

*Árgus tekintettel kövesd a verslábakat. Amíg lesznek lábak,
s nem kótyavetyélik el a megmaradás lehetőségeit,
mint elődeink száz évvel ezelőtt Magyarországot.*

(És mindenütt a pénz)

Mindezen túl csak a vers és általában az alkotás képes felvenni a harcot a pénz uralmával szemben, hiszen „*az alkotás magasztos reménye / a változás*” (Majorana Moszkvában a Vörös téren) a jelen sivárságában, amikor az emberek nem olvasnak verset, és nem mozdulnak meg a szabadság eszméjétől (Sorok kétezer-tizenöt első napján).

Böszörményi költészetének talán legszembetűnőbb jellemzője az, ahogyan megszünteti a gondolat és az érzelem kettősségét, mi több, a konkrét és az absztrakt kettősségét is. Verseiben egységbe olvad össze a szellem és az intellektus, illetve az érzékiség és a szenvedély, igazolva Paul Valéry meglátását, aki szerint „*az értelem világának sajátja az, hogy állandó izgalomban tartja az érzéki világot*”,⁴ miközben a gondolat úgy rejtőzik el a versben, „*mint tápérték a gyümölcsben*”.⁵ Ez érvényes nagy témáit kezelő minden versére, így a természet, a szellem és a szerelem együttállását, az idegenség/otthonosság kérdését (Calgary 1984, Idegen), Istennek a természetben való magasztos jelenlétét (Barbadosi reggel) és a nemzet megmaradásáért való aggodalmát taglaló darabokra, amelyekben – Kabdebó Lóránt kifejezését kölcsönvéve – „*a létezésre való rákérdezésnek*”⁶ lehetünk tanúi. Számos nagy-szerű verse mély és eleven gondolatiságról tanúskodik, igazolva, hogy Böszörményi követi Valéry útmutatását: „*Annak szerettelek volna szentelni, Agyam, hogy mindent kristálytisztává tégy, szét-oszlasd a tér keltette és az idő gerjesztette zűrzavart, hogy olyan ragyogást csalj elő belőle, amely megtisztítja világodat, úgy, hogy fényed e sugárzó rendszerről visszaverődve hozzád, önmagára zá-*

⁴ Paul VALÉRY: *Füzetek*. Ford. Somlyó György. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997. 200.

⁵ VALÉRY, 257.

⁶ KABDEBÓ Lóránt: *Valami történet – Szabó Lőrinc átváltozásai*. Prae, Budapest, 2022. 84.

*muljon a pillanatban, renddel helyettesítve a teret és örökléttel az időt.*⁷ Ezekben a versekben szinte testvéri szellemi kapcsolatot érez többek között Spinozával (*Az óceánon*), Hume-mal, Arthur Millerrel, Allen Ginsberggel (*A quabradai sziklaugrók bátorsága*) és Dylan Thomasszal (*New York-i ballada*). Ám a gondolat és az érzelmek kettőssége csak részben köszönhető az elme ragyogásának jeleit a verstől is megkövetelő valéryi poétikának, a nagy kultúrtörténeti hagyományok megélésének. Ugyanennyire köthető annak a poétikai gondolkodásnak a felvállalásához, amelyet T. S. Eliot fogalmazott meg az angol metafizikus költőkkel kapcsolatban, akiknél a gondolat és az érzelmek egységét dicséri, ugyanezt várva el a modern költőtől:

[...] az elme szüntelenül egységbe olvasztja a tapasztalat sokféle anyagát; a köznapi ember tapasztalati anyaga kaotikus, rendszertelen, töredékes. Az utóbbi szerelmes lesz és Spinozát olvassa, és nála ennek a kétféle tapasztalatnak semmi köze nincs egymáshoz, és nincs az írógép zajához vagy a főzés szagához; a költő elméjében ezek a tapasztalatok mindig újfajta egészeket képeznek.⁸

Böszörményi Eliot mértéke szerint ír: nála az Arno partján elraktározott észleletek összekapcsolódnak Firenze művészeinek – Michelangelo, Botticelli, Raffaello és Leonardo da Vinci – alkotásaival, az ott látott képeknek és hallott hangoknak megfelelően Firenze alkotó szellemét, egyúttal az intellektust az érzékek egyikévé emelve (*Majorana az Arno partján sétál*). Hasonlóképp, a Thomas Mannt megidéző költeményben (*Szerelem Velencében*) feltett nagy egzisztenciális kérdések nincsenek elválasztva a szép velencei ifjú keltette vágy ébredésétől, miként a gondolati és az érzéki sem a természetitől. Vagyis erre az esetre is áll az, amit Böszörményi a *Jeligék a halhatatlanságnak* című versben ír, misze-

⁷ VALÉRY, 30.

⁸ T. S. ELIOT: *A metafizikus költők*. Ford. Takács Ferenc. In: *Káosz a rendben – Irodalmi esszék*. Szerk. Egri Péter, Gondolat Kiadó, Budapest, 1981, 134–146. 142.

rint „Az ember beszéljen az egészről. / Az egészben benne van az is, / ami valamilyen ürügy okán ebből kimaradt.” Ezt a gondolatot több más versében kifejti, legexplicitebben talán *Az egész fenomenológiája* címűben.

*Az egész ámitja magát,
de nem szabad,
rész-világok laknak benne,
és mindegyik ereje más.
A végzetben ott az ellentmondás,
a végzettel nem lehet játszani,
mint a hatalmat, akarni kell!
A tudat abba is belebukhat,
hogy csak az út menti fát
ragadja magához,
és nem az (egész) éjszakát.*

Ebben a szellemben alkot egységet nála szerelem és tudomány, valamint – *Az irgalom ellipszise* – művészet és tudomány is (eszünkbe juttatva Charles Olson nagyszabású poémáját, *A dicsőítés*⁹ címűt, amelynek megértéséhez a költő megadja a Fibonacci-számsor definícióját).

A szellemi és az érzéki együttállása talán az emlékezés poétikai kezelésében a legnyilvánvalóbb. Az emlékezés ugyanis mindig az érzékekhez, a pillanat szenzuális megéléséhez kötött: „*az emlékek gödréből kifordul az a pillanat*” (*A quabradai sziklaugrók bátorsága*). Az emlékezés számos versében egységbe fogja a gondolatit és az érzéket; Eliot kifejezésével, az érzékek nyelvhegyére tűzve a szellemet. *Az emlék evolúciója* című Böszörményi-vers önálló életet ad az emléknek, amely saját törvényei szerint hol feltör, hol elhalkul. A *Mint sárgán várakozó szemaforok, megvillantak a narancsok* látványosan őrzi az érzékszervekkel felfo-

⁹ Lásd Charles OLSON: *Semmi egyéb a nemzet, mint költemények...* Válogatás Charles Olson verseiből. Szerk. Bollobás Enikő. Ford. Szócs Géza. A Dunánál Könyv- és Lapkiadó, Budapest – Qui Te Quint Kiadó, Kolozsvár, 2003. 53–61.

gottat az emlékek között, amikor a költő leírja, hogy miként idézi fel lázas betegen sétálva Monacóban koreai látogatását, amikor kutyahússal kínálták, majd mindez együtt készzeti szerelemválásra (eszünkbe juttatva Robert Creeley *Hegyek a sivatagban*¹⁰ [*The Mountains in the Desert*] című versét, amelyben a képzelet és az emlékek fogságába szorítottan válik bizonyossá a megszólaló számára a szerelem).

Maga az emlékezet a kötet legutolsó fejezetének a főszereplője: *Az elvarázsolt szilvafa* darabjaiban a költő elméje megnyílik, s hagyja, hogy a tudat mélyéből felszínre emelkedjenek az emlékek, ráhangolva, mint írja „*a jelent a múlta*”. Így jelenik meg a nagypapa kertés háza, a kertben az elvarázsolt szilvafával, a fiút meséivel ámulatba ejtő hajóskapitány, a költő harminckettedik születésnapja Bécsben, a szülőváros, Arad történelmi hagyatéka, az első világháborúban elesett dédapa, valamint az első találkozás Szőcs Gézával a kolozsvári Fellegváron. A múltba való visszatérés különös formája ez, amikor olyan helyzetekbe tér (vissza), amelyekről nem tudta, hogy emlékek lesznek. Erről ír a *Reditio* című versben.

*Visszatérek oda, ahol még nem voltam.
Visszatérek soha nem volt magamba.
Visszatérek emlékeimbe, melyeket
nem magamnak eleveníték fel.
Visszatérek gyermekkoromba,
oda, ahol soha nem futottam versenyt
a széllel, és nem gondoltam arra,
egyszer emlékezniem kell erre.
[...]*

A Majorana-ciklus, melynek darabjai az egész kötetben jelen vannak, látványosan testesíti meg a szellem és az érzékek egységére vonatkozó poétikai vezérelvet. Több fejezetben olvasunk

¹⁰ Lásd Bollobás Enikő: *Az amerikai irodalom története*. Osiris, Budapest, 2005. 554.

elszórtan néhány Majorana-dalt, így a *Játék a széllel*, *A szerelem illata*, *A lélek varázshotja* és *Az elvarázsolt szilvafa* címűekben, míg a *Majorana homokórája* fejezetnek minden darabja Majorana-vers. Ettore Majorana, a rejtélyes életű olasz elméleti fizikus (aki Fermi szerint Galileivel és Newtonnal azonos jelentőségű volt) a költő alteregójaként jelenik meg, aki beutazza a nyugati kultúra legjelentősebb helyszíneit, s megismerkedik több ezer év meghatározó alkotóival, az egyiptomiaktól a görögökön és a rómaiakon, a reneszánsz művészekén át egészen a kortárs francia *Désirs des Arts*-csoportig. A nagyszabású ciklus középponti verse a *Majorana sestínája*, amely az eszme, a fényesség, a lét, a szellem, a tudat, továbbá az ösztön, a lélek, az ihlet, az érzelem összjátékának különböző formáit írja le, az alkotói folyamat emelkedő-erősödő, majd halkuló-megnyugvó ívét követve. A szellemi képződmények nem absztrakciók, hanem a költészet megszemélyesítő potenciálja életre keltette fogalmak vagy entitások, amelyek azután maguk lendítik előre az alkotó vágyát és ekként az alkotói folyamatot.

Mint már utaltam rá, Böszörményi költészetének egyik jellemzője a konkrét és az absztrakt kettősségének megszüntetése. Ez az imperatívusz ikerpárja a fent leírtnak, hiszen a bent és a kint szétnéző költői szubjektum teljességére, egységére vonatkozó poétikai parancsával egy töről fakad. A versekben életre kelnek az elvont entitások: az idő, a jövő, a szerelem mind emberi formát ölt, s humanizált voltukban emberi karakterjegyeket öltenek. Ekként írja a *Bora-borai razglednicákban*, hogy „*fejét az idő / tenyeremre / hajtja*”; a *Márai ébresztésében* azt, hogy „*A jövő vacogó foggal, / hóbuckák között didereg, / a szkepszis állványzatáról színpadi / az eleven valóság vergődése*”; a *Levélben* is ebben a szellemben ad emberi formát a reménynek és a szerelemnek: „*nem hadonászott a remény / nem futkosott bennem a szerelem, / mint boldog ismerős, / hanem leült mellém*.” A fogoly című versben szintén a szerelmet humanizálja, amikor a költő fogolyként tartott férfiként konceptualizálja a fogalmat.

[...]
fogolyként él bennem
a szerelem
mégis
néhanapján kiengedem
a világba
levegőzzék
bámészkodják
érezze jól magát
ilyenkor
ünneplőbe öltözik
kezét hátrateszi
úgy sétál ki előttem
 [...]
szemöldökét összevonja
nem tudja eldönteni
barátja
vagy ellensége vagyok

A *Magyar ballada* című himnuszban hasonlóképp ad arcot az absztrakcióknak: az eszme szorgos munkás, nem henyél; a jövőnek arca van; a fellegek ölelésre képesek; az országnak feje, pontosabban füle van. A *Majorana írja Szilágyi Domokosról* című költemény az abszurdnak kölcsönöz emberi jegyeket: „*Didereg az abszurd a gondolat méhében*”, míg *A lélek varázsbotjában* a részvét humanizálódik: „*A várakozás az érzelmes részvét hideg lehelete.*” A példák további felsorolása helyett egyetlen verset említek, a *Majorana sestináját*, e mesterien kidolgozott prosopopeia-konstrukciót, amelynek bonyolult összjátékát – akár egy szimfonikus zenekarban – minden résztvevő együtt hozza létre. Miként már korábban is utaltam rá, az eszme, a fényesség, a lét, a szellem, a tudat, az ösztön, a lélek, az ég és az ihlet mind-mind emberi arcot kap az alkotás folyamatában, előállítva annak crescendo–decrescendo-ívét, előbb a végsőig fokozva az intenzitást, majd együttesen segítve nyugvópontra a kreativitás pályáivét.

Létösszegzéseinek alapja ez az egységteremtés, akár istenkeresés a témája, mint a *Bora-borai razglednicáknak*, akár a tudás bizonytalansága, mint a *Hol tévedek?*-nek, akár az önzés és önzetlenség, mint az *Én, a lélek nyílt és őszinte partizánja* című versnek. Ám a világtapasztalat értelmezése helyett utóbbiban a figyelem parancsát fogalmazza meg – „*csak egyáltalán létezni, / figyelni, érezni szeretnék*”; a világra való kitekintést, a világban való körültekintést teszi meg feladatának, jól tudva, hogy egyszerre kell résztvevőnek és szemlélőnek lennie: „*Látni és látatni egy és ugyanaz?*” (*Szerelem Velencében*). A bent és a kint egyenlő arányban alkotják figyelmének tárgyát, hiszen nemcsak a belső folyamatok megértésének a vágya hajtja, hanem a nemzetföltés, az Európa-föltés, sőt a világföltés is. A nemzet fennmaradásának és egységének kívánalma, ez az „*ezeréves vágy*” (*Darabokra tépett táj*) végigvonul az egész kötetben, sugallva, hogy olyan világban élünk, amelyben még megmaradni is csak óriási erőfeszítések árán lehet.

*Suttogok, pedig kiáltanom kéne,
ébressze szavam
hazámat, e szelíd vidéket,
kitartásra biztasson, téged is,
aki még érted a magyar szót:
megmaradni, ez a küldetésünk,
megmaradni mindenáron,
mint soha nem múltó fény kése az éjben.*
(Megmaradni)

Ám nemcsak a nemzetföltés (és persze Erdély-föltés – lásd pl. *A végeken* című verset) témája tér rendre vissza, hanem az Európa iránti aggodalom is: nosztalgiával tekint XIV. Lajos, Mozart, Napóleon, Franz Kafka, Joyce, Déry Tibor, valamint Voltaire, Kant, Schopenhauer, Hegel, Spinoza Európájára, amely még a szellem és az igényesség Európája volt. A perspektívát tovább tágítva jelenik meg az egész globális világ rossz irányba történő

változása, a pénz hatalmának eluralkodása, valamint a szellem elsivárosodása felett érzett aggodalom is.

Mindez összefüggésben van a hely D. H. Lawrence-i valorizálásával, akár a traiskircheni lágerről van szó (*Traiskirchen*), ahol a legfájóbb a magyar szó elhallgatásának kényszere volt, akár a Kanadába való megérkezésről (*Calgary 1984*), akár a Németországban megélt magányról (*Nürnbergi éj*), a torontói metró közönségességéről (*Hajnal a torontói metró*), a barbadosi piac színekavalkádjáról (*A bridgetowni piacon*), a Michelangelót, Raffaellót, Botticellit és Leonardo da Vincit egy időben eltartó Firenzéről (*Majorana az Arno partján sétál*), a Golden Gate-híd magasztosságáról (*San Franciscó-i reggel*) vagy a Dylan Thomas jelenlétét őrző Greenwich Village-i tavernáról (*New York-i ballada*).

A szellem, az érzékek és az emlékek hármasságának együttállása jellemzi *A szerelem illata* című fejezet tartalmazta szerelmes ciklust. A hol vallomásos, hol értelmező, de végig éncentrikus és megszólító beszédmódban írt versek egy szerelem történetét adják elő, dominánsan a lírai jelent alkalmazva a jelen és a múlt eseményeinek feldolgozására. A megértés vágya hajtja itt is a megszólaló lírai szubjektumot, mutatva, hogy Böszörményi ebben a tekintetben is jó Valéry-tanítványnak bizonyul, elfogadva a francia költő meglátását, miszerint „*a szerelem és a szellem keveréke a legrészegetőbb ital*”.¹¹ Az aposztrofikus intonációjával Paul Géraldy póztalan diszkurzusát is idéző ciklus beszédmódja valóban a minden érzékszervet mozgósító szerelmi tudatállapot megragadására vállalkozik, amelynek során a szerelem teljességének megélését egyszerre bízza egyrészt a látás, a hallás, a tapintás, a szaglás és az ízlelés, másrészt a nemi érzékiség felajzott állapotának bemutatására. Ugyanakkor tanúi vagyunk a képzelet és az emlék játékainak is, amelyek – a szerelem érzékeket stimuláló képessége okán – egyaránt élő, változó, fejlődő folyamatokként jelennek meg.

A ciklus középponti darabja a fejezet címét is adó szonettkoszorú, *A szerelem illata*, amely sűrítve és – a szigorú formai és szemanti-

¹¹ VALÉRY, 147.

kai előírások betartása révén – komplex módon jeleníti meg a teljes ciklusban vissza-visszatérő szellemi és érzéki tapasztalatokat. Szemantikai tekintetben a tizennégy alapszonett a Lotz János által lefektetett szabályoknak¹² megfelelően „*a téma variációinak összefüggő és összekapcsolt sorozata*”.¹³ Böszörményi alapszonettjei valóban egy-egy általános gondolatot bontanak ki, mégpedig az emlékezés, a szenvedély, a gyönyör, a beteljesülés, az egyesülés, az elbizonytalanodás, a megtorpanás, a kétség, a felvillanó idegenség, a féltékenység, a másik elvesztésének lehetősége, a folytatás kétsége, az eltávolodás, a szakítás, az emlékké válás, az újbóli reménykedés és a múlt iránti vágyakozás témáit részletezve, amelyeknek összegzését a mesterszonett adja majd. Böszörményi ugyanakkor lazít az olasz reneszánszból eredtetett *sonetti a corona* szerkezetén, amennyiben nem tartja be – miként József Attila sem tartotta be – az oktett és a szekszett közti éles szemantikai határt, hanem a kilencedik sorban folytatja az előző két versszakban megkezdett gondolatot, olykor enjambementokkal is érzékeltetve a strófákon túlnyúló szemantikai összetartozást. Ugyanakkor sehol nem sérül a szonettkoszorú szerkezeti alapszabálya, s az alapszonettek utolsó sora rendre a következő szonett első sora, amely sorok azután a mesterszonett egyes sorait alkotják, s így visszatérnek, mint Lotz írja, „*az egész gondolatlánc kiindulási pontjához*”.¹⁴ Egyéb formai tekintetben Böszörményi inkább szorít a követelményeken, amikor az oktettben általában kettőnél, a szekszettben pedig háromnál több rímet alkalmaz. A hol ölelkező, hol páros rímekből álló alaprímek és a mesterrímek bravúrosan fogják össze a tizenöt szonettet, miként az egész szonettkoszorú is – mind szemantikailag, mind formailag – nagy nyelvi és gondolati virtuozitásról számot adó költői teljesítmény.

Kényszerleszállás Shannonban a címe annak a több mint húszoldalas versciklusnak, amely egy valóságosan (és hosszan) megélt halálközeli élmény, a Karib-szigetekre tartó repülőgép

¹² Lásd LOTZ János: *József Attila szonettkoszorújának szerkezete*. In: *Szonettkoszorú a nyelvről*. Gondolat, Budapest, 1976. 258–270.

¹³ Lotz, 259.

¹⁴ Lotz, 259.

írországi kényszerleszállásának a krónikája. A résztvevő és a szemlélő kettős perspektívájából tárul elénk a helyzet, amennyiben a narrátor egyrészt beszámol a megbillent repülőőről, a rémülten futkosó légikísérőkről, majd a kigyulladt, füstölő gépről, másrészt az eseményeknek és a vég lehetőségének hatására feltörő gondolatokról és érzésekről. A szemlélő pozíciójából terelődnek gondolatai Sziszre, vagyis Szilágyi Domokosra, aki a kényszerleszállás metaforáját kibontva írt a haláltól megzavart életről. Fogadja továbbá a gyermekkor feltoluló emlékeit, a nagypapa simándi házát, a sorstársnak érzett Bartókot, a Monte Carlo iránti vonzalma okán fivérének tekintett Adyt, majd kitágítva a szemlési perspektívát a nemzet nagy tragédiáit veszi sorra. Goethe, Hamvas, Churchill és leginkább Pascal sorait mormolva éli át a majdnem-tragédiát, amelynek elfogadásához – *„Minél közelebb érzem a nemléte / annál távolabb sodródok a reménytelenségtől”* – a félelemmel való szembenézés segíti, mégpedig a halálfélelem artikulálása révén. Refrénként több változatban is megjelenik a lefelé csúszás képe, hol a félelem, a dolgok, az emlékezés, az emlék, a gondolat, hol a bizonytalanság, az aggodalom felületéről a halál szakadékába való lecsúszás rémképe: *„A félelem síkos felületén csúszom lefelé”, „A dolgok síkos felületén csúszom lefelé”, „A gondolat síkos felületén csúszom lefelé”* stb. A tragédiát felfogó elme gondolatfolyamát és a maguktól feltoluló, illetve tudatosan előhívott emlékek zuhatagát a véletlen és a sors természetéről való elmélkedés tucatnál is többször visszatérő refrénje pontozza, szervezi – akárha a moirák kórusát hallanánk, akik a Boeing-777-es végzetét is irányítják.

*Pörögnek a véletlen motollái,
fenn, a csomagterben a pillanat lila-zöld
hátizsákja lapul. Csak működésbe kell hozni
a visszaszámláló vörös kijelzőjét,
a sors ezüstkerekeit, a látható láthatatlant,
a villanást.*

Böszörményi kötete sorra nyújtja olvasóinak az intertextuális „aha-élményeket” áthallások és utalások formájában, mintegy elrejtve a sorok között a nagy elődök szavait. Hiszen a *Bora-borai razglednicák* cím eszünkbe juttatja Radnóti bori noteszét; a szellem és a szerelem egysége és a vers osztályharcos voltának felvetése megidézi József Attilát, miként ezek a sorok is a *Fénypórázon* című versből:

*Megkövülsz, ha érkezel,
törvény, hogy nem lehetsz
egyszerre odakinn
és odabenn.*

Másutt, a „*Megemészt a roppant tűz idebenn*” Csokonait emeli be *A szerelem illata* című versbe, a „*fénybe öltözött haramia*” (*El nem küldött levél John Updike-nak*) és a „*nincs, ki átvigye egy másik partra*” [az örömet] (*Üres vonatok*) Nagy Lászlót, az olyan sorok pedig, mint a „*senki sem éhes a szóra*” (*A vers nem lett osztályharcos*) vagy a „*kétmillió kivándorolt magyar szívét / őrizem a szívemben*” (*Mint aki nem fut mindhiába*) Adyt. Ezzel Böszörményi versvilága afféle visszhangkamra lesz, amelyben a sorokba belehangzik a magyar nagykanon, s ennek következtében úgy érezhetjük, ha Böszörményit olvassuk, akkor vele együtt Csokonait, Adyt, József Attilát, Radnótit, Nagy Lászlót és másokat is. Mindeközben Böszörményi – Noam Chomsky szellemében – azt is igazolja, hogy véges számú lexikai elemből végtelen számú mondat generálható, amelyek mindegyike – miközben fejbőlintás az elődök előtt – eredeti és egyetlen.

A tiszteletadás gesztusa *A lélek varázshotja* című fejezetben a legnyilvánvalóbb, amelyben hommage-ok sorakoznak olyan magyar, európai és amerikai költők, képzőművészek, gondolkodók, történelmi szereplők megidézésével, akik Böszörményi szellemi nagykorúságáért felelősek. Intellektuális gazdagodása nekik köszönhető: őket fogadta be „*föníciai cserépedényként*”, mint *Én* című versében írja:

ó
 én föníciai
 cserépedény
 alázattal
 befogadom
 amit elhelyeznek
 bennem
 vagy
 csak úgy
 belém
 szórnak

A magyar szellemi tárház a legnépesebb, itt sorakoznak a költőre legnagyobb hatást gyakorolt magyar hírességek, köztük Rákóczi, Balassi, Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, Faludy, Márai, Molnár Ferenc, Lincoln, Kertész Imre, Esterházy Péter, Kocsis Zoltán, Presser Gábor, Sztevanovity Dusán, Krúdy, Jászai Mari, Bodor Pál, Bréda Ferenc (François Bréda), Szilágyi István, Bartók Béla, Szabó Lőrinc, Szőcs Géza, Pilinszky, Mandics György, Nádas Péter. Az európaiak közt találjuk Federico García Lorcat, Descartes-ot, Brâncuși-t, Spinozát, Paul Celant, Szókratészt, Vergiliust, Püthagoraszt, Thalészt, Hippokratészt, Arkhimédészt, Nietzsche-t, Kantot, Teslát és Marconit, végül két amerikaiat, északról Walt Whitmant, délről Pablo Nerudát. Az *El nem küldött levelek* fejezetbe összegyűjtött versek hasonló szellemben íródtak: nem hommage-ok ugyan, de a költőnek a címzettekkel való rendezetlen kapcsolatát tisztázzák. Ami az életben *undone business* maradt, hogy Olson kifejezését használjam, mert nem volt lehetőség a rendezésre (vagy lelki restség okán, vagy mert nem ismerték egymást, vagy mert nem lévén kortársak nem is találkozhattak), most a megszólított halála után tisztázódik, rendeződik el. A címzettek között szerepel John Updike, Konrád György, Thomas Mann, Ady Endre, Csoóri Sándor, Szabó Lőrinc, Tamási Áron, Orbán Ottó, Lászlóffy Aladár, Bogdán László, Szőcs Géza (neki két levél is megy), Nagy László, Farkas Árpád, Nemes Nagy Ágnes,

Kavafisz, Marcel Proust, Bréda Ferenc, Petőfi Sándor, Salvatore Quasimodo és Tandori Dezső. A Böszörményi által a két fejezetben felvonultatott alkotótársak pantheonja a magyar és általában a nyugati kultúra meghatározó, sokszínű, sokhangú képviselőinek találkozóhelye. (Többször valóságos vagy elképzelt találkozásokról ír, így Bartók és Szabó Lőrinc, Bartók és Pilinszky képzelt találkozásáról, amelynek folyamányaként egymás gondolatait veszik át.) Úgyszólván teljes ez a nagyszabású pantheon – egyetlen élet szellemi lakomájának menüjeként mindenképpen az.

Végül röviden Böszörményi formaművészetéről. Ennek legfontosabb jegye, hogy a szertefutó gondolati sokféleségéből organikusan kinövő forma is sokféle. A strófaformák különösen nagy változatosságot mutatnak, kezdve a szonettkoszorúval (*A szerelem illata*) és a költő számára különösen kedves szonettel (*Idegen, Hajnal a torontói metrón, Majorana lebeg, Majorana kedve nem apad*), a tercettel (*A bridgetown-i piacon, Hóvihar Pépével és Brankúzival, A szél*), a szesztinával (*Majorana sestínája*), a Whitman idéző, áradó gondolatrítmuson (*A quabradai sziklaugrók bátorsága, Mágikus recept, Aranyvillamos III., Randevű*) át egészen a szabadvers-strófáig (*Széllovak, Darabokra tépett táj, Majorana az Arno partján sétál, Woodstock boogie*), elsősorban a refrénre és egyéb visszatérésekre-ismétlésekre bízva a versfolyam strukturálását (*Kényszerleszállás Shannonban*). A forma lazításának kétféle módjával találkozunk: egyes esetekben a kötött strófaformákban elhagyja az eredetileg megkövetelt időmértékes metrumot (*Idegen, Hajnal a torontói metrón*), máskor a sorokat nem szedi ugyan szabályos strófákba, de követi az időmértékes (*Hexameterek*) vagy a magyar ütemhangsúlyos verselést, lazítva a felező nyolcas mértékén (*Megmaradni, Fénypórázon, Fekete sirály*).

Lexikai szempontból jellemzőek váratlan szóösszetételei, így pl. a széllovak, a fémcsillámok, a szélparipák (*Széllovak*), az oroszlanfellegek (*Esernyős pillanatokba botlom*), a fénytulipán (*Nürnbergi éj*), a fényruha (*Elbújik a szó a szádról*), az illatgőz, a szerelemhegyek, a füstgér (*A szerelem illata*), az emlékfonat (*Üres vona-*

tok), a fénygyíkok, a pöttyparázs (*Majorana a reggeli fényben*), a lármafák (*És mindenütt a pénz*), a fénypille (*Krúdiász*), a fénypóráz (*Fénypórázon*), a tűzpára (*Ősszegyűrött ég*), a jégtömb-szavak (*Fekete sirály*), a fénszegek (*El nem küldött levél Nemes Nagy Ágnesnek*). Ezen esetekben is felfedezhető Whitman hatása, akinek mesteri szóösszetételeit a költő maga idézi a *Csak kezek és lábak és fejek* című versben: „szerelemgyökér, selyemfonál, villaifa és venyige”. Ezek a kifinomult nyelvi kreativitásról tanúbizonyságot tevő összekapcsolások a katakrézis elvét követik, amennyiben egy, a nyelvben korábban nem létező fogalmat hoznak létre. Valéry az efféle egyéni leleményeket nevezi „meghatározatlan szavaknak”, amelyek – mint írja – „lehetővé teszik, hogy olyat írjunk le, amit nem tudnánk elgondolni”.¹⁵ Ám Böszörményi nem hagyja őket az absztrakció szintjén, hanem mindegyiket beemeli az érzéki világba, konkrét, látható-hallható-tapintható-érezkelhető entitássá téve meg őket. A nyelvi kreativitás kiterjed szójátékaira – „Minnesota / Minden oda”, „Sarasota / Szar azóta”, „szemek egén / foltnyi egér”, „mily sóvár a só-vár” (*Ötcsillagos luxusvers*), „Világoson / világ oson” (*Katedrális az örök télnek*) – és rímjátékaira – *Görgei / görgeti (Magyar ballada)* – is, a szavak hangtestével való játékban fel-felillantva mindazt a tudást, amit maga a nyelv őriz.

¹⁵ VALÉRY, 86.

Laik Eszter

Szüntelen rácsodálkozás a világra

Szimbolikus értékű, hogy a jelen kötet élén álló, mintegy motóként szereplő költemény címe: *A vers*. A benne foglaltak nem üres szavak: költőjük megélte a vers „hús-vér” valóságát, hiszen életének egy pontján a költészet adott új irányt számára, és terelte vissza több évtized múltán ahhoz a valósághoz, amely igazán a sajátja: az irodaloméhoz.

E kiemelt költemény első sora óhatatlanul Kányádi Sándor szállóigévé lett mondatát idézi fel az olvasóban: „*A vers az, amit mondani kell.*” A Böszörményi-vers még tovább megy: „*a tanúság arra, hogy vagyunk.*” Létkérdés, minden értelemben. Szembesülés, „ősanyag”, az élet motorja. Mint a költő írja: „*a tér, melyben az idő az anyaggal kézen fogva jár.*”

Talán nem is egészen véletlen, hogy a kötetnyitó költeményben Böszörményi Zoltán akarva-akaratlanul Kányádi Sándort invokálja. Hiszen Kányádi volt életének egyik olyan mestere, akinek jelenléte a pályakezdés pillanataiban szinte eldöntötte, hogy az akkor ifjú szárnypróbálgatóból karakteres hangú költő válik. A kolozsvári Gaál Gábor Irodalmi Kört látogató, illetve a Napsugár című lapban tizenévesen publikáló Böszörményi olyan, mára klasszikusokká lett költők keze alatt forrott ki, mint – Kányádi mellett – Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos, Király László, Csiiki László, Farkas Árpád, és még megannyi jeles alkotót említhetnénk a két Forrás-nemzedékből. E generációs jegyek, akár a felmenőinktől örökölt vonások, szinte bevéődtek Böszörményi Zoltán költészetébe, és bármely korszakának versesköteteit lapozzuk fel, megtaláljuk az elődök életművéhez felnövő, hozzájuk méltó színvonalon csatlakozó művek sorát. Érdemes ilyen szemmel is olvasni a jelen válogatást, és ráismerni többek közt a Lászlóffy Aladár-féle bölcsességéből táplálkozó sorokra („*ha vét mások ellen / elvárja / ne számítsa azt fel az Ég / csak az*

Úr fura rögeszméje / a bűnbeesés... – Az *Úr fura rögeszméje*); a Kányádi Sándor balladisztikusságát idéző ritmikára („erősödöm magányomban / bőröm mint a dobok háta / koppan rajta bánat-pálca” – *Fekete madár*); vagy a Szilágyi Domokos halálvárást hátborzongató közelségbe hozó alludációra („*A csillaghullás azonban nem jelent, / nem jelenthet lemerülést a semmibe. / A semmi is csak a vanban van, / ahol megtörténhet, / múltunk sincsen, jövőnk se lesz*” – *Majorana írja Szilágyi Domokosról*). Kiemelendő itt a Forrás-alkotókhöz a hetvenes években csatlakozó, Böszörményi Zoltán életében nemcsak költőtársként, de jó barátként is meghatározó szerepet játszó Szőcs Géza alakja, aki nem csupán több alkotás megszólítottja e kötetben, de lírája hangulatai újra és újra felbukkannak a kötet lapjain – olvassuk csak el a *Forradalom*, az *Ötcsillagos luxusvers* vagy a *Majorana: Désirdesarts* című költeményeket.

Böszörményi Zoltán műveinek befogadásakor-értelmezésekor az erdélyi kapcsolódási pontok mellett nem hagyható figyelmen kívül az ezekkel párhuzamosan ható anyaországi költészet öröksége, annak is egyértelműen Nagy László-i (még visszább nyúlva: József Attila-i) ága. Ez a forrás ugyanúgy táplálója Böszörményi Zoltán költészetének, s immár pozicionálja a kortárs alkotók között elfoglalt helyét is. Hiszen bőségesen fellelhető rokon vonások a Nagy László-i gyökerekből táplálkozó Kilencek, de éppúgy a Hetek költőcsoportjának némely alkotójával – kiemelendő itt a Kilencekből Utassy József, Mezey Katalin, Oláh János és Kiss Benedek; illetve a Hetekből Ágh István és Buda Ferenc –, akik bár mind egyéni utakat tapostak ki maguknak a tiltásokkal teli korszakban és azt követően, számos jegy kapcsolja őket össze egymással, és olyan, utóbb induló társakkal, mint e kötet szerzője is. A két csoport alkotóit szokás megkülönböztetni a „népiesebb” (Hetek) és a „városiasabb” (Kilencek) témák és feldolgozásuk módja szerint, mégis: közös vonásuk a szülőföldhöz való ragaszkodás, az elődök és a hagyomány tisztelete, a közösséghez való tartozás abszolút értékkel való emelése. Nem nehéz ráismerni ezekben az értékválasztásokban Böszörményi Zoltán

költészetének pilléreire. Ő maga ráadásul könnyed gesztusokkal valósítja meg a két irány lírai szintézisét: világpolgár „örök utazóként” óceántól óceánig tágitja a patriotizmus horizontját. Üzenete világos: ha a Föld másik felén jár is, a hazája mindig ugyanott marad („*az el nem hordott kövek elesettségerzete / és az óceánok – melyeket azóta / bejártam – gögös ereje // én, a tücsök / azóta minden este / ülök a fövényes parton, / álmosan pislogó csillagok között ciripelek*” – *Majorana Kolozsvárra látogat*); amiképp a Calgarytól New Yorkig ívelő utakon is „*a mi kicsi falunk apraját-nagyját*” hívja elő emlékezete, a leves kanalizásától András bácsiig (*Az elvarázsolt szilvafa*).

De vajon még kikkel és hogyan rokonítható a mában, a fent említett meghatározó örökségen túl Böszörményi Zoltán költészete?

Bár a rendszerváltozást követően alig-alig beszélhetünk generációs költészetről avagy egységes irányzatokról a Kárpát-medence magyar lírájában – sokkal inkább egyéni univerzumok egymás mellett létezéséről –, a korábban említettek fényében egyáltalán nem meglepő, ha e mai lírai diverzitásban Böszörményi nem az ént és csakis az ént középpontba állító, kontemplatív versbeszédet követi *kizárólagossággal*, sem nem az autofikciós utat, sem nem a posztmodern utáni „metamodern” költészet nyelvi truvájit, hanem egy jóval színesebb, szenvedélyesebb, sokféle arcot (akár játékos álarcot) öltő poétai szerep híve. (Ebben az ízlésben egyébként felfedezhető Faludy György ars poética, aki szintén rajta hagyta a maga keze nyomát Böszörményi egyes korszakain.) Mondhatjuk: Böszörményi nagy tudatossággal integrálja a maga poétikájába a kortárs magyar költészet legkülönbözőbb árnyalatait, úgy is mint szerepjátékokat és úgy is, mint a festő, aki kikeveri a rendelkezésére álló színekből azt a koloritást, ami csakis rá jellemző.

Így aztán a válogatott versek gyűjteményében éppúgy felbukkannak a Gergely Ágnes „világköltészetével” rokonítható, egyetemes és klasszikus irodalmi hatásokat mutató darabok, mint az *Aranyvillamos*-sorozat vagy a *Téglaház*; megtalálhatók a Nádasy

Ádám prózai és verses beszéd határán egyensúlyozó, tökéletes forma- és ritmusérzékkel megkomponált darabjainak nyomdokaiba lépő filozofikus vallomások (*Lábatlan idő, A fogoly*); a Szócs Géza egyedi modernségét követő, minden regulát lerázó költemények (*Nikola Tesla fehér galambja, Születésnap Bécsben* – és persze a magát Szócs Gézát megszólító/megidéző alkotások); felfedezhetjük a lírai-önreflektív Böszörményi-sorok rokonságát László Noémi tünődő, klasszikusokat alludáló verseivel (ilyen többek közt a *Majorana a tér tenyerén*); vagy megcsillannak a Sántha Attila olykor groteszk, kíméletlen fricskákra emlékeztető, ugyanakkor közösségi felelősségtudattal telített, „csattanós” szövegek, mint *Az egész fenomenológiája* vagy *Az irgalom ellipszise*. A jelen kötetben külön ciklust kiemelt szerelmi költészet olvastán aligha feledkezhetünk meg Ladik Katalin lírai bravúrijait idéző darabokról, amelyek egyszerre viselik magukon a Nemes Nagy-i örökség és az avantgárd legmerészebb jegyeit (*Akt, Libabőrösök lesznek a fák*). Végül a legfontosabb vonulat, amelybe nemcsak hogy beleillik Böszörményi Zoltán költészete, de kijelenthetjük, hogy napjainkban talán ő maga ennek legjelentősebb képviselője: a hazafias költészet. A tematikának 2012-ben önálló antológiát is szenteltek a Magvető Kiadónál, s egy mai, új kiadás esetében minden bizonnyal helyet követelne benne Böszörményi lírája – lapozzunk csak *A vers nem lett osztályharcos*, illetve az *El nem küldött levelek* című ciklusokhoz, amelyekben olyan örökérvényű költemények sorakoznak, mint a *Katedrális az örök télnek*, a *Magyar ballada*, a *Látom a jövő fehér gyolcsait*, az *El nem küldött levél Konrád Györgynek*, *Nagy Lászlónak*, *Farkas Árpádnak* – és még hosszan sorolhatnánk. Nem véletlen az sem, hogy több Böszörményi-vers megszólította ott szerepel ama tíz évvel ezelőtti antológia szerzői között, így Faludy György, Kányádi Sándor, Orbán Ottó, Szócs Géza, Kemény István... E lírai párbeszédnek már csak azért is jelentősek – túl azon, hogy szorosan beleszövik a kortárs vagy közelmúltbeli költészet szövetébe a Böszörményi-életművet –, mert a jelen válogatás is azt mutatja, hogy a versek szerzője folyamatosan keresi a dialógus, az építő polémia lehetőségét, ha valóban tételt bíró kérdésekről

(hazáról, nemzetről, történelemről, közös jövőről) esik szó. Márpedig ez a készség, ez a hevület, a másokat tettekre sarkalló tenni vágyás az egyik legjellemzőbb vonása Böszörményi Zoltán költészetének.

Még egy vonulatot meg kell említenünk a kapcsolódási pontok vizsgálatakor: meglepően hathat, de egyáltalán nem idegen Böszörményi Zoltántól az avantgárd befolyás. Mindjárt két irányból: az erdélyi hagyományt a többek közt Szócs Géza, Sánta Attila, Bréda Ferenc, Bretter Zoltán szerkesztette kolozsvári Echinox folyóirat hagyománya képviseli, míg a határon inneni középnemzedéki avantgárd szintén nem hagyja hidegen Böszörményit, lásd Fenyvesi Ottó, Debreczeny György, Cselényi László, Petőcz András, Géczy János, Tolnai Ottó vagy Zalán Tibor költészetét – itt megint csak érdemes megemlíteni az *Aranyvillamos*-ciklust, a *Majorana*-verseket vagy az olyan formai játékokat sem nélkülöző darabokat, mint a *Descartes*, az *Én*, vagy a társadalomkritikus, „lázadozó” szövegeket (*És mindenütt a pénz*).

Talán ez a rövid áttekintés is jól mutatja (habár messze nem térképezte fel teljességében azt a szerteágazó kölcsönhatáshálót, amelybe beleszervül Böszörményi Zoltán költészete), mennyire sokarcú és színes poétikával van dolgunk, melynek legfőbb hívószavai a szenvedély, a tétellel bíró gondolatiság, a felelősségérzet. És még valami: a vers ontológiája.

Ha visszatérünk a kötetnyitó költeményhez, a befogadóban óhatatlanul felmerül a kérdés: valóban lehet ekkora súlya a költészetnek? Valóban lehet az élet alapja és közege? A jelen válogatás, amely Márton László biztos kezű, átgondolt koncepciójának eredménye, és a Böszörményi-lírárt évtizedek óta ismerő és értő alkotó strukturális elképzeléseinek tükré, részben erre ad választ: hogy mi történik, amikor a vers valóban „*a szívdobogásunk*”, „*a mindig újrászülető forradalom*”, vagy épp „*a csend, a megismerés*”. Mindez igen eltérő hangulatokat, indulatokat, más-más ritmikát és atmoszférát feltételez, ám Böszörményi Zoltán mintha tudatosan igyekezne úgy összeállítani repertoárját, hogy költői hangszereit teljes intervallumukban megszólaltassa. Az olva-

só ízelítőt kaphat a szenvedélyes hevület crescendójától („*Tűzeső pelyhei hullnak, a fény mámorea bekerít*” – *Kényszerleszállás Shannonban*) a rezignált, mély bölcselet csendjéig („*A kis halak sorsából hiányzik a tragédia, / a nagy vonulásban csak részlet ez*” – *Katedrális az örök télnek*), és a kettő között megannyi szólam szerephez jut.

Böszörményi Zoltán kérielt sokhangúsága forrásainak megismeréséhez nem kell hosszas kutatásokat végeznie az olvasónak. A válogatott versek között ugyanis felvonul az egykorvult vagy épp mai költőtársakhoz írt fiktív *El nem küldött levelek* gyűjteménye, szinte ikertestvérként *A lélek varázshotja* cím alatt egyberostált művekkel, amelyek együttesen rajzolják ki e kötet szerzőjének tájékozódását, megkapóan tágas horizontját – Ady Endrétől Thomas Mannon át Szőcs Gézáig és Orbán Ottóig. A nagy elődökhöz és kortársakhoz írott versekben megfogalmazott kérdésseltevések, perlekedések, főhajtások és fohászok azoknak a kétségeknek a manifesztációi, amelyek Böszörményi Zoltánt, a folyamatos önvizsgálatban létező költőt foglalkoztatják.

Ám az önreflexivitás az ő esetében nemcsak a szigorú határokkal kirajzolt énrre vonatkozik. Böszörményi – lehántani sem tudná magáról e szerepet – a közösség költője: a világ és a haza dolgai iránt érzett aggodalom hatja át még a személyes sors talajáról elrugaszkodó költeményeit is. Nem restelli felvállalni a lírikus felelősségét nemzetéért – és mint világpolgár az egyetemes kultúráért. (Esetében ráadásul, hogy őt idézzük, nem pusztán „*légből kapott, felfuvalt szavak*” ezek, hanem komoly tett-fedezet áll a versbéli magatartás mögött – de ez már az életrajz része.) Egy egész ciklus – *A vers nem lett osztályharcos* – tanúskodik a kötetben erről, és olyan költemények, mint a *Megmaradni*, a *Látom a jövő fehér gyolcsait*, az *Apokrif-történet* – és még hosszan sorolhatnánk. A költőt olykor a vita hevéig fűti az igazságigény – elég utalni itt a Kemény Istvánnal polemizáló, nevezetes *Egy búcsúlevélre* című költeményre.

S persze helyet kapnak a gyűjteményben azok a líraibb darabok, amelyek a költő szerelmes-romantikus vagy épp a gyermekkorba visszavágyó énjét hozzák közelebb az olvasóhoz. A

szerelem illata ciklus költeményeiből az világlik ki, hogy ha a verssorok hőse nem is riad vissza a szenvedély „*húsukba harapó vad kiáltozás*”-ától, azokat az elégikus pillanatokat is éppúgy keresi, mint amikor „*Az akácfaék újra megszállták a folyópartot*” (*Üres vonatok*). A kötetbéli nosztalgikusabb, ám annál éltetőbb emóciók felé evezve pedig aligha lehet nem megkedvelni a gyermekkorba visszavágyó költő teremtette hangulatokat *Az elvárszolt szilvafa* című ciklus verseinek olvastán.

S hogy a filozofikumba öntött játékoság se maradjon ki a könyvből, helyet kap még egy bőséges merítés Böszörményi Zoltán nagyszerű költői szerepjátékából – az Ettore Majorana fizikus „bőrébe bújt” versbéli beszélő nemcsak a *Majorana homokórája* ciklusban toppan elénk, de a válogató Márton László leleményének köszönhetően újra és újra felbukkan a versek között, hogy – mint egy virtuóz trubadúr – remek sorokkal kápráztassa el olvasóját („*Végül is nem szerettem, / ez volt a tévedés. / Kit a legjobban szerettem, / szívemben ő a kés*” – *Majorana vallja*).

Szólnunk kell még a *Játék a széllel* ciklus darabjairól, amelyek nem véletlenül kerültek a kötet élére, ismét Márton László víziója eredményeképp, aki jó érzéssel találta meg e versekben Böszörményi Zoltán egész lírájának esszenciáját: az úton levés, a hazák között létezés közös motívumát, a világra való szüntelen rácsodálkozás gesztusát („*...miféle élet / óceánok között sodródni / a televényes égben / miféle erő / miféle végzet / utazik most is büszke szélparipákon*” – tűnődik a világpolgár, de öröké a magyar földhöz láncolt költő).

Akár az előbbieket csúcspontjaként tekinthettünk az önálló ciklust kapott *Kényszerleszállás Shannonban* című hosszúversre. Ez a megrázó szövegfolyam nemcsak a Böszörményi-filozófia legfontosabb összegző műve (a véletlen és az elrendeltség viszonyát firtató, a szükségszerűség fizikai és metafizikai következményeibe beleborzongó, az Isten- és életcélkereső, az alkotói küldetést szüntelen megkérdőjelező attitűd lenyomata), hanem forma és tartalom harmóniája szempontjából az életmű magaslata. Arra is jó példa, hogy milyen otthonos terep e kötet szerző-

je számára a szabadvers: jóllehet számos alkalommal csillantja meg kötött formában biztos tudását – legyen az szonett, tercina, szonettkoszorú, hexameterek, sőt sestina –, az igazán fajsúlyos közlendők újra és újra kötetlen formában jelennek meg, s ezen belül is a gondolati líra darabjaiban.

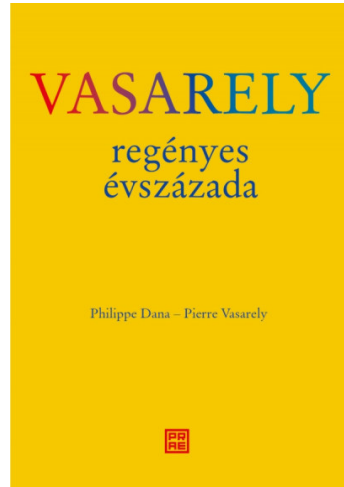
Persze lehet, hogy az olvasó, aki most ismerkedik meg mélyebben Böszörményi Zoltán költészetével, mindezeket más-képp látja és érzi majd. A válogatáskötet ezt is – vagy talán épp ezt a célt – szolgálja: hogy valamennyi befogadó kialakíthassa a maga viszonyulását ehhez a sok szempontból társtalan, különleges lírához. Ami bizonyos: valamennyi olvasat éppúgy érvényes, egyedi és megismételhetetlen lesz.

Takáts Fábián

Az „op-art pápa” regényes életrajza

Victor Vasarelyre mind életműve, mind számos elméleti munkája révén méltán tekinthetünk az „op-art pápájaként”. Alkotásaival megreformálta a reklámpart, a divatot és jelentős hatást gyakorolt a populáris kultúrára. Pécssett született, majd Budapesten Podolini-Volkman Ar-túr szabadiskoláját látogatta, mert a rajzolás érdekelte. A hagyományos akadémikus festészet viszont kevésbé, ezért innen szinte egy ugrás volt Bortnyik Sándor műhelye, ahol „bekebelezte” a Bauhaus eszmevilága. Mindössze huszonhárom éves, amikor első reklámterveit készíti. A hazai művészeti légkör nem elégítette ki, ambiciózus személyiség volt, külföld felé kacsintott. Egy díjnyertes grafikai pályázatnak köszönhetően 1930-ban Párizsba költözött, kezdetben illusztrátorként, reklámgrafikusként kereste kenyerét. Az 50-es évektől kinetikai, optikai vizsgálatokat végzett, szemet becsapó, térhatású műveivel osztatlan sikert aratott. Nemcsak újító, modern művész, hanem kiváló menedzser is volt, aki korát megelőzően felismerte a marketing és a média fontosságát.

A 20. századi képzőművészet megkerülhetetlen alakja, így munkássága mellett élete is érdeklődésre tart számot. Ezt bizonyítja számos monográfia, kiadvány, visszaemlékezés. Mindezen írásokat gazdag képanyagok illusztrálják, ám azokkal a világháló is tele van. Ha Victor Vasarely nevét a keresőbe pötyögjük, alkotásainak garmadájára bukkanhatunk. A Sotheby, a Dorotheum, az Artsy vagy a magyar vonatkozású Galéria Savaria oldalán

is láthatók a festő és szobrász Vasarely térillúziót keltő művei. Életének főbb állomásait, fordulópontjait az online tér jóvoltából szintén megismerhetjük, ám ezek az adatok száraz tények. Ezen változtat a *Vasarely regényes évszázada*, amelyet a Philippe Dana – Pierre Vasarely páros jegyez. Pierre Vasarelynél bizonyára kevesebben ismerik jól a mester életművét, tudniillik ő Victor Vasarely unokája, aki híres nagyapja hagyatéka felett rendelkezik, a Vasarely alapítványt igazgatja, egyszerűen ápolja az alkotó örökségét. Pierre Vasarely már régóta tervezte kötet formájába önteni nagyapja élettörténetét, ám úgy gondolta, hogy erre egyedül nem volna képes. Ekkor kereste fel Philippe Dana rádiós és televíziós műsorvezetőt, újságírót, aki szívesen működött közre a könyv megírásánál. Feltételezhető, hogy a Vasarely unoka visszaemlékezéseire hagyatkozva diktált, Dana pedig könyvvé formálta az emlékeket. Emellett rendelkezésükre álltak Victor Vasarely naplójegyzetei, amelyet egész életében rendszeresen vezetett. Tavaly végre a magyar könyvesboltok polcain is megjelent a regényes életrajz.

A könyv kronologikusan követi végig a kilencven esztendő megélt művész életét, sőt, hagyatékának sorsát is. Ha csupán ezt tartalmazná, akkor csak eggyel több életrajzról beszélhetnénk. De Pierre Vasarely szerencsére úgy érezte, hogy meg kell írnia nagyszüleinek, „*a rendkívüli emberpárnak a történetét, akik Budapesten a Műhelyben (Bortnyik) találkoztak, aztán 1930-ban Párizsban telepedtek le.*” A könyv tehát legalább annyira szól Victor Vasarely feleségéről, Kláráról és a családról. És mivel családtag írta, egészen részletesen, de természetesen szubjektíven számol be olyan apróságokról is, mint Vasarely étkezési szokásai, nyakkendője, vagy hogy utálta a virágokat. Kitér olyan érdekességekre, mint az alkotó sakkszenvedélye: „*Úgy játszik, ahogyan rajzol, a pontosság megtestesítőjeként*” – olvashatjuk a harmadik, *A sakkjátékos* című fejezetben. Így kirajzolódik Vasarely személyisége, emberi arca. Az életrajzi kötet nem hallgatja el a családi viszályokat, a jogi csatározást az alapítvány körül, és magánéleti problémákat sem.

Nem véletlen a címválasztás. Az életutat a történelmi, politikai háttérbe helyezve követhetjük nyomon. Néhol kissé iskolás módon ismerteti az eseményeket, olykor túlságosan elmerül a főként a francia olvasóknak szóló leírásokban különböző helyszínekről, közszereplőkről, művészekről. Egy-egy kevésbé ismert művész bemutatása, még ha túlságosan részletező is, kihagyhatatlan ahhoz, hogy elhelyezzük a csaknem egy évszázadot átölelő pályát az időben.

Az életút egyes mozzanatait a szerzők hasonló terjedelemben fejtik ki, így csak abból érezzük, hogy melyek voltak a fontos fordulópontok Vasarely művészeti pályáján, hogy az unoka visszafogottan ugyan, de kommentálja azokat. Persze, utólag már könnyű.

A kötet háromféle betűtípussal különíti el a szövegeket, aszerint, hogy ki írta: a „szerzők”, Victor Vasarely feljegyzése vagy Pierre Vasarely, egyes szám első személyben. Ugyanakkor gyakran nem tudni, milyen forrásból idéz hosszú párbeszédet a szereplők között.

A *Vasarely regényes évszázadát* jó olvasni. Érződik rajta, hogy olyasvalaki írta, aki családtag, és így jól ismeri az alkotót és életművét. Ha kissé elfogultan is, de reálisan értékeli azt, miközben nem kíván művészeti szakértőnek tűnni. Nem is szentel nagy teret az alkotások elemzésének, ám sok mindent megtudunk Vasarely művészeti hitvallásáról és munkamódszeréről: mérnöki pontosságáról, már-már mániás szokásairól. Sikereinek titkáról, amelyek elérésében két asszony támogatta: felesége és szeretője. Mindketten munkatársai. A könyv kendőzetlenül beszél Vasarely művésztársaival, politikusokkal és a nőekkel folytatott kapcsolatáról is, akik fontos szerepet játszottak a művész életében. Aki behatóbb műelemzéseket vár, vagy az op-artról és a kinetikáról szeretne megtudni még többet, nem ebből a könyvből fogja megkapni. Cserébe viszont beleláthat a 20. század ezen irányzatának keletkezésébe, műhelytitkaiba, a kor hangulatába és a legalább ilyen fontos üzleti háttérébe.

Panaszra legfeljebb azért lehet okunk, mert kevés szó esik a magyar vonatkozásokról. A PRAE.HU Kft. kiadásában megjelent

könyv elsősorban azoknak ajánlható, akik szeretnék megismerni, kit takar a világhírűvé vált név, és milyen gondolatok, szándékok vezérelték munkájában, de olvasmányos kortörténetnek, anekdotázó családtörténetnek sem utolsó.

Juhász Kristóf

A századfordulós pesti éjszaka és a harcias nyelvészek esete, avagy történelmi groteszk a monarchiából

Pataki Tamás már előző kalandregényével (*Murokffyban vérré válik az abszint, és lóvá teszi az ördögöt*) megmutatta: veleszületett érzéke van egy napjainkban köztudatilag nem épp túlbeszél, de valójában rengeteg populáris zsánerben is megjelenő, réges-régi műfajhoz, a pikareszkhez. Az aktív, egyszerre újság- és szépíró irodalmárok életét élő, erdélyi származású szerző nagy fába vágta fejszéjét új, *Elvásik a török félhold* című történelmi regényével. Mindjárt az elején magyarázkodni kényszerül a recenzens:

mi is légyen az a történelmi regény, illetve miképpen kezeli, tartja meg, vagy épp fészíti szét e műfaj korlátait a szerző?

A történelmi regény ugyebár tetemes kutatómunkával összeállított, történelmi személyiségeket és eseményeket a hitelesség maximális igényével ábrázoló mű, úgy mint Franz Werfeltől *A Musza Dagh negyven napja* vagy Gál Vilmos *Báthoryja*. A fikciós elemek természetesen a valóság bemutatására való törekvés mellett sem nélkülözhetők: mindnyájan tudjuk, milyen korlátokba ütközünk, ha történelmi adatok alapján akarjuk ábrázolni az úgynevezett realitást. Fikció és realitás keveredése pedig szerzőről

szerezőre és műről műre változó: másnak néz utána, mást emel ki, máshogyan hoz képbe egy-egy karaktert vagy történést Maurice Druon, Robert Merle, Umberto Eco, Gárdonyi Géza, Jókai Mór, Spiró György vagy Bán Mór. A lengyel romantika atyjának számító Henryk Sienkiewicz *Özönvíz és Tűzzel-vassal* című regényében kevés velejéig gonosz lengyel lovagot fogunk találni, minden gaztetre képes kozákot annál inkább. Ez volt a valóság? Nyilván nem. Ám ahogy Sienkiewicz ábrázol egy csatát, leír egy dialógust két párbajozó között, és ahogy ezen keresztül fölskicceli egy korszak atmoszféráját, az már valóság a javából. Vagy vegyük a finnek legnagyobbját, Mika Waltarit: nyilván az ő remek regényeiben sem az adja a főhősök történelmi hitelét, hogy az adott korszak összes jelentős figurájával összefutnak, és az összes nőnemű szereplő istentelenül kitol velük (Waltari elbeszélő-főszereplői minden esetben megsebzett, esendő férfiak), hanem az, hogy a főhősön keresztül megismerünk egy hitelesen ábrázolt korszakot és miliőt, az ókori Egyiptomtól a középkori Isztambulig.

Pataki messzemenően hiteles a millenniumi korszak Budapestjének láttatásában, különös tekintettel az éjszakai életre, ráadásul (szerzőnk végzettsége szerint történész) a korszak nagypolitikájával épp úgy tisztában van, mint az ezer válságtól gyötört, mégis tündöklő Osztrák–Magyar Monarchia belső ügyeivel, jellegzetes figuráival. És ami a legfontosabb: érzi a korszak mentalitását, amit persze Jókai, Gárdonyi vagy Mikszáth pár munkájába belekukkantva bármelyikünk seperc alatt érezhet, ám attól még nem lesz olyan hangja, mint Patakinak. Szerzőnk ugyanis maga a korszerűtlenség a XXI. századból, illetve az időtlenség boldogabb korokból nézve. Elbeszélői hangvétele ezúttal is a halhatatlan Thyl Ulenspiegel vagy a még halhatatlanabb Pantagruel egészséges obszcenitásig frivol pajkosságát, habzsoló, életörömtől duzzadó nagyotmondását, szószaporító nyelvi játékosságát és elpusztíthatatlan, megtörhetetlen kedélyét idézi. Olvassunk csak bele:

„Már a borotva látványától is jobb kedvre derült, mert a szíjon élesített pengében a civilizáció egyik legékesebb példáját látta. A pofadíszre csak azért fáj a foga, mert jól tudta – hisz volt már

alkalma kikémlenie –, hogy Amália olykor hosszan megcirógatja és elbíbelődik Vámbéry szakállával. Néha próbálta feltekerni is, de hiába: a drótszerű szálak nem engedtek kis ujjainak, az öreg számára mosolyától pedig a hányinger környékezte. Koppányt ekkor csak egyetlen észérv tartotta vissza a revolvertől, mégpedig az, hogy a nők halálosabban beleszeretnek a vértanúba, mint az élő udvarlóba. Főleg, minő hányadék, a szív mártírjaiba.”

E hős, Hunfalvy Koppány finnugrista nyelvész Gárdonyi Géza alkalmi sorstársa, majd barátja lesz a regényben, és jó pikareszk hőshöz illőn túlél egy csomó túlélhetetlen szituációt:

„Puskák pufogtak, kardcsörte hallatszott az utcasarkokon, miközben Szulejmarx hatalmas kék szeme világította keresztül-kasul a várost, de a Díványköztársaság nehezen lett úrrá a fejtelenségen, a hatalmas kék szemtől már senki sem félt.

Janicsárgárdisták harcoltak ősmagyar vitézekkel, lovak rúgtak agyon tevéket, s később szobrot emeltek annak a bátor matyó vitéznek, aki egy egész janicsárgárdista-szakaszt robbantott fel az Andrássy-úton; mellette az egyházipárt főmuftiját megbicskázó, bátor székyharisnyás atyafi guggolt. Mint később kiderült, Gárdonyi a Fehérló-áldozatra felkért magyar parasztoznak szétküldte a véres kardot, élődíszleteit összetoborozta az éj leple alatt és Csepel-szigeten át megtámadta a törököket, vagy legalábbis valamiféle deux ex machina reményében gondolt merészet és nagyot. Azzal Gárdonyi is tisztában volt, hogy mindez nem lesz elég, de bízott Hunfalvyban, s még inkább a puskaaporban.”

Utóbbi idézetből az is érzékelhető, milyen mélységig merészkedik szerzőnk a fikció sötét, ám páratlan kincsekkel kecsegtető árkaiba. Ezeket a kincseket csak a legmerészebb fantáziával megáldott írók bányászhatják elő, és Pataki képzelete bizony gyakran méltónak bizonyul a nemzetközi porondon jelenleg egyik legismertebb fikcióbányász zseni, Viktor Pelevin bizarr fantáziájához. Az *Elvásik a török félhold* fantasztikus történetére épp ezért nem is térnék ki bővebben, legyen elég annyi a reménybeli olvasónak: abszurd, groteszk, beteg ötletek tárháza e könyv. Azoknak való, akik elviselik, sőt, vágyják a képzelet legvadabb bakugrásait.

Beszéljünk inkább arról, hogy milyen korszerűtlen elbeszélői attitűddel bír Pataki, éppolyan korszerűtlen (értsd: egyetemes és orgazmikus) a nyelvhasználata. Szerzőnk minden jelből ítélve ugyanis olyan intim viszonyban áll magyar anyanyelvünk tündérével, géniuszával, angyalával (kinek mi tetszik), hogy egyrészt szinte bármit megengedhet magának, másrészt a fenti entitás áldásával tűnődhet a lelkünk legmélyén mindnyájunkat izgató alapkérdéseken:

„Vagy netalán az a baj velünk, magyarokkal, hogy egyik népkarakter sem vált vérünnké, hanem egyszer ilyenek, másszor olyanok vagyunk? Egyszer északiak, másszor déliek, nagy távlatokban nézve pedig semmilyenek, így nincs mire alapoznunk vállalkozásainkat és a jövőnket? Ösztöneink, jellemhibáink prédái maradtunk, szétforgácsolnak minket a kicsinyes pártharcaink, folyamatosan megbuktatjuk önmagunkat, és miután az egyik magyar kiütötte a másik magyart a nyeregből, mindannyiszor visszaiszkolunk a törzsi létformáinkba.”

Az egyszeri recenzens ilyenkor véli föllelni a regény titkos, láthatatlan főszereplőjét, aki nem más, mint az anyanyelvünk (s ne feledkezzünk meg arról, hogy a regény két főszereplője s fő ellenlábasa egy finnugrista, illetve egy turkológus nyelvész). A másik láthatatlan főszereplő pedig a magyar néplélek. Ami viszont a fenti entitások örökkévaló kortalanságával szemben primer módon aktuális e regényben, az a dupla-, sőt triplafenekű abszurd és groteszk, a minden, történelmi és kultúrtörténeti kontextusba ágyazott csavar újabb és újabb ironikus fordulata. Ha ezt a történetet valaha megfilmesítenék, egyetlen módon működhetne: Monthy Python-szekeccsek formájában.

És akkor még a *Török szarta a magyart* című fejezetben olvasható *Múltkiigazító elmeszépészeti osztály* működésének orwelli áthallásairól nem is beszéltünk. Fontos könyv ez, és ahogy telik az idő, egyre fontosabbá válik.

Kégl Ildikó

„Noé bárkáján rózsató”

Tizenkét bibliai idézet vezet be Finta Éva tizenkét versciklusból álló, kronológiai rendbe szedett válogatását, amelynek már címválasztása is erős szakrális utalás. A bibliai üzenetek ezáltal beépülnek a szövegbe, de a kötet cím és a ciklusok idézete ne tévesszen meg senkit: bár sokszor és sokféle formában szól Istenhez a szerző, nem vallásos versgyűjteményt tartunk a kezünkben. A *Noé bárkáján rózsató* érdekes kompozíciójú kötet, sokrétegű, érzékeny szövegekkel, amelyek filozófiai és metafizikai vetülete is figyelemre méltó. Megannyi emberi élethelyzetet sorakoztat fel a szerző, miközben szép szólamban tudósít a létbe vetettség állapotairól, és reflektál az örök egzisztenciális kérdésekre.

A versgyűjtemény poétikai összetettségét jelzi, hogy megannyi műfaj megjelenik benne: népmesei elemek, népdalok, mondókák, balladák, virágénekek.

A kötet versei látszólag sokféle témát tárgyalnak, ám alapvetően a(z) (írás)művészet és a lét(filozófia) kapcsolódási pontjait vizsgálják: *„a mindenség tintáját szívja agyam / kezében toll vagyok tudattalan”* (Jung meg én — Kuplé a XXI. századból). Nemcsak a megismerés artisztikus szépsége és a szerző ars poeticája hangsúlyos itt, de a jelentésrétegeket felfejtve azt is láthatjuk, hogy az istenfaggató, bizonyosságkereső attitűd miként fonódik össze az analitikus pszichológia tanításaival. Finta Éva versuniverzumát tanulmányozva megállapíthatjuk, aligha véletlen, hogy a szerző versbeszédében a pszichológia spirituális és transzcendens rétegeit integráló, transzperszonális ágazatát te-

kinti hivatkozási alapnak. Harmonikusan és találékonyan épül fel a költemény a jungi tanokból, sorról sorra rácsodálkozhatunk, hogyan formálódnak a kollektív tudattalan tartalmai verssé: „*Ját-szódhat velem a történelem / magához emel vagy földbe tapos / itt él a minden tudása velem.*” A svájci pszichiáter, pszichológus és esszéíró értelmezésében a kollektív tudattalan tartalmai örökletesen tartoznak az emberhez, nem az egyéni életesemény függvényei. Az őstudás szimbólumértékű megjelenési formái igen erősen vetülnek ki a Finta-lírában, és hatják át a szöveget. (Ez a versbeszéd szépen rímel Carl Gustav Jung *Gondolatok a vallásról és a kereszténységről* című, Bodrog Miklós fordításában magyarul is megjelent elmélkedéseire, amely a vallásról lélektani megközelítésben beszél.)

Elrévedő hangon, az önkifejezés elemi ösztönével szólal meg a lírai én, amikor szülőföldjéről, Kárpátaljáról kezd beszélni. Az egyéni emlékezés megnyilvánulásának legszebb példái artikulálódnak ezekben a költeményekben: „*Otthon vagyok, őriznek a hegyek, / a pusztulás is sorsomat vigyázza, / nevemen szólít a felbontott járda*” (*Otthoni táj*). Esztétikum, emlékezés és kötődés hármassága alkotja a *Séta a beregszászi temetőben* című költemény alappilléret, amelyben ősei és önnön múltja rekonstruálása zajlik, miközben kútmélységből törnek fel sokkolóan igaz, már-már ontológiai érvényű megállapításai: „*a temető igen modern dolog / folyvást megújul*”. Finta Éva számon tartja veszteségeit, de próbál olyan értékdimenziókba kapaszkodni, amelyek az emberi mélység és minőség elkötelezettjévé teszik. Értékvilágáról, életszemléletéről és művészi törekvéseiről is plasztikus képet adnak a következő sorok: „*Pedig halottnak lenni köztetek / lenne értelme és másutt sehol.*”

Utcaképek és épületrészletek jelennek meg a versekben, miközben emléktöredékeiből fölépíti, mint egy ügyes kezű kőműves, a kisebbségi sorsot szuggesztív költői képekkel megjelenítő *Jancsin mester házai* című verskompozícióját. *Angyalfej és Gorgók* kettős fénytörésében rajzolódik ki a szülőváros, az egykori otthon, és azzal együtt a kirekesztettség csontig hatoló, rideg

érzése: „hideg kő / a ház, akár sírkő is lehetne.” Finta Éva lírauniverszumába szervesen illeszkedik a kisebbségi lét, a peremvidéki sors ábrázolása, ugyanakkor versbeszéde nem korlátozódik kizárólag erre az alapélményre. Lényegesen tágabb horizontra tekint a versbeszélő, hogy holisztikus megközelítéssel, nagyobb idő- és térbeli távlatokat felölelve, sokat merítve a görög–latin hagyaték-ból „mesélje” önreflexív verseit.

Beregszász után a már nem kisebbségi, de peremvidéki élet helyszíneivel (Rakaca, Kenézlő, Sárospatak) gyakorta találkozunk poézisében, a Bodrog és a Tisza vidéke természeti szépségének leírása permanens eleme különleges atmoszférájú verseinek, az elvagyódás mégis átszővi költészetét. Melankolikus hangoltságú alkotások születnek a teljességet kereső költő tollából, amikor a peremvidéki létről, a mélyszegény borsodi falvak bénító nihiljéről, vagy a zempléni kisváros korlátairól ír: „*Senki se bánja, hogyha elhal / gondolat, talentum, törekvés – / az idő önmagát felejt*” (*Hamlet királyfi Barguzinban*). Meglehet, az az elszigetelődés szólama, a peremvidéki lét kétségbeejtő sivárságának panaszja a *Sivatag* című versben (*Örök partok* című kötet) kulminál: „*itt mindenki megáll / még a szívverés is lelassúdik / a légzés is ellégtelenül / öt irányba nem jutni sehová.*” (*Sivatag*) Eklatáns példaként szolgálnak ezek a versek a földrajzi elszigeteltség érzetére és az elmagányosodás nyomasztó megjelenítésére; ezek szinkronba állítása drámai erővel ábrázolja a bénultság – akár mint lelki tehetetlenség – állapotát. Ennek az izoláltságnak a megélése és versbe foglalása kapcsán igen értékes megjegyzést tesz a kötet szerkesztője, dr. Jánosi Zoltán. „*A lefékeződött, a kiüresedett, sőt a megállt idő Hamletnek Barguzin messzeségébe (vagyis a Petőfi-utalás révén a reménytelen száműzetésbe) küldött szituációjában Finta Éva a bergsoni időélmény-fogalommal szinkronban tárja fel a bezártság élményre tornyosuló mozdulatlan, hiábavaló idő nyomasztó idegenségét és az ebben az időtartományban marandandóan fészket rakott félelmet és nyugtalanságot.*”

A szerző sajátos szólamban, végtelen érzékenységgel szól a férfi–nő kapcsolatról, a házasságról. A család meghatározó erővel bír

költészetében, a férj korai halála okozta trauma és úr szuggesztíven, példátlan szenzitivitással jelenik meg a szövegkorpuszaiban. Az *És látám a halottakat, nagyokat és kicsinyeket, állani az Isten előtt (...)* című versciklusban lázas hevületű szövegeket fejthetünk fel, amelyeket meglehet, a gyász hív elő, azok mégsem kifejezetten gyászversként határozhatók meg. Miközben részletgazdagon ábrázolja a kízó veszteséget, a hátrahagyottak lelki állapotáról is lát-leletet ad, hol József Attila-i daccal, hol kislányos panasszal sorolja hiány szülte fájdalmait: *„Hátrahagyott asszonyod, gyermekeid, házad / megannyi tárgy, öltözék, eszközök / panaszkodnának, sírnak Teutánad / ki átlépted a VÉGLEG küszöböt”* (*Hátrahagyott...*). A *sírnak* kijelentő, míg a *panaszkodnának* feltételes módja mély összefüggéseket sejtet. Figyelemre érdemes és eltöprengésre alkalmas utalásoknak, asszociációknak ad helyet az igemódokkal történő költői játék. A magára maradt, gyászoló asszony ösztönösen sír (kijelentő módban), ugyanakkor nem panaszkodik, csak panaszkodna (feltételes módban), ha nem intené önfegyelemre magát, ha nem tudatosítaná önmagában, hogy egy ponton túl nem merülhet el a gyászban, hiszen megváltozott szerepben, immár családfenntartóként neki kell gondoskodnia apa nélkül maradt gyermekei érzelmi, anyagi stabilitásáról. Metafizikai távlatot nyit a *Tárgyak lázadása* című, úgyszintén az elhunyt férjre emlékező vers, melyből a kötődésen túl a férfi–nő kapcsolat összetettsége, törekenysége, uralhatatlan mivolta rajzolódik ki (*„El kell menni a tárgyérkáknak / el kell menniük teutánad”*). Társát sirató verseiben olykor a személyes sorsba történő belenyugvás, máskor a perlekedés vagy épp a panasz szólama erősebb. Nem akármilyen esztétikai minőséget teremt a vádból és önvádból táplálkozó, egyszerre búcsúversként és szerelmes költeményként is felfejthető vallomás: *„odaítéltelek akkor amikor elengeded a kezemet és a sorsomat / amikor kiejtetted kezedből gyermekeink sorsát / amikor elhullattad emlékeid vésztartalékait s benne magunkat / odaítéltelek a sakálóknak a hiénáknak vicsorgó senkiknek / mert nem tudtalak már megmenteni magadtól”* (*Odaítéltelek*). Végtelenül gazdag érzések és gondolatok párlata ez a költemény, katartikus erejét az a para-

doxonra épülő helyzet adja – amelyre a cím is utal –, miszerint a költői én látszólag képes irányítani házassága történéseit, ám csakhamar kiderül, pusztán tehetetlen szemlélője egy predesztinált szerepnek („*Tétlen s tehetetlen vizsgáldtam önnön teherbírá-somba zártan*”).

A kötet poémáiban rendre felbukkannak a kicsinyítő képzők – a teljesség igénye nélkül: levélke (*Máglyán*), tehénke (*Özönvíz*), tányérka (*Tárgyak lázadása*), bogárka (*Séta a beregszászi temetőben*). A kontextusokból megállapítható, hogy a versekben ezeket a diminutívumokat rendre kedveskedő, becéző értelemben használja a költő, s nem lefokozó jellegüket hangsúlyozza. Pragmatikai vonatkozásban tehát úgy értékelhetjük ezt a kicsinyítő képzőkkel tarkított versbeszédet, hogy annak célja egy olyan emocionális viszony megteremtése, amely még meghittebb, közvetlenebb hangnemet kölcsönöz a költeménynek.

A természetélmény, azon belül is a kert-motívum integráns része a Finta-költészetnek. Időnként szimbólumértékkel bír, transzcendens élmények forrása – az eltöprengés, az önmagunkkal szembenezés ihletett színhelye –, ugyanakkor megfigyelhetünk egy sokkal direktebb viszonyt is költő és kertje között. Az égi és földi szféra közötti kapcsolatot eszmei szépséggel és bővőlettel idézi meg a *Máglya* című költemény. Ez az elkápráztató megszemélyesítésekkel teli önvallomás egyszerre tudósít az énről, és ad árnyalt, részletező képet a női princípiumról: „*Elvörösül a levélke / Pernyével száll, ami lettem*.” (*Máglya*) Érdekfeszítő látni azt a sokfajta viszonyulást a kerthez, a természethez, ami Finta Éva lírauniverzumából kirajzolódik. Van úgy, hogy a költői én önmagával azonosítja a természet elemeit („*Robban és serceg az ágam*”), mesésk az is, hogy kívülről, rezignáltan szemléli azt, megint máskor a kert, mint tér teljes egészében a költői képzelet tereként bontakozik ki az olvasó előtt: „*lebontom, kitörlöm belső tájaim csúf mementóit, / átépítem belső tájaimat, kertjeimet*” (*Belső kert*). Mélylélektani tanítások épülnek bele *A rózsá halála* szövegtestébe. A kötetcímben is megjelenő rózsá szimbolikáját tekintve igen sokrétű, keresztény kultúrtörténete is meglehető-

sen érdekfeszítő, de a rózsakultusszal az antikvitás szerzőinek műveiben is gyakorta találkozhatunk, Goethe pedig a természet legtökéletesebb alkotásának nevezte. Lelki jelenségek, ösztöntörkvések mutatkoznak meg a versben, miközben ezúttal is pszichológiai hitelességgel rajzolja meg a tudatos lelki életünk tudatalan általi befolyásoltságát: *„Az ember mindig újrafűzi sorsát, / és mind másként, és önmagára mérve. / Amit tagad, az majd a tagadással / fúródik, épül léte belsejébe.”* Önmagával folytatott lélektani monológjaiból sodró lendülettel áradnak a bölcseleti dilemmák.

A személyes létösszegzéssel párhuzamosan egy, a Kárpát-medencére kiterjedő földrajzi–történelmi összegzést is elvégez a költő. Gondolati verseiben közügyeinkre irányítja a figyelmet, korunk eseményeiről olykor rezignáltan tudósít, máskor szenvedélyesen és bátran ítéletet mond, legalábbis véleményt formál. Magyar gyökerű, nemzeti identitású verseire legszebb példák a *Duna-rapszódia*, az *Otthon*, a *Határaitam szenvedem* és a *Választás*, amelyek a nemzeti hovatartozás hangsúlyos vállalásának megnyilvánulásai. Utóbbi költemény egy a kötet azon részéből, melyben az avantgárd vers formanyelvét felhasználva nyilvánul meg a lírai alany: *„Vegyétek mondom / ez az én estem-delem-reggelem. / És lőn Világos Trianon svédasztal. / Mindenki tépik egyet / a bőség kosarából”* (*Választás*).

Egészen különös intonációval szólalnak meg Finta Éva portréversei. Sylvia Plath – a tragikus sorsú amerikai költő, író, novellista – alakja már korábbi köteteiben is feltűnt (*Ötkönyv*). Az adott versgyűjteményben több mű is az amerikai költő megszenvedett életének állít emléket. Az érzékcsalódás látszatát keltő, a *Mintha Sylvia Plath* című vers úgy idézi meg a fiatalon elhunyt költőnő alakját, hogy a rá jellemző stílusban, letisztult formavilágú, dísztelen nyelvezetű költeményben emlékezik rá: *„...mert a tenger hívó robaja ideér / csak a könnyörület nem ér el ide”*. A *Nem örül a hamisságnak, de együtt örül az igazsággal* (...) című versciklusban két költeményt is az amerikai szerzőnek címez. Ezek a mélylélektani rétegeket felfejtő, analitikus költemények arról

tanúskodnak, hogy Finta Éva a fiatalon öngyilkosságba menekülő szerző pályáivének nemcsak lírai darbjait tanulmányozta behatóan, de a Plath-portré megrajzolásához vélhetően – részint önéletrajzi ihletésű – *Üvegbura* című regényére is támaszkodott: „s a megsejtett mélységek fölött tántorogva / ruhaszáritó kötelet húzott A pont és B pont közé / hogy sudár alakját átívelje a holdfény ezüstjében a túloldalra.” Sylvia Plath alakjának megidézésekor nem pusztán mély empátiát érzünk ki a versből, de egy olyan katartikus erejű behelyezkedésnek is tanúi lehetünk, amelynek során a költői én valósággal átlényegül, hogy kilépve saját világából átvegye „hősének” szenvedéstörténetét, s azt saját élményként megélve tolmácsolja az olvasó felé. Ez a páratlan empátia és érzékenység alapvetően jellemzi Finta Éva világát. A költő értékdimenziói és művészi törekvése jól megmutatkoznak „választottjai”-ban. Portréverseiben a kötet lírai karaktereinek életútja, pályáive, habitusa érdekesen bontakoznak ki előttünk. Sylvia Plath mellett említést kell tenni a Szapphó-versekről. Az ókor legjelentősebb szerelmi lírikusának a szerző egy önálló kötetet is szentel *Szapphó a szirten* címmel. Figyelemre érdemesek Villon-versei, amelyekben a francia költő kitűnő arányérzéke jelenik meg, miközben keserű vallomásait, létről való elmélkedéseit úgy szövi a szövegbe a szerző, hogy a rá jellemző melankolikus hangvételt kiegészíti egy szatirikus szólam. Megannyi példát láthatunk arra, hogy szívesen idéz versbe nagy elődöket. Magunk előtt látjuk az *Allék, sétányok, ligetek* csoportképét, amint „egy végtelen faszorban mennek / akik a múltból visszaiüzengetnek”. Arany, Vörösmarty, Petőfi, Ady, Nemes Nagy Ágnes és Weöres Sándor mellett a költő képzeletének végtelen horizontján ballag József Attila (*Folytatás*), Radnóti Miklós (*Fifi naplóját olvasom*), Kányádi Sándor (*Sic fata volunt*), Nagy Gáspár, Villon és Szapphó, sőt az irodalom világán túl a társművészetek és a tudomány egy-egy meghatározó képviselője is.

A költő élvezettel és tudásszomjjal hallgatja a társadalomtudományok mellett a természettudományok faszorából „üzengető” nagy elmék teóriáit. Madame Curie, Püthagorasz, Teller Ede,

Einstein, de akár a kortárs Stephen Hawking alakja is felbukkan költeményeiben, mint ahogy az is elemi igénye, hogy rokonokat, barátokat, ismerősöket idézzen meg verseiben. Legalább ennyire gazdagok versformái, amelyekben az antik görög hagyomány, a humanista poézis és a magyar versforma egyaránt megtalálható. A kötött formájú költemények mellett igen hangsúlyosak a gyűjteményben a szabad és félszabad versek, de képversre is találunk példát. Fontos megemlíteni, hogy a létélmények formailag kötetlenebb kifejezésére szolgáló szabadversek között is gyakorta találkozunk felismerhető ritmikai képlettel. Költészetét lebilincselően izgalmassá teszi az a versbeszédében szervesülő – ugyanakkor nem könnyen definiálható – kettősség, amit a harmatosan üde nyelvezet és az antik tudásból táplálkozó lexikális műveltség intellektuális ereje jellemez. Finta Éva poézisében – akár a formát, akár a nyelvezetet tekintjük – harmonikusan simul egymásra a tradicionális és a modern. Úgy ragaszkodik a hagyományokhoz, hogy eközben mégis állandó megújulásra kész, költészetében az archaikum és a frissesség szintézisét érezzük. A *Noé bárkáján rózsató* című, százhuszonkilenc költeményt magába foglaló gyűjtemény átfogó válogatás, amely Finta Éva több mint négy évtizednyi munkásságának kvintesszenciája, s amelyből kiváló képmélységben rajzolódik ki a költő gondolatisága, szenzitivitása, esztétikuma.

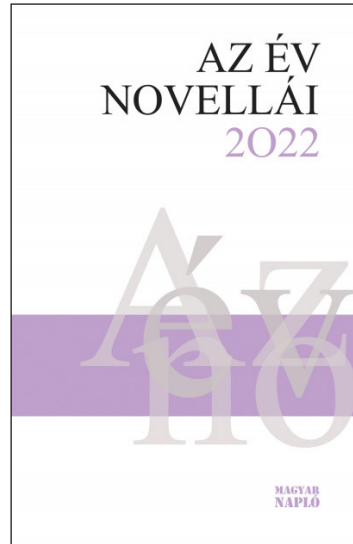
Muth Ágota Gizella

Sokszínű, élvezetes, elgondolkodtató

A rövidprózai formák sosem válnak elavulttá, még ha mostanában „temetik” is a novellairodalmat, és jó ideje állítólag a regény élvez elsőséget az olvasóknál – legalább is a kritikusok és a könyvforgalmat elemzők szerint. *Az év novellái* sorozat 2022. évi darabja sokszínűségével, stílus- és témabeli változatosságával épp az ellenkezőjét bizonyítja, azaz hogy a novella cseppet sem veszített a vonzerejéből: aligha akadhat olvasó, aki ne találná meg ebben a válogatásban a maga ízlése szerint való művet.

A recenzensnek már nehezebb a dolga éppen e sokszínűség miatt, hiszen nem egy, hanem harminchét szerző egy-egy művéről kellene véleményt alkotnia. Megkerülve ezt a teljesíthetetlen feladatot, inkább szubjektív szempontok alapján emelnék ki néhány írást, amelyek számomra különleges élményt jelentettek. Végigolvasva a kötetet feltűnt, hogy a közreműködők nagy része egyéni vagy közösségi tragédiákat jelenít meg, örömről, boldogságról kevés szó esik, s ez némiképp napjaink alaphangulatát is tükrözi.

Nyugtalan, pillanatonként változó korunk ránk zúduló információáradatában és az időhiány következtében egyre gyakoribb jelenség a figyelemzavar, a szétszórtság, a depresszió. Jánoki-Kis Viktória az elkendőzött vagy észre nem vett gyermeki hiperaktivitás későbbi veszélyeit mutatja be egy fiatal lány sorsának alakulásában (*Kezeletlenül*). Izer Janka szürreális elemeket felvonultató, karkai hangulatot árasztó kis remeke egy kiránduló festőnő hal-

lucinációiról és éjszakai rémálmairól szól, melyhez helyszínként egy kolostori szállást választ, miközben a történet a kimerültség és túlhajszoltság következményeire is rámutat (*Tihanyi ekhó*).

Nem kevésbé jellemző napjainkra, ahogy a problémáival egyedül maradt, kiszolgáltatott ember csalók áldozataivá válik, akik kihasználják mások naivitását, álmegoldásokat kínálnak, s közben tönkreteszik őket. Szalay Zoltán szomorkásan ironikus története azt ábrázolja, hogyan hálózza be és fosztja ki egy nagydumás csaló a hiszékeny családapát, aki végül magára marad. (*Agykontroll*). Ennél is messzebb megy Burns Kati apró szatírája a manapság divatos semmitmondó vállalati csapattréningekről, amelyekre többnyire az üres fecsegés, unalom és időpazarlás jellemző: valódi odafigyelés helyett látványos pótmegoldás a problémákra (*Esőcsinálás*).

Az ismerős kortárs jelenségek mellett helyet kap a kötetben a történelmi tematika is. A közelmúlt szocialista időszakának alakjai jelennek meg Mátyás Győzőnek a korabeli kíméletlen valóságot reálisan ábrázoló novellájában. A '45 utáni idők zavaros politikai világa kel életre: besúgók, kémek, ÁVH-s tisztek, lecsúszott egzisztenciák vonulnak itt fel. A deklasszált nemeslány és a parasztfiúból lett ezredes, valamint egy német diplomata szerelmi háromszögén keresztül látunk bele az akkori sivár, hazug és veszélyes valóságba (*Violabár*). Bárány László írása a magyar őstörténet egyik érdekes epizódját eleveníti fel a leendő fejedelem, a fiatal Álmos és nagyapja alakjának segítségével. Korhű, pergő párbeszédnek vezetnek be az olvasót a magyar törzsi világba egy fejedelmválasztó látogatás apropóján, ízelítőt adva a kor atmoszférájából (*Államférfiak*).

Az erdélyi születésű írók egyedi színt hoznak ebbe a kötetbe is: stílusuk és nyelvük nélkülözhetetlen része a kurrens novellairodalomnak. Zsidó Ferenc krimibe illő írása második világháborús erdélyi „bűn és bűnhődés”-történet, mindezt egy falusi rablógylókosság keretében beszéli el a szerző (*Határeset*). Bogdán Emese ízes, régi csángó kifejezéseket is felhasználva a gyimesi Karcsi bácsira és feleségére, Ángyira emlékezik csendes humorral, ízelítőt adva egy erdélyi falu mindennapjaiból (*A rendes ember*). A kötet legfiatalabb szerzője, Gothárd Krisztián megható, rövidke

életképe egy anya nélkül maradt kislány hirtelen felnőtté válását villantja fel (*Augusztusi tyúkvágás*).

A személyes tragédiákat kibontó elbeszélések közül is érdemes kiemelni Vári Attila novelláját, melynek színész hőse egy operáció után elveszíti beszédképességét és ezzel együtt szinte emberi mivoltát is, mert csak ugatásszerű hangok jöttek elő a tor-kából. A megalázó ebösszeíró munka marad a végső megoldás számára – így lesz közutálat tárgya abban a városban, ahol eddig körülrajongott művész volt. A történet megrázó erővel mutatja be, milyen törekeny a népszerűség, és milyen gyorsan változik a közhangulat (*Harmatpont-ember*).

Mirtse Zsuzsa apró, finom vonalakkal megrajzolt gyászfeldolgozó emléktöredékei egy valaha boldog családot idéznek, amely az apa halála után már nem teljes. Bensőséges, elrévedő lírai mondataiból csendes szomorúság árad (*Az angyalok levele*).

Az egyetlen írás a kötetben, amely a boldogságról szól, Grecsó Krisztiáné. Egy házaspár a Tisza-parti városban – amelynek mintája sejtetően Szeged – a boldog egyetemi éveket idézi fel azon merengve, mi lett volna, ha más irányt vesz az életük. A novella ereje abban mutatkozik meg, ahogy a vízparti, nosztalgikus hangulatban felsejlik az elmúlás gondolata is, de még nagyon távolian – most még minden nyugodt, békés és derűs (*Boldogság-történet*).

A 2022. év novellaválogatása harminchét író különböző folyóiratokban már megjelent rövid történeteit tartalmazza Erős Kinga és Bíró Gergely szerkesztésében, a közreműködő szerzők névsorával, rövid életrajzával és apró arcképeivel kiegészítve. Bíró Gergely így nyilatkozott a válogatás elveiről: „Minden olyan írásnak helye van a kötetben, amelynek lelke van: átütő erejű, saját világot közvetít, eredeti hangú, azaz élvezetes, olvasmányos – akár szórakoztató is –, drámai erővel bír, és lelkeséget képvisel.” (*Bárka online*, 2022. 03. 09.)

Oláh-Kátai Kinga

Kapufélfá, kapaszkodónak

Várnagy Márta első kötetét, a *Kapuzábé*t kíváncsian vettem a kezembe, mivel a címben szereplő szóval még nem találkoztam (megkockáztatom, hogy ezzel nem vagyok egyedül). Az internetnek köszönhetően egy percbe sem telt megtudni, hogy a *kapuzábé* jelentése: kapufélfá. Ettől még kíváncsibb lettem, mert mégis, mit lehet kihozni ebből a címből?

A kötet négy részének mindegyikében több elbeszélő tárja lelki szemeink elé az aktuális történeteket, és mesél a 20. és 21. századból nézve és emlékezve. A szerző a kronológiai sorrendet megbontva rendezte tömör szövegeit, a visszaemlékezéseket és történelmi eseményeket. Árulkodóak a részekhez rendelt címek. A *Forgatás* fejezetet olvasva valóban az az érzésünk, hogy filmet nézünk, hiszen a kutatóútra induló szereplő kalandjainak leírása nagyon szemléletes, a visszaemlékezések bevilanásszerűen jelennek meg, a bakelitről szóló zene mint háttérzaj folyamatosan jelen van a „színen”, az egymás után következő jelenetek pedig forgatókönyvet követő színészi játékként foghatók fel. A *Szakadát* fejezetben majdnem műszerpontos földrajzi tájleírást olvashatunk, ennél a résznél mintha ismeretterjesztő dokumentumfilmet néznénk. Előfordulnak ismétlődő jelenetek is, de más szemszögből, más korosztály nézőpontjából.

A kötetet olvasva egy magyar család életébe tekinthetünk bele. A könyv elején megjelenő szereplő elhatározza, hogy felkutatja apja hadifogságban eltöltött hat évének történeteit, és nem elégszik meg felületes információkkal. Ebből kiindulva több generáció, va-

lamint az egyes szereplő-narrátorok különböző életszakaszainak szemszögéből nézve ismerkedünk a történettel. A színész nő epizódjában Horthy István kortársai leszünk, majd ugrás a jelen évszázadba, később pedig a '60-as évekre tekint vissza. A számunkra általában ismeretlen beszélő hol egyes szám első, hol egyes szám harmadik személyű megszólalása nehézkessé teszi a történet követését, nem egyszer kell újraolvasnunk egyes részeket. Fontos témák a szülő-gyerek viszony, a generációs problémák, valamint a korszakok különbségeiből és változásaiból adódó értetlenségek és félreértések. A rendszerváltás után született gyerek már nem érti, hogy a szülőbe milyen zsigeri traumák és félelmek épültek be. („Egységes rendőri alany, társadalmi egyed. Apám ezt tanulta harmincnyolcban.”) És fordítva, a szülők nem tudják, hogyan kezeljék és neveljék gyerekeiket a szabad világban.

A romániai rendszerváltást követő tömeges migráció a háttere az egyik szereplő kivándorlásának, ezzel párhuzamosan a városi és a vidéki életformát is összehasonlítja a szerző. Erős kritikaként értelmezhető, ahogyan a magyarországi városból erdélyi vidéken élő nagyszüleikhez (haza) érkező gyermek (majd felnőtt) szereplő érzékeli a két életteret. A városi életre a fáradtság, csalódás, monotonitás, rohanás és az időhiány, a sok miniatűr egzisztenciális krízis jellemző, míg a vidéken eltöltött időhöz a természet és erdélyi táj hívogató képzete társul. A szereplő-narrátorban felmerül fel a kérdés, hogy miért hagyta el édesapja ezt az erdélyi földet.

A család tragédiái általános magyar problémák, ezért alig akad olyan trauma a regényben, amit, ha nem is családtagjaink tapasztalattából, de legalább hallomásból ne ismernénk. Emiatt annyira hatásos Várnagy kötete, van bátorsága felvállalni és feleleveníteni a kevésbé kellemes és mai napig is sokak által elhallgatott keserű múltat. A hétköznapi és lassan (sajnos) különösnek nem is mondható tragédiák – mint az öngyilkosság – bemutatása egyúttal arra emlékeztet, hogy a sors elkerülhetetlen, mindannyiunknak szembe kell néznünk a magunkéval. Néha megbotlunk, és valami támasz után kapkodunk; éppen ezekre az esetekre kell ott legyen a kapuzábé, hogy meg tudjunk kapaszkodni, mert *a kapaszkodás lendületet ad* a továbblépéshez.

A férfi és női jellem ütköztetése is helyet kap a kötetben. A függőségek és anyagi problémák okozta kapcsolatomlás és az összekötő szálak végérvényes elszakítása szemléletesen tárul elénk. A *Kapuzábé* című rész talán a kötet legkülönállóbb és legfurcsább szövege, hiszen ebben az öngyilkos, már elhamvasztott férfi hangját halljuk, amint a gyermekei részvételével zajló gyászszertartást, saját hamvainak szétszórását írja le, miközben a túlvilág kapujában áll, és nem tudja, hogyan tovább. Ez a kapuzábé az örökkévalóság nagy kapujának félfáját, a földi lét lezárásának utolsó lépését jeleníti meg, amit nem mindenki érdemel meg – ez is érdekes kérdése a könyvnek.

A kötet intertextualitás részeit jelöli az író, például amikor Berend Mihály *Rodolfo – Vigyázat, most nem csalog* című alkotására hivatkozik, utal továbbá a Bibliára és a görög mitológiára. A kötet utolsó részeiben idézett 18. századi szövegek inspirációs forrásként fontosak. A nyelvezetre jellemző a kevert stílus, a mai köznapi élőbeszéd mellett nemcsak a levelekből felolvasott részeket nyelve régies, hanem az idősebbek beszédmódja is.

A kötet egészen végighalad a nagyvíz motívuma, hol tenger, tó, folyó formájában, hol pedig lelkiállapotok kivételének metaforájaként. A víz az élet alapfeltétele, éltető erő és egyben fullasztó, halált okozó elem – hívja fel a figyelmet a szerző. Szövegszervező motívum a hatos szám is, amely bűvös amulettként vonul végig a cselekményen, minden fontos eseménynél megjelenik.

Várnagy Márta kötetében elmerülni nem egyszerű, hiszen ezt maga az író is akadályozza azzal az elbeszélő módszerrel, hogy váratlanul kiszól az olvasójához, kizökkenve és emlékeztetve őt a szöveg szövegszerűségére; a szöveg reflektál önmagára. Ugyanakkor a *Kapuzábé* összességében élvezhető, sokféleképp interpretálható kötet, aminek elolvasása arra ösztönözhet, hogy ne hanyagoljuk és hagyjuk elveszni az elődeink életéről való tudást, hiszen a transzgenerációs traumák megismerése révén önmagunk megismeréséhez kerülünk közelebb.

Kovács Újszászy Péter

„Egy regény, mely színpad után kiált”

Félhomályba öltözött színpad és nézőtér. 1919-et írunk Budapesten. A társadalomban elevenen él az első világháború emléke. A játéktér jobb szélén egy pianínó. Az asztali lámpa fényében Moviszterné (Csutak Réka) gyakorol. A szomszédos lakrészből kiszűrődik a polgárság eszmecseréje, egy hangfelvételen Édes Anna (Román Eszter) félhangosan mondja a pater nostert.

A darab rendezője, Szabó K. István és a díszlettervező, Artúras Šimonis négy részre osztotta a Kolozsvári Állami Magyar Színház stúdiószínpadát. A jobb szélén Moviszterék pianínója, közepén a Vizy házaspár szalonja, közvetlen e mögött kettejük hálószobája, baloldalt pedig a konyha látható. Šimonis leleményességét dicsérik a szürkés, fátyolszerű falak, amelyek egyértelmű jelei annak, hogy a psziché lappangó elemei nem maradnak mindvégig láthatatlanok, sérelmeink előbb-utóbb felszínre törnek. A Kosztolányi-regény cselekményéhez híven a főszereplő késleltetve jelenik meg. A darab eleje a 20. századi magyar polgárság életébe nyújt betekintést az általánostól haladva a személyesig. A közösségi élet mozgatórugója a pletyka. Vizyék szalonjában Druma Szilárd (Dimény Áron), Drumáné (Kicsid Gizella), valamint a házigazda, Vizy Kornél (Bogdán Zsolt) és felesége, Angéla (Kali Andrea) a Moviszter házaspár hétköznapijait éli. Az egybegyűltek szerint az orvos, Moviszter Miklós (Bíró József) előrehaladott cukorbetegsége tarthatatlan, Moviszterné pedig túlságosan intenzíven éli a fővárosi művészetet. A pletykálók álláspontja alapján a kibeszélt pár életének legszörnyűbb aspektusa, hogy cselédlányuk, Etel (Vindis Andrea) nemcsak a vendégekkel udvariatlan, de gazdáit is dominálja. Drumáék távozása lehetőséget ad a nézőnek felfedezni Vizy Kornél és Angéla viszonyát. A rajongás

réges-rég tovaszállt életükből, és nem lépett helyére a szeretet. Vizyné parókája egy látszatvilág metaforája. A pár előkelőnek és boldognak akar tűnni, holott ez korántsem így van. Kislányuk halála után Angéla folyamatos idegösszeroppanások áldozata. Boldogságának egyetlen forrása a tökéletes cseléd keresése, illetve a korábbi szolgálók savazása. Az elkeseredett asszony minden korábbi cselédjének hibáját felsorolja, és arról panaszkodik férjének, hogy a vidéki jelöltek lopósakká válnak, a svábok meg folyton csak ennének.

A színmű mindvégig két szólam megjelenítésével teszi elevené az eredeti alkotást: a polgárok és a cselédek szólamával. E két-
tő ellentétes, de mozgatórugója ugyanaz, a másik társadalmi réteg szapulása, kifigurázása. A fordulatot a regényhez hasonlóan a házmester, Ficsor (Sinkó Ferenc) bejelentése hozza el. Miután legutóbbi cselédjét, Katicát (Varga Csilla) is menesztette, Vizyné új szolgát keres, Ficsor pedig rábukkant a vidékről a fővárosba került Édes Annára. A lányt leendő munkáltatóinak a házmester mutatja be, ekkor válik egyértelművé, mennyire nem tekintettek emberként a cselédségre. Vizyné úgy mustrálja Annát, ahogy vásárokon a lovakat szokás. A szolgáló nem ember, hanem eszköz. A munka vagy a pillanatnyi vágyak kielégítésének eszköze. Angéla unokaöccse, Patikárius Jancsi (Kiss Tamás) látogatóba érkezik Krisztinavárosba. Rögtön lángra lobban az új cseléd iránt, és amikor nagynénjéék elutaznak, viszonyt létesít a lánnyal. Anna teherbeesésének és magzatelhajtásának tragikumát érzékelteti, hogy élt-halt az előző család kisfiáért, Bandikáért, neki azonban nem lehetett gyereke. Ami a bohém fiatalembernek pillanatnyi kielégülés, az Anna számára egy világ összeomlását jelenti. A lányban egyre nő a feszültség. Ezt fokozza, mikor észreveszi Jancsit a pianínó mögött Moviszternével enyelegni. A jelenetet Szabó K. elrejtja a cselekménykavalkádban. Az Édes Annát alakító Román Eszter arckifejezéséből kiolvasható az átélt sokk: egy voltam a sok közül.

A díszlet némileg rejtett, mégis kulcsfontosságú eleme a szalonban álló, kitömött macskabagoly. Az előadás kontextusában

a madár többszörös jelentéstartalommal bír. A népi hiedelem halálmadárként aposztrofálja az éjjeli ragadozót, nem csoda, hogy a magzatelhajtás, továbbá az Anna elkövetette gyilkosság előhírnöke. A bagoly mindent lát, minden eseményen jelen van. Szimbolizálja a cselédek éleslátását, de az uraságok lenéző, bíráló tekintetével is asszociálható. Ugyanakkor társadalomkritikus is, aki a nézővel együtt nevet a polgárság félműveltséggel fűszerezett önteltségén.

Nem véletlen Szabó K. István megállapítása, miszerint: „Az Édes Anna *egy olyan regény, mely színpad után kiált*”. Az egyenlőtlenség problémáját ugyanis manapság sem szabadna figyelmen kívül hagynunk. Lőkös Ildikó és Szabó K. István *Édes Anna*-adaptációja köntörfalazás nélkül érteti meg velünk, hogy társadalmunk a kizsákmányolásra épült. A magunk módján kizsákmányolunk másokat, míg mások kizsákmányolnak minket.

Viola Szandra

Sportos irodalom

Az ógörög gondolkodásban még természetes volt, hogy a jó és a szép összetartozik, bár Platón már felveti e két minőség különválasztásának szükségességét. Fontos hozzátenni azt is, hogy a praktikum szorosan meghatározta valaminek a szépséges voltát. Egy funkcióját ellátni képes láb tehát egyúttal szép lábnak is számított az ókori Hellaszban. Minden szép volt, ami megfelelt rendeltetésének. Filozófia, esztétikatörténet és gondolkodásmóduk szempontjából is elengedhetetlen megemlíteni a *Lakoma* azon mozzanatát, amely rávilágít, a testi szépség iskoláját járva juthat el az ember a bölcsességig.

A test és a szépség viszonyának bölcsőjét azért fontos felidézni, mert az utóbbi kétezer évben sokat változott, időnként önnön ellentettjébe csapva:

„A könyvtárosok a ninivei, babiloni és alexandriai időktől kezdve férfiak voltak, a nők a XX. század elején szép csendben meghódították a szakmát. 1910-re a könyvtárosok csaknem nyolcvan százaléka nő volt. És mivel csak a férjezetlen hölgyeknek volt joga dolgozni, a köztudatban kialakult a megsavanyodott, ellenszenves, ósz, kontyos, szemüveges, ósdi ruhát viselő, kedvtelve zsörtölődő könyvtáros vénkisasszonyok sztereotípiája... Az élet csodaszép című, 1946-ban bemutatott amerikai filmben is ez a sztereotípija érhető tetten” – írja Irene Vallejo *Papirusz* című könyvében. A XX. század óta tehát tudomány, művészet és testi erő, avagy testi szépség gyakran egymás ellentettje. A testet művészi eszközül használó ágazatok, például a tánc vagy a színészet oldják fel leghamarabb ezt. Az irodalom sajnos kivétel ez alól, a költők és írók gyakorta esnek áldozatul a Vallejo felvázolta társadalmi jelenségből kibontakozó sztereotípiáknak. Első pillantásra azt gondolhatnánk, hogy a szerző tulajdon testének reprezentációja kívül esik foglalkozása határain. Azonban ez korántsem

igaz. A vizuális kommunikációban a média térnyerésével soha ennyi testszégyenítéssel nem találkozhattunk, mint napjainkban. Pedig a testről folytatott elmélkedéseknek az irodalmi művekben is helye van. Mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a 2010-es években számos ilyen témájú mű jelent meg.

A sport külön kategóriát képvisel a test tematikájában. Attitűdje azonban sokszor hasonlatos a művészetekéhez. Nemzeti identitást, önkifejezést vagy akár filozófiák tárházát képviselheti. A leghitelesebb persze mindig a személyes tapasztalat és vélemény. Néhány kortárs szerzőt kértem meg, hogy beszéljenek arról, milyen szerepet tölt be életükben a sport, hogyan inspirálja őket az alkotásban.

Mirtse Zsuzsa például imádja a Duna-partot, a földutakat, és válaszában is a mozgás természetességét, magától értetődő voltát hangsúlyozta: *„Ha csak lehet, sétálok, erdőt járok – arra törekszem, hogy a mozgás természetes módon épüljön bele az életembe. Azt hiszem, ez utóbbi már megtörtént. Örömet és energiát ad. Mindkettőre szükségem van.”*

Simon Adri számára a jóga több mint pusztán testgyakorlás, a mindfulness meditációt egészíti ki ezzel a tevékenységgel. Filozófiát és alkotói metódust is jelent számára a sport.

„A jóga nemcsak egy minden izomcsoportra kiterjedő testmozgást jelent, hanem mindenekelőtt a keleti bölcsélet egy formája, amely Indiában fejlődött ki a hinduizmus kulturális közegében, még az ókori Indus-völgyi civilizáció idején. Nemcsak a testet erősíti és tartja rugalmasan, hanem a koncentrációs és légzőgyakorlatokkal a gyakorlók tudatát is tisztítja, edzésben tartja, megnyugtatja a csapongó elmét, és emeli az általános energiaszintet.”

Szilágyi Nagy Ildikó életében a jóga, a jógaterápia és az írás egy töről fakad. *„1995-ben kezdtem jógát gyakorolni és írni is, és azóta is ez a két elem állandó az életemben a maga saját tempójú áramlásával. Minden, ami keletkezik, változik, elmúlik és létesül, elmúlik és létesül..., vagy, akinek jobban tetszik így: minden folyik. A változások közepette a mozgás, légzés és tudat összehangolá-*

sa segít az alkotásban flowba kerülni, ez a gyakorlás biztosítja az összeszedettséget az írói létezmódhoz. A jóga egészséget is ad, ami szintén hasznos a művész számára, hiszen akkor tudom részletgazdagságában megmutatni a világot az írásaimban, ha én magam legalábbis elindultam azon az úton, hogy megtapasztaljam az egész-séget.”

Csender Levente számára elsősorban a hegyvidék jelenti az inspiráló tájat. *„Az életem hosszútávfutás, azért járok terepmaratonra. A futás átmossa az embert. Kitisztul az agy, elfárad a test. Kizárólag erdőben. A hegymászás átvisz egy másik világba. 1600 m fölött új dimenzió nyílik. Más emberekkel találkozol, mint lent. Minden évben megmászok egy 2000 m fölötti csúcst a szomszédos országokban.”*

A futás Bene Zoltán számára is fontos, szabadság-karakterű tevékenység, bár nagy kihagyás után kezdte újra. *„Egy ideje már hetente három-négyszer futok, összesen heti 40–50 km-t, egy alkalommal 10 km-nél sose kevesebbet. A hosszútávfutásban az a jó, hogy miközben kikapcsol a világból, egyúttal hozzá is kapcsol: másként látod a dolgokat, másként látod önmagad, el tudsz merülni saját magadban is, másban is, segít a koncentrációban, a szellemi rendrakásban, a tervezésben.”*

Arany Zsuzsanna pedig egy különleges sportág, a rúdsporthoz segítségével találja meg az egyensúlyt a szellemi munka és a testi erőnlét között. *„A mozdulatok külön-külön is rendkívül szépek, nagy szerepet kap a kreativitás. Az 'artistic' versenyeken egyenesen ösztönművészeti produkciót kell bemutatni: táncos koreográfiát légtornász mozdulatokkal, összhangban a zenével. Az egész kompozíciónak egy (belső vagy külső) történetet kell megjelenítenie. Az alkotói éneket tehát abszolút 'kiélhetem' a rúdsporthoz, így az nemcsak testmozgás és egészségmegőrzés számomra. Önismerteti hozadéka is van bőven: kitartásra és az erőnkkel való okos gazdálkodásra nevel.”*

A válaszokból kitűnik, hogy gondolkodásunk a sportról sosem irányul kizárólag a testre, vagyis a Descartes meghatározta testi-lelki különállás, dualizmus egyáltalán nem jellemzi a ma alkotóit.

Amint Maurice Merleau-Ponty rámutat, a saját test a tapasztalás állandó eleme, tehát észlelésünk eszköze. Ha pedig a létezéshez szükséges legfontosabb eszközünkként tekintünk rá, akkor tökéletesítésének, megóvásának, csiszolásának vágya magától értetődő. Ez a felfogás rokon az ókori görög testkoncepciókkal, vagyis az esztétikum sosem öncélúan, hanem a praktikum viszonyában jelenik meg. Úgy tűnhet tehát, hogy két évezred kellett ahhoz, hogy visszaérjünk oda, ahonnan a görögök elindultak. Ez az „ugyanaz” azonban egy másik „ugyanaz”, mert amikor a gondolkodás ilyen nagy kör leírása után jut nyugvópontra, az épp annak bizonyítéka, hogy mindazon tudás, vita és korábbi elgondolkodás sűrűsödik egy pontba, ami ezt a hasonló elvet a korábbitól mégis megkülönbözteti.

Cseke Péter

Az önmagát szelídítő ember

90 éve született Páskándi Géza

Nem készültem Páskándi-kutatónak. A Szatmárnémetiben tartott Páskándi Napok avattak azzá. Előadásaimat egyrészt az EMKE-életműdíjjal kitüntetett Muzsnay Árpád kollégám szíves meghívásainak köszönhetem, másrészt a Kriterion kolozsvári irattárát őrző Szabédi Emlékháznak.

Újságírói korszakunkban Muzsnayval mindketten a *Falvak Népe* szerkesztőségében dolgoztunk. Bár akkortól ismertem felfogását és munkabírását, mégis meglepetésként hatott rám kiváló rendezvényszervezői képessége. Vagyis az a manapság kevesekre jellemző tulajdonság, hogy személyes gondjának tekintti szellemi értékeink fényre derítését. Nemcsak az irodalmi kultusz éltetéséért folytatott erőfeszítéseit becsülhetjük; nagy távlatú munkát végzett azzal a törekvésével is, hogy a felnövekvő nemzedékek életében nélkülözhetetlenné válják a költészet. Aligha tehettem volna azonban eleget Muzsnay felkéréseinek, ha a Szabédi Emlékházban nem bukkanok rá a Kriterion-szerkesztő Páskándi Géza levelezésére. Hogy miért volt fontos ez a „ráta-lálás”? Mindenekelőtt azért, mert Páskándi könyvszerkesztői életideje egybeesett a Kriterion felfelé ívelő korszakával, az azóta emblematikussá vált művek sorjáztatásával. A kiadó kolozsvári szerkesztőségének élén pedig az a Dávid Gyula állt, aki '56 után rabtársa, 1971 és 1973 között pedig szerkesztőtársa volt Páskándinak.

Ebből máris levonható az a tanulság, hogy irodalmi műltfagga-tásunk kiszélesítésében és önértéktudatunk erősítésében megha-

tározó szerep hárul az egyéni hivatástudatra éppúgy, mint az intézményi feltételek biztosítására. Az erdélyi Páskándi-kutatások folytatása kapcsán máris számolnunk kell azzal a felmérhetetlen veszteséggel, ami nem '89 előtt, hanem '90 után következett be: Bukarestben ugyanis megsemmisült a nemzetiségi könyvkiadás teljes adatbázisa. Időközben persze készültek emlékidéző beszélgetéskötetek a '89 előtti Kriterion-szerkesztőkkel, de azok nem pótolhatják az örökre eltűnt korjellemező irodalomtörténeti dokumentumokat.

*

Első Páskándi-előadásomat 2010-ben tartottam. Az, hogy a költő második alkotói periódusáról könyvet írjak, fel sem merült bennem. Egészen addig, amíg kezembe nem került *Az intellektus méltósága*.¹

A Magyar Napló Kiadó 2019-ben indította el a Rádiusz Könyvek sorozatát. A könyvcsalád azoknak a „sugárzó” életműveknek kíván otthont adni, amelyek „az emberi és a nemzeti lét meghatározó kérdésein gondolkodó, a történelmet átvilágító, a mindenkori emberi helyzetet lényegszerűen felismertető lírai, epikai, drámai, esszéirői és műelemző munkákat” tárják az olvasók elé.²A kiadó irodalmi vezetője s egyben a kötet szerkesztője, Jánosi Zoltán irodalomtörténész az utószóban elmondja, hogy ezúttal a könyvformában még kiadatlan, csak folyóiratokban fellelhető, illetve a kéziratban maradt esszékre esett a választás.

A rangos kiadvány áttekintése során feltűnt, hogy a válogatás nem terjed ki Páskándi második alkotói korszakára, az 1963 és 1973 közötti periódusra, mely közvetlenül a börtön utáni években bontakozott ki az *Utunk*, a *Korunk* és az *Igaz Szó* hasábjain. Ez készítetett arra, hogy *Az intellektus méltósága* sugarainak fényében újraolvassam az emlékeimből felderengő Páskándi-

¹ PÁSKÁNDI Géza: *Az intellektus méltósága*. Válogatott esszék. Magyar Napló – Írott Szó Alapítvány, Bp., 2019.

² Idézet a kötet hátsó fülszövegében.

írásokat és azok szövegkörnyezetét. Nagy segítségemre volt ebben az Arcanum és a Digi Téka adatbázisa. A rendre „előhívott” szövegek egyre felismerhetőbbé tették számomra – amit egyetemi hallgatóként és pályakezdőként legfeljebb sejtettem –, hogy a szabadsághiányos évek alatt beindult szellemi folyamatok készítették elő Páskándi írásművészetének egyre látványosabb kibontakozását 1963 után. Módszertani szempontból nagy segítségemre volt a Láng Gusztávtól mottóul választott irodalomszemléleti alapelv: „*A kortárs horizontja a várakozás, a ma olvasott szövegben a jövőendő teljesítményt reméli. Az utókor »visszafelé« olvas; a végpont ismeretében az előzményekre figyel.*”

Ennek köszönhetően *in statu nascendi* érzékelhettem Páskándi műfajspektrumának a kialakulását és megszilárdulását; végigkövethettem, hogy a költői eszköztár, a prózanyelv, a drámaszerkezet, az esszé befogadó tere miként vált alkalmassá időszerű mondanivalói érzékeltetésére. Mindez annak idején nem kevés kockázattal járt, hiszen úgy kellett minden műfajban léthelyzetünkre irányítania a figyelmet, hogy megszólalása, írásművészetének üzenete rejtve maradjon a hatalmi szervek előtt (vagy legalábbis megtorolhatatlan formában jelenítődjék meg).³ (Egyik történelmi tablójának az „áthallásából” egyébként 1971-ben is ki lehetett érezni, hogy miért nevezte már írása címében „ihletforrásnak” az állandó veszélyeztetettséget.)⁴

Amikor folyóirat-kiadványaimból Borcsa János hírére vette, hogy Páskándi börtön utáni korszakával foglalkozom a *Beckett Erdélybe jön* című munkámban, nem mulasztotta el megjegyezni: fontos lenne kötetben is megjelentetni az *Utunk* és az *Igaz Szó* hasábjairól ismert esszéfolyamot, *A vándor-lírárt*. Magam is gondoltam erre, persze. Miközben (újra)ismerkedtem az 1963 és 1973 közötti korszak szövegeivel, az Arcanum és a Digi Téka se-

³ Vö.: DÁVID Gyula: *Az alkotás gúzsbakötöttsége és szabadsága. Páskándi Géza megélt és megírt börtönélményei*. Irodalmi Jelen, 2016. november 4.

⁴ PÁSKÁNDI Géza: *Fenyégettség és ihletforrás*. Korunk, 1971/6, 860–861.

gítségével „megszólaltattam” a tetszhalott esszéfűzért is. Persze számolnom kellett azzal, hogy a már felszínre került szövegeket egybe kell vetnem az eredeti kéziratokkal.

A közlések gyakoriságából ítélve – 1971. október 15. és 1972. június 23. között összesen 33 rész jelent meg az *Utunkban*, majd 5 az *Igaz Szóban* – a költő eleve egy terjedelmesebb szövegtörzsből „gazdálkodott” (mindamellet, hogy korabeli műfaj-spektruma úgyszólván minden műnemre és műfajra kiterjedt). Tényfeltárássra serkentő hipotézisem csak azt követően nyert bizonyítást, miután a Petőfi Irodalmi Múzeumban kutathattam.

A költő özvegyétől, Páskándiné Sebők Annától tudtam, hogy a bukaresti és a kolozsvári kéziratok ládákban érkeztek át Magyarországra 1974 februárjában, végül pedig a Petőfi Irodalmi Múzeumba kerültek megőrzés és feldolgozás végett. Felvettem hát a kapcsolatot Komáromi Csabával, akit a Kézirattárból már korábbról ismertem, és aki megígérte, hogy a segítségemre lesz. Ami nem kis munkát jelentett számára, mert *A vándor-líra* gépiratait több ládából kellett előkeresnie. Először 2022. június 16-án kaptam olyan értesítést tőle, miszerint „a ciklus darabjaiból is” talált kéziratokat, hogy aztán július 27-én előmbe kerüljön négy vaskos dosszié az esszéfolyamot rejtő palliumokkal. Persze, a szétszórtan és különböző variánsokban „rejtekező” szövegrészek csak nehezen „fedték fel” összetartozásukat, de a korábban elkeveredett fejezetekből végül is előkerekedett a lírai „lélek-vándorlás” öntörvényű szerkezete, fény derült sajátos arculatára.

Szerencsém volt, mert mindjárt a kezembe vett első dossziéból előkerült egy boríték, amelyiken ez állt: *Előszó*. A gépirat egyértelművé tette, hogy Páskándi eleve kötetnek szánta *A vándor-lírát*. Amit később még két – golyóstollal írt – kiegészítés is megerősített. Később azt is megállapíthattam, hogy a költő csaknem minden esetben továbbcsiszolta, helyen-helyen átjavította, esetenként golyóstollal elmélyülten kiegészítette a megjelent szövegeket.

Az 1969-es Ady-ünnep alkalmával Székely János és Szilágyi Domokos disszonáns hangot ütött meg. Lényegében mindket-

ten azt állították, hogy Ady költészete már a múlté. Megszólalt Páskándi is, aki abból indult ki, hogy Székely János és Szilágyi Domokos nem Ady babérait tépi, hanem „fejhez állóbb” babért kíván neki. Kétrészes esszéjében (Utunk, 1969. 15–16.) ezt teszi maga is, visszautalva a *Korunk* hasábjain közzétett fejtegetéseire, mintegy megelőlegezve A *vándor-lírában* használt példáit, példázatait, fogalmi horizontjának lényeges elemeit.

Egy esztendővel később az alkotás folyamatába is beavatott: „Egy virágszirmot 1970. szeptember 26-án éppen olyannak csak egy egynyolcvan magas barna férfi láthatott a kora reggeli nap-sütésben.” (A mondatból magára Páskándira ismerhetünk.) A költészet halálát kimondó Székely Jánossal ellentétben meggyőződése, hogy „a líra nem is az emberrel, csak általa halhat meg véglegesen, mert a líra nem más, mint képe annak a természetnek, amit az élőlény magába fogad, körülszokja, magához idomítja, hogy ne féljenek egymástól. A lírai megismerés-történet pedig nem más, mint annak a küzdelemnek a képsorozata, melyet az ember a vad külsőnek önmagával való szelídítéséért folytatott. A külső belsővé tevése: a költő magába hívja a világot, hogy saját meghitt négy fala között vallhasson neki róla és önmagáról. A szabólőrinci »különbéke« emberi egy-lélek és természet, a világ, a múlt, a jelen és jövőendő között.”

A *vándor-líra* Páskándi lenyűgöző irodalmi műveltségéből és írói-művészi intuícióiból táplálkozik. Fogalomhálózata lényegében a sok műfajú alkotó világképét vetíti az olvasó „én-képére”, ami abban a korban alighanem egyedülálló módon történt. Érdemes felfigyelnünk fogalomhasználatának tág ölelésű amplitudójára: *allegorikus, alliteráció, alluzivitás, amor sanctus, anakronisztikus, animisztikus, antropocentrikus, ars poetica, aspektus, aszketikus, asszociáció, atavisztikus, attribútum, avantgárd, Balassi-strófa, betűrim, bóklíra, deduktív, deform, deisztikus, demitizálás, differenciál, diffuzitás, dimenziós, diszkrepancia, diszkurzivitás, ditirambikus, egyensúlykánon, előd-vers, empirikus, én-beszéd, enjambement, epigonság, epiteton, etimológiá-*

lás, eufémia, evidens, excellál, extravertált, fekunditás, filozófiai idő, freudista szempont, futurumfília, geometriai magány, gnoszeológikus szféra, gyón-díszítettség, hierarchia, hipertrófiás, impresszionizmus, incognito, induktív, infuzitás, integráló látás, intuíció, írástechnika, kancsalrím-lehetőség, kataklizmaérzet, kausztikus, koegzisztencia, kohéziós erő, komikai katarzis, komikum-oldó, komparáció, konjunkturális érték, kontemplálás, konvenció, konvergens, konzekvencia, korstílus, kozmikus, kozmikus anatómia, költői arsenal, kabalisztikus, kultúranropológia, *l'art pour l'art*, lélekvándorlás, létérzés, *licentia poetica*, lírai anatómia, lírai beidegződés, lírai én, lírai módok, lírai szellem, lírikus előd, megszólító vers, metaforizálás, metaforizmus, metapszichika, mikrokozmosz, mikroszkopikus, monofórm, monumentalitás, „művészeti” konzumformák, nemzeti „én-tudat”, neorealizmus, népi szürrealizmus, normatizált cselekvés, obszesszív, *oratio recta*, ornamentumosság, önexponálás, őspszichológiai medicina, pacifizmus, panteista, parabolisztikusság, *perfectumfília*, perifrázis, pesszimizmus, plutokrácia, poliformizmus, *precarteziánus*, predesztináció, primér történetiség, pozitivistá filozófia, referencia, reinkarnál, reinkarnálódik, relativitáselmélet, retrospektív, rezisztencia, ritmus-remiszcencia, strófaépítkezés, strófafebontás, szaturáció, Szaturnusz-gyűrű, szellemi patina, szenzoriális, szenzuális, szillogizmus, szimbolizmus, szimbólumcsíra, szimultaneitás, szkeptikus, szpektákulum, szürrealizmus, tájromantika, terrorisztikus művészet, tiszta rím, tudat mögötti, *versnyelv*, *verspillanat*, virilitás, viselkedés-analízis.

Mitológikus szimbólumokra (Apolló, apokalipszis, Dionüszosz, Herkules, Oidipusz, Prokrasztész, Prométheusz, Sámson, Sziszüphosz, Tajgetosz, Vénusz) éppúgy épít, mint biblikusokra (*Delila*, *Illés*, *Krisztus*, *Lázár*, *Léda*, *Ruth*) vagy történelmiekre (Csák Máté, *Esze Tamás*, *Dózsa György*, *Rákóczi*). Kitűnik az is, hogy a felvilágosodás korának szerelmese (*Descartes*, *Erazmus*, *flagelláns vonás*, *inaktív humanizmus*, keresztényi aszkézis, keresztényi költészet, keresztényi szépségeszmény, *Mária-kultusz*, „*reneszánsz büntudat*”).

Hogy mennyire otthonos a magyar líra értékvilágában, az való-
sággal kislexikon-terjedelmet igényel: *Apáti Ferenc, Arany János, Arany László, Babitsné Török Sophie, Balassi Bálint, Barcsay Ábrahám, Batsányi János, Benjámín László, Berde Mária, Berzsenyi Dániel, Bessenyei György, Bezerédi Amál, Bornemissza Péter, Cs. Szabó László, Csokonai Vitéz Mihály, Dukai Takách Judit, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Endrődi Sándor, Erdélyi József, Faludi Ferenc, Fazekas Mihály, Féja Géza, Földessy Gyula, Füst Milán, Gábor Andor, Garay János, Gyóni Géza, Gyöngyösi István, Gyulai Pál, Hajnal Anna, Heltai Jenő, Hervay Gizella, Ilosvai Selymes Péter, Illyés Gyula, József Attila, Juhász Ferenc, Juhász Gyula, Kaffka Margit, Karinthy Frigyes, Kassák Lajos, Kazinczy Ferenc, Kecskeméti Vég Mihály, Komjáthy Jenő, Kiss József, Kosztolányi Dezső, Kölcsey Ferenc, Lányi Sarolta, Lesznai Anna, Liszti László, Madách Imre, Mikes Kelemen, Miklós Jutka, Moldvai Mihály deák, Molnár Ferenc, Nagy László, Nemes Nagy Ágnes, Németh László, Orczy Lőrinc, Petőfi Sándor, Petőfiné Szendrey Júlia, Petrőczy Kata Szidónia, Pilinszky János, Radnóti Miklós, Ráskay Lea, Reviczky Gyula, Rimay János, Salamon Ernő, Sinka István, Sövényházi Márta, Szabó Dezső, Szabó Lőrinc, Szabolcska Mihály, Szécsi Margit, Szép Ernő, Szkhárosi-Horváth András, Tamási Áron, Tar Benedek, Táncsics Mihály, Tinódi Sebestyén, Tompa Mihály, Tóth Árpád, Vajda János, Várnai Zseni, Veres Péter, Vörösmarty Mihály, Weöres Sándor, Zrínyi Miklós.*

Miközben a világlíra tájaira is mindig van kitekintése: *Apollinaire, Bacovia, Baudelaire, Blok, Breton, Burns, Dante, Goethe, Majakovszkij, Minulescu, Puskin, Rabelais, Schelling, Schiller, Shakespeare, Shelley, Tudor Arghezi, Victor Hugo, Villon, Voltaire.* Ha a jelen útvesztőiben el akar igazodni/igazítani, ókori és/vagy kortárs filozófusok egyképpen a segítségére sietnek (*Bergson, Bernstein, Camus, Darwin, Dilthey, Dürrenmatt, Epikurosz, Feuerbach, Hegel, Huizinga, Husserl, Kaiser, Kant, Kierkegaard, Lucretius Carus, Lukács György, McLuhan, Martin Esslin, Ortega y Gasset, Sartre, Weiland*).

Páskándi Géza *Vendégsége a Korunk* 1970. áprilisi számában jelent meg. A rendszerváltás után Zelei Miklós (1948–2021) to-

vábbírta a művet. Egyetlen színház sem jelezte, hogy vállalkozna az „újrátöltött” dráma bemutatására. Zelei azzal fordult hozzám: próbáljam erdélyi szószékhez juttatni „groteszknél is groteszkebb” alkotását. Sem Kolozsváron, sem Marosvásárhelyen nem jártam sikerrel. Ezért arra biztattam a szerzőt: írja meg a maga *Vendégségének* keletkezéstörténetét. Ez a munka *Egy műalkotás dolgozni kezd* címmel olvasható a *Korunkban*.⁵

Páskándi születésének 90. évfordulóján mind arra gondolok: végre közel kellene engednünk magunkhoz ezt a felfedezésre váró klasszikus életművet. Hogy bennünk dolgozhasson.

ZELEI Miklós: *Egy műalkotás dolgozni kezd. Páskándi Géza: Vendégség – és a folytatás*. *Korunk*, 2019/5., 106–109.

DEBÜT

Kukucska Szabolcs

17:26

*virágba borult cseresznyefák bősége
a tarka napsáv mentén*

*narancs és babérligetek között töltjük
egész életünket*

*a virágok szirmaikat nyitják
csukják kedvük szerint*

*a hiúság absztrakt művészeti motívum
hihetetlen érzékenység szükséges hozzá*

elmélyülök az anyaghasználatban

16:32

*a nilus a város
és egyiptom ütőere volt*

mintha az egész világ

*belém szorult volna
és menne bennem*

egyre összébb

*lehajtott fejjel mint a nárciszok
nem látok ki a monomániámból*

a kizsákmányolás jogát

*magamnak
tartom fenn*

15:41

*kleopátra nem közülünk való
a befogadás
leereszkedés*

omnipotens ösztönök irányítanak

*bőröd egy védtelen felület
amin aranycinegék éneke pihen*

*ázott fehér arcokra vártam
egy olyan éjszakán
amikor gyorsabban leégnek a gyertyák*

auditív attrakció

semper fidelis

15:07

*más égtájakra gondolok
ahol a jégeső párhuzamos*

arcod vonásaival

*a síkságon hamuszürke szárnyak haladnak
egy ismeretlen árnyék irányába*

*megfagyott föld felszínén a repedések
a hajnali ködben egy hang hazatér*

KUKUCSKA SZABOLCS: 1996-ban született Szegeden. A Szegedi Tudományegyetem amerikanisztika szakos végzős hallgatója, mellette ír, publikál, első kötetén dolgozik.

Mazula-Monoki Zsuzsanna

Megkérdezlek

*Álmodtál már a
gyerekkori házzal,
a kerttel,
benne
kígyóval,
ami siklik az árokban?
Az árokban, ami felett ugráltál.*

*Néztél a másokra félelem nélkül,
újszülöttek „fekete-lyuk” tekintetével?
Mereven, akár egy sötét, hideg kútba,
amelybe köveket dobáltál?*

*Zuhantál a földre akár egy tollpihe?
Néztél szembe az éggel?
Találtál rajta kulcslyukat?*

*Hányszor voltál már ugyanabban az álomban?
Hányszor kerestél egy oda nem illő képet,
amellyel leleplezted magad?
Egy oldalra égő gyertyalángot?
Egy szárnyas bálnát?
Angyalok arcán kint?
Gonosz Istent?*

Holdkór

*Jött egy vándor
ismeretlen helyről,
bekopogott mindenhová,
elmesélte,
hogyan vannak éjszakák,
amikor a víz felkel a medréből,
két lábra áll,
holdkórosan járkál,
betör a falvakba,
elpusztít mindent.*

*A történet után a vándor
fogta magát,
és továbbindult
maga mögött hagyva
a rémült embereket.*

Aznap éjszaka

*a lakók
vízcsobogást hallottak,
menekülni kezdtek,
futás közben
sokan megfulladtak,
hajnalra minden
teljesen kiürült,
csak az öreg szakállas bolond
maradt a helyén,
a falu szélén
egyedül táncolt a hajnali fényben,*

*visszakísérte a holdkóros vizet a medrébe,
gondosan betakarta
az éjszakával,
lecsitította a hullámait
nyugodt mély hangjával,
a csillagok fényével,
ugyanúgy,
ahogy eddig
minden este
tette.*

Régen és most

*A város főterén nyílt egy kiállítás
„régen és most” címmel.
A fotókon lévők már mind meghaltak,
nem akarom megnézni őket,
ahogy
mamát sem akartam a ravatalnál,
féltem,
hogy az lesz az utolsó emlékem róla,
nem az, amikor integet a ház zöld fakapuja előtt,
amelynek a kulcsa a jobb oldalon,
fent egy szögre volt akasztva,*

*a fotókon lévők
szomorúak lennének,
ha idehoznám őket a
tekintetemmel,
megdörzsölnék a szemüket,
megigazítanák a hajukat,
mögöttük a táj venne egy nagy levegőt,
egy-két fa nagyot nyújtózna,*

*a ház függönyébe
belekapna a szél,*

*lehajtott fejjel megyek el a képek mellett,
megpróbálom felidézni mama arcát,
nem is sikerül már,
csak azok a semmitmondó részletek,
csak
az a nagy,
zöld kapu áll magában,
szilárdan,
integetésre képtelenül.*

MAZULA-MONOKI ZSUZSANNA: „38 éves vagyok, két fiúgyermek édesanyja, Mórahalmon élünk a férjemmel és a gyerekekkel. Konduktor a végzettségem, gyerekeket fejlesztek (mozgássérült gyermekeket, megkésett mozgásfejlődésű babákat). Egy éve írok verseket. Szeretem a csendet, az egyedülletet, a sétákat a természetben Bütyök nevű kutyámmal, gyakran ilyenkor születnek a verseim is.”

Kugler Viktor

Némaság

*Jól kiegészítjük egymást,
én sokat beszélek, te sokat hallgatsz.
Én mint a televízió beszélek sokat,
Te pedig mint a tej vagy hallgató.
Néha fordítva jön ki a lépés.
Egy biztos,
Közös hallgatásunk felrázandó,
Mielőtt egymás szavait elfogyasztanánk.*

Erotikus

*Fogadj részeddé
Táguló porhüvely!
Hadd válhassak
Mondataidban vesszővé!*

Temetkezés

*Vállaltam, hogy vállal fogok megszületni,
hogy ne a terhek cipelhessenek engem,
inkább én azokat.
Helyreigazgatom magam,
életfogytigom bő nadrágomba túró.
Folyamatos börtönőröm vagyok.
De nyitott bordakosaramban
a megannyi feszültség mellett*

*hordozom még élre vasalt,
összehajtogatott rendszeremet.
Amelyben az öröm olyan,
mint a köröm, folyton vagdosni kell,
mert, ha állandóan nevetnék,
nem tudnám egyensúlyba sírni magam.
Borsszemnyi a világ, mégis belefér
az emberöltő, nem csíp,
területekké tépked.
Átláthatóvá redukálódunk.
A darabokat mindig egészben
hagyjuk el magunkból.
Először bordánk hull az árokba,
kiömlenek belőle emberi dolgaink,
utána gondosan elfödjük erős,
de szorongó vállainkkal.*

KUGLER VIKTOR: „1993-ban születtem Budapesten. A székesfehérvári Hermann László Zeneművészeti Szakközépiskolában érettségiztem, majd ezt követően a Károli Gáspár Református Egyetemen és a solymári Török Sándor Waldorf Pedagógiai Intézetben végeztem pedagógusként. Jelenleg Dunaújvárosban a Pentelei Waldorf Iskolában tanítok. 2016-ban kezdtem el versírással foglalkozni.”

- 3 **Böszörményi Zoltán:** Búcsú a szerelemtől (vers)
- 4 **Losonczy Attila:** Szövődmény (próza)
- 6 **Finta Éva:** Meztelen angyalok; Gaia tánca (versek)
- 8 **Szigeti Kovács Viktor:** A cinkotai rém (részlet a készülő regényből)
- 11 **Oláh András:** a kikezdett idő; ami mögötte van; távolodunk; újra (versek)
- 14 **Fehér Csenge:** Hermész hálója (próza)
- 17 **Halmi Tamás:** Stílusjátékok (vers)
- 20 **Juhász Kristóf:** Sándor megtartóztatja magát (próza)
- 24 **Becsy András:** A gomb; A távollátó (versek)
- 26 **Lackfi János:** Nem visz rá a lélek (részlet a szerző Könyvhétre megjelenő, Rocky című regényéből)
- 29 **Várnagy Márta:** Cinkebokor; Két láb nyúlik végig az éjszakán (versek)
- 31 **Nagy Zopán:** Átjárások / Oda-visszacsatolások (próza)
- 35 **Székelyhidi Zsolt:** Ábrahám története; Ábrahám Egyiptomban; Az égben ülő (versek)
- 40 **Ónody Éva:** Nagyanyám, Fülöp Anna, a nagytörvényű Kovácsné (próza)
- 46 A végső dolgok – **Ronald Stuart Thomas** versei **Petróczi Éva** fordításában
- 50 A hónap alkotója: **Zorkóczy Zenóbia** – Kaszáló színésznő, avagy ufó a Székelyföldön; Pálinkafőzde, a székely agora
- 55 **Varga Melinda:** A székely fehérrépek Pestre keverednek a koronavírus üdején
- 58 **Juhász Kristóf:** Karanténbőrleszk székelyeknél
- 60 „Az első tárcám, úgymond, egyfajta altató volt” – **Zorkóczy Zenóbia** színésznővel **Juhász Kristóf** beszélgetett
- 65 Egy kötet, két olvasat
- 65 **Bollobás Enikő:** Létösszegzés, életszenvedély és nyelvtisztelet Böszörményi Zoltán költészetében
- 81 **Laik Eszter:** Szüntelen rácsodálkozás a világra
- 89 **Takáts Fábián:** Az „op-art pápa” regényes életrajza (Philippe Dana – Pierre Vasarely: Vasarely regényes évszázada)
- 93 **Juhász Kristóf:** A századfordulós pesti éjszaka és a harcias nyelvészek esete, avagy történelmi groteszk a monarchiából (Pataki Tamás: Elvásik a török félhold)
- 97 **Kégl Ildikó:** „Noé bárkáján rózsátó” (Finta Éva: Noé bárkáján rózsátó)
- 105 **Muth Ágota Gizella:** Sokszínű, élvezetes, elgondolkodtató (Az év novellái 2022)
- 108 **Oláh-Kátai Kinga:** Kapufélfa, kapaszkodónak (Várnagy Márta: Kapuzábé)
- 111 **Kovács Újszász Péter:** „Egy regény, mely színpad után kiált”
- 114 **Viola Szandra:** Sportos irodalom
- 118 **Cseke Péter:** Az önmagát szelídítő ember – 90 éve született Páskándi Géza
- 126 Debüt – **Kukucska Szabolcs, Mazula-Monoki Zsuzsanna** és **Kugler Viktor** versei

○ **Böszörményi Zoltán:**

Búcsú a szerelemtől

○ **Losonczy Attila:** *Szövődmény*

○ **Finta Éva:**

Meztelen angyalok; Gaia tánca

○ **Szigeti Kovács Viktor:** *A cinkotai rém*

○ **Oláh András:** *a kikezdett idő;*

ami mögötte van; távolodunk; újra

○ **Fehér Csenge:** *Hermész hálója*

○ **Halmai Tamás:** *Stílusjátékok*

○ **Juhász Kristóf:**

Sándor megtartóztatja magát

○ **Becsy András:** *A gomb; A távollátó*

○ **Lackfi János:** *Nem visz rá a lélek*

○ **Várnagy Márta:** *Cinkebokor;*

Két láb nyúlik végig az éjszakán

○ **Nagy Zopán:**

Átjárások / Oda-visszacsatolások

○ **Székelyhidi Zsolt:** *Ábrahám története;*

Ábrahám Egyiptomban ; Az égben ülő

○ **Ónody Éva:**

Nagyanyám, Fülöp Anna,

a nagyörvényű Kovácsné

A hónap alkotója:

Zorkóczy Zenóbia

Kaszáló színésznő,

avagy ufó a Székelyföldön;

Pálinkafőzde, a székely agora

Varga Melinda: *A székely fehérmépek*

Pestre keverednek a koronavírus üdején

Juhász Kristóf:

Karanténbörleszk székelyeknél

*„Az első tárcám, úgymond,
egyfajta altató volt” –*

Zorkóczy Zenóbia színésznővel

Juhász Kristóf beszélgetett

1000 FORINT • 10 RON • 2,20 EURÓ

Nemzeti
Kulturális
Alap